

"tolerància mentre els governants atenguin nostres demandes i la violència si no les atenen"⁵³. Aquest lema era constantment repetit en tots els mítings per tots els propagandistes rabassaires⁵⁴. Fins i tot Companys s'atreuï a exposar aquesta posició davant de Romanones en la visita que li féu la Unió el mes de febrer. Companys es dolgué que fins aleshores cap governant havia atès les reivindicacions rabassaires i que en aquest moment "si no [les] atenen anirem a la revolta". Romanones va contestar amb un: "quite mecha, quite mecha..."⁵⁵.

A partir del mes de maig ja no fou Companys sinó les bases rabassaires, encapçalades pel seu president Riera, les que demanaren al sindicat una posició ja en ferm en aquesta qüestió de la revolta, que tindria com a manifestació primera el deixar de pagar les parts als propietaris en la pròxima collita del mes de setembre. Malgrat les noves promeses del govern abans de les eleccions generals en una declaració oficial en què afirmava que "queremos llevar al campo la obra de redención del proletariado agrícola, mediante la transformación de la propiedad inmueble"⁵⁶, a començaments de juny res feia indicar que aquesta reforma agrària formava part de les prioritats dels governs. Per altra banda, el mateix Companys el dia 21 d'aquest mes expressava indignat al Congrés de diputats que "ese proyecto [de reforma agrària] no lo veo venir, ni lo huelo, ni me parece que viene"⁵⁷.

---

⁵³ *L'Avenir*, 13-1-1923:2. Companys il·lustrà la seva idea afirmant contundentment: "si el día llega requeriré vuestro concurso para que salgáis a la calle con las tijeras y la hoz, no para podar viñas, ni segar mieses, sino para podar y segar la gangrena de la nación española" ("La Asamblea agraria de ayer" a *El Diluvio*, 7-1-1923:15). En el mateix congrés -i segons la mateixa font-, fent-se seva la idea de Companys, tant Riera com Aragay s'expressaren en termes semblants. Riera digué que "estamos dispuestos a conseguir el mejoramiento de nuestra situación social, por las vías legales si es posible, y si no por los medios que fuesen". Per la seva banda Aragay afirmà també en tons amenaçadors que "si era llegado el momento, en vez de la lira debe empeñarse la hoz".

⁵⁴ Àdhuc dirigents més moderats sindicalment com Duran i Cañameras utilitzarien frases com aquesta: "si es necesario también ahora se recurrirá a la fuerza, aunque quisieramos evitarla; pero no dependerá de nosotros sino de los gobernantes" (*El Diluvio*, 27-12-1922:17). La darrera vegada que el 1923 d'una manera oficial s'utilitzà la l'amenaça de la violència, amb el vist-i-plau de Companys, fou en un article sense firmar a *La Terra* del 30-5-1923:2, titulat "Ara més que mai", en què es recorda als governants l'obligació de complir les seves promeses en matèria social-agrària "si volen que imperi la pau en els camps de Catalunya (...). Estem absolutament decidits a usar dels procediments de la revolta".

⁵⁵ *La Terra*, 15-3-1923:2.

⁵⁶ La declaració fou publicada a *La Vanguardia*, 7-4-1923. Amb aquesta declaració, que venia a ser una mena de programa electoral, el govern pretenia mostrar-se davant del país amb ferma voluntat democratitzadora. D'aquesta manera prometia tot un conjunt de reformes com la fiscal o la sanitària i no es tancava a revisar la Constitució en sentit democratitzador.

⁵⁷ Diari de Sessions transcrit a *La Terra*, 15-6-1923:2.

Per això a la reunió del comitè central de la Unió el 17 de juny ja es discutí la possibilitat d'utilitzar la força en la collita pròxima⁵⁸. Riera i Josep Raventós, de Sant Sadurní, defensaren aquest sistema violent. En canvi, Companys, que comptava amb la incondicionalitat dels polítics Aragay i Duran, demanà un any d'espera. És a dir, esperar a la collita del 1924. És significatiu que mentre els que defensaren la revolta eren pagesos, els principals opositors eren els dirigents polítics del sindicat. En tot cas, l'assemblea de delegats que s'havia de celebrar el 29 de juliol tindria l'última paraula sobre aquest afer. Però Companys tenia més influència sobre tot el sindicat que el mateix president Riera, i malgrat que aquest i alguns delegats amb pes, com el de Sant Sadurní, es manifestaren partidaris de no pagar les parts el pròxim setembre, la posició de Companys s'imposà. Aquest atacà als que no volien donar un any d'espera dient que: "quienes más impacientes o desconfianzas tienen, si lo examinas bien, son siempre los menos dispuestos al sacrificio y los más serviles al propietario"⁵⁹. En aquella assemblea Riera demanà la dimissió amb caràcter irrevocable, al·legant "que les seves forces no li permeten servir com voldria un càrrec que segons ell s'ha fet molt feixuc des de que la Unió ha emprès la gran volada". Malgrat la raó esgrimida, la dimissió havia de tenir molt a veure amb la dissidència amb Companys en l'afer de la revolta de la pròxima collita. Finalment la dimissió quedà per ser cursada en l'assemblea següent, continuant així, mentrestant, a petició dels delegats, ell mateix en la presidència⁶⁰. La Unió havia sofert la primera greu crisi interna, i havia estat possiblement la primera prova fefaent que almenys coexistien dues sensibilitats sindicals dins la Unió. Una de més reformista i una altra de més sindicalista. Sens dubte Companys, malgrat el seu costum d'utilitzar un llenguatge i expressions del grat del sector més sindicalista en els mítings i malgrat que ell mateix havia acceptat de paraula l'amenaça de la revolta, era el principal representant del sector reformista. Anys més tard, com si volgués justificar-se de la seva posició davant del dilema d'anar o no a la revolta en la collita de 1923 diria que tenia clar que "a la primera repressió l'organisme creat i dèbil [en referència a la Unió] es desfaria amb suma facilitat. És així com vam imprimir en els nostres primers passos una trajectòria política reformista que, amb tot, no va evitar que els nostres adversaris

---

⁵⁸ *La Terra*, 15-6-1923:5 i *El Diluvio*, 19-6-1923:19.

⁵⁹ *El Diluvio*, 31-7-1923:11.

⁶⁰ *La Terra*, 4-8-1923:2 i *El Diluvio*, 31-7-1923:10-11. Finalment, però, en l'assemblea següent, que tindrà lloc el pròxim novembre, no es tornarà a parlar d'aquesta petició de dimissió. Una altra causa que també pogué influir en l'ànim de Riera a presentar la dimissió fou la rotunda derrota electoral que sofrí el mateix Riera en les eleccions provincials de juny de 1923 en les quals es va presentar com a candidat de la Unió pel districte Vilafranca-Igualada. D'aquestes eleccions també en parlo més àmpliament a l'apartat 4.4.

ens presentessin com uns furiosos anarquistes"⁶¹.

L'acord de posposar un any l'acció violenta no fou ben presa per tothom. Font Marió, un dels propagandistes més radicals del sindicat, lamentà l'acord dient que "esperar es perdre amigues" i que "se comprará un sillón para esperar descansadamente este año de tregua que se ha acordado dar"⁶². Josep Raventós digué en un míting a Pacs a finals d'agost que "la opinió entre els pagesos de Sant Sadurní era la d'anar ja a la resistència activa aquest setembre i que a Sant Sadurní no hi havia un sol esquirol"⁶³. Per la seva banda Riera el mes d'agost firmà un article a *La Terra* titulat "¿Conseguiremos mejoras?" on exposà la seva posició favorable a anar a la revolta en la pròxima collita. Tot i que l'assemblea rabassaire ja havia adoptat un acord en aquest tema, Riera parlà encara del fet "que caso de ir a la rebeldía hemos de actuar de manera bien radical...". El president rabassaire acabava dient que si "el gobierno no nos atiende ¿qué hay que hacer? Pues crear una organización fuerte para pedir nuestras mejoras y exigir las violentamente con gritos y palos y acabar de una vez con todas las injusticias"⁶⁴.

Riera mostrava amb aquestes paraules l'existència d'uns ànims molt exaltats. Cal tenir present que no tan sols se sentien enganyats o defraudats pel govern en la qüestió d'una llei de contractes de conreu. Com a vinyaters també creien que el govern tampoc atenia satisfactòriament el complicat assumpte de la crisi del vi. I aquesta s'havia aguditzat especialment des del 1920. El 1923 feia ja tres anys que els vinyaters havien de vendre el vi a uns preus iguals o inferiors als dels costos de producció⁶⁵. Per altra banda, el 1923, i més clarament a partir de l'assassinat de Salvador Seguí en el mes de març, es visqué una reactivació clara tant del moviment vaguístic com del terrorisme a Catalunya⁶⁶, amb la qual cosa la inestabilitat social i política s'accentuà i afavorí d'aquesta manera l'aflorament de les posicions més radicals en els sindicats obrers, inclosa la Unió de Rabassaires.

---

⁶¹ PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires...*:16.

⁶² *La Terra*, 11-8-1923:3. Font Marió i Riera foren els que defensaren en primer lloc en l'assemblea del 29 de juliol la necessitat d'anar a la revolta en la propera verema.

⁶³ *La Terra*, 1-9-1923:4.

⁶⁴ *La Terra*, 18-8-1923:3.

⁶⁵ BALCELLS, Albert: *El problema agrari...*:419.

⁶⁶ MARTÍN RAMOS, Josep Lluís: "Anàlisi del moviment vaguístic a Barcelona (1914-1923)" a *Recerques*, núm. 20, 1988; HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat...*:443-445 (vol.2).

Realment hi havia predisposició per part d'un ampli sector de militants rabassaires de no pagar les parts aquell setembre perquè, a partir del juny -mes en què comença aquesta discussió- Companys, Aragay i Ricart no feren més que demanar paciència i fe: "els més impacients són els que menys capaços són de fer cap sacrifici (...). Lo que nosaltres volem, o sia la redempció de la terra, no és cosa fàcil (...). A Galícia fa molts anys, molts que lluiten"⁶⁷. Aragay envestia els impacients dient: "com si la modificació del règim de la propietat es pogués improvisar, i com si l'organització de la pagesia es pogués fer en quatre dies"⁶⁸. Per la seva banda Ricart demanà "serenitat" i que "els procediments de violència, els aldarulls per places i carrers ben poca cosa poden resoldre (...). Si tenim serenitat, aconseguirem el més esplèndid triomf sobre els nostres enemics"⁶⁹. Companys també intentà convèncer les seves bases que encara era possible la via política. En l'assemblea de finals de juliol exposà encara la seva confiança en el govern: "yo creo que el gobierno presentará un proyecto de ley. Pero conviene que le apremiemos". Per altra banda, afirmà que les minories republicanes, socialista i radical del Congrés donarien suport a les seves demandes⁷⁰. També prometé "explicar una interpelació el mes d'octubre, així que s'obrin les corts", i aconseguí que els delegats aprovessin la tramesa d'un telegrama als ministres d'Estat i de Justícia exigint que durant les vacances estudiïn un projecte de llei "relativo modificación régimen jurídico propiedad territorial, singularmente rabassa, aparcería" i que es discutís el primer dia que s'obrissin les Corts. S'acabava dient que "en esta confianza procuraremos detener impulsos malestar, evitando dolorosos conflictos actual cosecha vino"⁷¹.

El dia dos d'agost, quatre dies després de l'assemblea de delegats de la Unió, Alba, com a ministre d'Estat, dirigí un telegrama al president de la Unió dient que el Ministeri de Treball havia presentat al Consell de Ministres un projecte de llei de reforma agrària⁷².

---

⁶⁷ *La Terra*, 28-7-1923:2.

⁶⁸ *La Terra*, 18-8-1923:2.

⁶⁹ *Democracia*, 11-8-1923.

⁷⁰ També Ricart diria que la Unió tenia al Parlament diputats que donarien suport a Companys (*Democracia*, 30-6-1923).

⁷¹ *El Diluvio*, 31-7-1923:11; *La Terra*, 4-8-1923:2; *La Terra*, 11-8-1923:1. Santiago Alba contestà amb un altre telegrama afirmant que "señor Ministro Trabajo nos anuncia Consejo presentación inmediata mismo proyecto ley sobre transformación régimen jurídico propiedad inmueble".

⁷² *La Terra*, 19-1-1924:2. El projecte de Chapaprieta era força ampli. Segons va explicar ell mateix, "formava un verdadero código de la tierra que descansaba, en esencia, en que la tierra debe producir a la sociedad el máximo rendimiento de que es susceptible; en que, el que la posee como productora de renta, si está ausente de su cultivo puede y debe ser expropiado de ella, con abono de una razonable indemnización que le compense de la renta que deja de percibir; en que hay de un lado que reducir la

A finals d'agost Companys feia enviar a totes les societats adherides a la Unió i als ajuntaments pro-rabassaires nous telegrams reclamant la "solución problema rabassa y arrendamientos"⁷³. Però la dimissió a principis de setembre dels ministres més liberals de tot el govern, Chapapietra, Villanueva i Gasset, per desacord amb la política de l'executiu en la guerra del Marroc, acabà de deixar clar als sectors més sindicalistes i radicals de la Unió que la via política s'havia esgotat i que només una demostració de força podia fer reaccionar al govern.

El desconcert polític i sindical que ocasionaria el cop d'Estat de Primo de Rivera el tretze de setembre esmorteiria la crisi interna i la forta polèmica per la que passà la Unió l'estiu de 1923 i que estigué a punt de desmembrar el sindicat en dos sectors diferenciats⁷⁴. Fins la petició de deixar el càrrec per part de Riera semblà oblidada definitivament.

3.2.2. Sense perdre mai l'esperança (1923-1929).

Malgrat la confusió i la desorientació inicial, la Dictadura de Primo de Rivera no significà cap parèntesi en la vida sindical de la Unió de Rabassaires ni tampoc significà una desmoralització o desesperació per als dirigents d'aquest sindicat en el seu obsessiu objectiu d'aconseguir una llei de reforma agrària. Si bé Companys no pogué treballar a favor de la Unió des del seu escó de diputat -fet que afectà molt l'activitat sindical de l'organització rabassaire-, la lluita per fer realitat les constants promeses dels homes del govern fou intensa i fins en alguna ocasió, com a principis de 1928, s'estigué a punt d'aconseguir una llei de redempció de les terres cultivades a rabassa morta similar a la

---

excesiva concentración de la propiedad y de otro que favorecer la agrupación de minúsculas fincas de antieconómica explotación..." (CHAPAPIETRA, Joaquín: *La paz fue posible. Memorias de un político*, Barcelona, 1972:129).

⁷³ Aquesta fou la petició de la Societat de Parcers de Rubí que s'avançà a les altres societats enviant el telegrama a començaments de juliol (*Lluita*, 7-7-1923 i *La Terra*, 15-7-1923:3).

⁷⁴ Un article narratiu semi-fictici a *La Terra* (25-8-1923:2) firmat per Font Marió fa afirmar amb to de menyspreu a un pagès del Penedès poc conscienciat sindicalment que "això dels Rabassaires (...) tots plegats són quatre gats; i encara dividits. Hi ha un gropet que son rabassaires d'un tal Cabra. Ni ha un altre grop que son rabassaires d'en Mañosas i uns quants, molts pocs, que son d'un tal Riera que a casa seva el coneixen, i després ni hi ha alguns desperdigats de per aquí de la comarca de Vilafranca i algú altre punt, que son els rabassaires que'n diuen d'n Companys; solsament que Companys en té mitja dotzena més que en diuen rabassaires de ploma, que van a cada festa corrent els pobles petits de Catalunya". Segons aquest testimoni, doncs, que intenta reflectir la percepció que la gent poc informada tenia sobre l'estat organitzatiu del sindicalisme rabassaire, Riera i Companys encapçalarien dos grups diferents. Sens dubte i com a mínim tenien en aquells moments punts de vista molt diferents sobre la posició que havia d'adoptar la Unió en aquella verema del 1923.

que s'aconseguirà el 1934, sota la II República, amb la famosa Llei de Contractes de Conreu. Durant el període dictatorial els homes de la Unió pogueren comptar amb l'avantatge -almenys teòric- que la política social al camp que es pretengué implantar anà especialment dirigida als pagesos parciers i arrendataris o *colons* més que als jornalers. La prova més evident és que la *Junta Central de Colonitzación y Repoblación Interior*, que des del 1907 havia centrat la seva atenció al sud d'Espanya on el problema jornalero hi era més evident, fou substituïda el 1926 per la *Junta Central de Acción Social Agraria*, que tingué el propòsit bàsic d'afavorir la conversió d'arrendataris en petits propietaris i que centrà la seva actuació al nord d'Espanya. En tres anys, del 1926 al 1929, aquesta Junta parcel·là més hectàrees de terra -21.501 hectàrees- que no ho havia fet la primera Junta en divuit anys i assentà quasi el triple de colons -4.202- que la *Junta Central de Colonitzación y Repoblación Interior*⁷⁵. Segons Cristòbal de Castro, mentre els governs parlamentaris s'havien gastat tretze milions de pessetes per a colònies agrícoles en els onze anys que precediren a la Dictadura, els governs de Primo de Rivera se'n gastaren dotze en només tres anys⁷⁶. Aquests resultats, òbviament, no han de voler dir que Primo de Rivera resolgué el problema social agrari. En primer lloc perquè el nombre d'assentaments, tot i els esforços, no deixà de ser relativament petit. En tot Catalunya només s'assentaren 80 colons en 200 hectàrees, el conjunt de les quals es trobaven en un sol terme municipal, a Massalcoreig, al Segrià, zona bastant allunyada de les comarques on la problemàtica rabassaire era més intensa. I en segon lloc perquè, tal com diria Nicolás Ortega, "aquella política agraria pretendidamente *regeneradora* de la situación nacional se había mostrado tan deficiente como limitada y la pretensión dictatorial de llevar a cabo un saneamiento agrario sin alterar lo más mínimo la estructura social contribuyó, en realidad, a agudizar y renovar las graves tensiones sociales que, irresueltas, estaban en la base de la dinámica del período"⁷⁷. Al final de la Dictadura, a principis de 1930, la Unió pràcticament només pogué considerar com a guany una llei d'arrendaments rústics, aprovada el 1929, que establia un mínim d'anys per als nous contractes.

Els dos sindicats catalans agraris que, tot representant interessos contraposats, havien dedicat més esforços per tal que el govern liberal reformista que precedí a la Dictadura tingués en compte els seus programes, la Unió de Rabassaires i l'IACSI, no trigaren gaire a mostrar al nou govern presidit per Primo de Rivera la seva posició amb respecte

---

⁷⁵ CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos...*; ORTEGA, Nicolás: "Política hidráulica y política colonizadora durante la Dictadura de Primo de Rivera" a *Cuadernos Económicos de I.C.E.*, núm. 10, 1979.

⁷⁶ CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos...*:194-195.

⁷⁷ ORTEGA, Nicolás: "Política hidráulica..."380.

al nou règim i a una probable futura reforma agrària. El 15 de setembre de 1923, tan sols dos dies després del cop d'Estat, l'IACSI envià un telegrama al cap del govern on li afirmava la seva adhesió "expresando la confianza de que empezaría una era de reconstitución económica, fomentándose todas las fuentes de riqueza del país y singularmente la Agricultura, que es madre de todas". Deu dies més tard, el 25, el mateix Institut es dirigí novament al govern en un escrit que fou posteriorment ampliat el 16 d'octubre i presentat i comentat personalment pel president de l'entitat, Carles de Fortuny, a Primo de Rivera. El manifest estava dividit en catorze apartats el primer dels quals era, significativament, el referit al tema social-agrari i es titulava "La propiedad y los contratos para la explotación de las tierras". En ell s'afirmava que "la propiedad tiene que ser estable", que "no puede admitir-se el principio de la expropiación forzosa a favor de los cultivadores" i demanava la "libertad de contratación y respeto a los contratos libremente estipulados". Concloïa que "sería altamente perturbador que vinieran disposiciones del Poder público a modificar sustancialmente los aludidos contratos"⁷⁸. La Unió de Rabassaires es queixà que el document de l'IACSI tingués per principal i exclusiu objectiu "combatre l'organització rabassaire presentant-la davant dels poders públics com a pertorbadora i fora de la llei"⁷⁹.

Aquest fet havia d'ajudar a accelerar la publicació d'un document per part de la Unió que, d'alguna manera, havia de ser la posició oficial del sindicat davant del nou règim. El document va ser aprovat en l'assemblea de delegats del mes de novembre. Sense mostrar una adhesió incondicional com féu l'IACSI, el document mostrava certa acceptació del nou ordre polític. La Unió admetia la moratòria de tres mesos que el govern es donà per a la moralització i ordenament de les funcions de l'Estat, tot esperant que, passat aquest termini, pogués prosseguir la seva campanya de mítings "y hacer uso de los medios legales que estén a su alcance para influenciar la opinión y al Gobierno en su favor". En el mateix document "se aplaude el buen deseo demostrado por el Directorio, con la creación de la Comisión para el fomento del crédito agrícola" i s'afirma, tot intentant demostrar implícitament la necessitat d'una reforma agrària, que cap dels múltiples aspectes de la problemàtica rural no es podrà resoldre "mientras se dejen en pie las bases fundamentales: propiedad municipal, sistema de tributación, concepto jurídico de la propiedad privada". Donà també un vot de confiança al govern esperant d'ell que els propietaris absentistes a partir d'aquell moment no continuessin "disponiendo de todos los poderes y fuerzas" en les institucions públiques relacionades

---

⁷⁸ *RIACSI*, octubre de 1923:189.

⁷⁹ *La Terra*, 10-11-1923:2.

amb l'agricultura⁸⁰. No disposant de tantes facilitats com l'IACSI per ser rebuts per Primo de Rivera, els dirigents de la Unió es conformaren presentant l'escrit al governador civil de Barcelona, el general Losada. Segons *La Terra*, els visitants sortiren optimistes de la reunió i "tragueren la impressió de que [amb el nou govern] no duraran les males passions del caciquisme dels propietaris"⁸¹.

Tot i que l'ofensiva forta a través d'una legislació social-agrària que havia de satisfer més a pagesos cultivadors que a propietaris rurals no arribà fins al 1926, a partir del mes següent a la pujada al poder ja s'aprovaren mesures de tipus social-agrari aplaudides pels sindicats de pagesos no propietaris, amb la qual cosa es començà a donar una imatge de la direcció que pretenia seguir aquell règim sobre aquesta matèria. S'ha acabat de veure, per exemple, com la Unió de Rabassaires aplaudí la creació de la comissió per al foment del crèdit agrari, la qual s'aprovà per reial decret el 29 d'octubre. No casualment la mesura provocà una reacció contrària per part de l'IACSI, pel fet que en principi no se'l sol·licités per formar part de l'esmentada comissió⁸². El mateix mes de setembre *La Terra* i *L'Avenir* anunciaven amb satisfacció que el directori militar havia mostrat en una nota oficiosa el ferm propòsit de començar a adoptar resolucions respecte al problema social-agrari i que començaria per obligar als propietaris a fer declaracions sobre la riquesa rústica i urbana, les quals haurien de servir de base per a l'elaboració del cadastre i amb l'objectiu de fer rendir més les terres improductives⁸³. Hi havia en alguns medis populars certa esperança al voltant de la suposada motivació de Primo de Rivera d'afavorir el

---

⁸⁰ *El Diluvio*, 13-11-1923:27.

⁸¹ *La Terra*, 17-11-1923:2. Des de *La Terra*, la Unió mostrà una posició ambígua, a voltes contradictòria, vers el nou règim. Entre els partidaris incondicionals de la Dictadura i la Unió hi havia alguns punts en comú. Un era la crítica al ja vell i caduc sistema monàrquic de la Restauració, que s'havia sostingut en part durant molts anys gràcies al caciquisme. Relacionat amb aquest punt hi havia la voluntat de fer una gran neteja en els càrrecs dels òrgans directius de les administracions públiques. Per altra banda, els sectors més anticatalanistes de la Unió tenien com a nex comú amb els primorriveristes l'anticatalanisme, tret fonamental de la Dictadura. Per això no serà estrany trobar a *La Terra* frases d'articles com el que firma el propagandista rabassaire Font Marió el 29 de setembre de 1923 titulat "Donde están los nuevos hombres", en el qual afirma: "esperamos ver surgir esos hombres nuevos, que animados de puro patriotismo contribuyan con su esfuerzo a regenerar de una vez a nuestra Patria". O una altra frase sense firmar que diu: "Teníem un govern que prometia molt i no donava res. Ara, el que tenim promet molt poc, però per poc que donés sempre faria més que els altres" (*La Terra*, 29-12-1923:2). L'historiador Enric Ucelay ha comentat l'"entusiasme per la neteja colpista que arborava [en uns primers moments després del cop d'estat] la premsa popular republicana en català" (UCELAY DA CAL, Enric: "Provincialistes contra dualistes: la Dictadura de Primo de Rivera i Catalunya vista a través de la província de Girona" a *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1992:14.

⁸² INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1923*, Barcelona, 1924:15.

⁸³ *La Terra*, 6-10-1923:2; *L'Avenir*, 29-9-1923:3.

benestar de les classes treballadores tot posant en pràctica, encara que aquest general fos també un terratinent, la tan reiterada funció social de la propietat dins el paquet de mesures polítiques per aconseguir la no menys reiterada *regeneració nacional*.

Després de la moratòria de tres mesos que demanà el primer govern dictatorial, la Unió de Rabassaires no trigà gens a fer ús de la seva maquinària sindical per, tal com deia al seu escrit enviat al govern, "hacer uso de los medios legales que estén a su alcance para influenciar la opinión y al Gobierno en su favor". Davant l'anunci oficial del govern a principis de 1924 que es pretenia resoldre el problema foral, cosa que es començà a concretar amb l'obertura d'una informació sobre aquest tema l'11 de març, la Unió reaccionà immediatament demanant a totes les seves entitats adherides que enviessin telegrams al govern "recordant-li l'existència del crudel contracte de rabassa, brutal reminiscència del feudalisme, que fa impossible la vida del camperol condemnant-lo a la misèria"⁸⁴. Tal com havia succeït exactament un any abans amb el govern liberal-reformista, novament la Unió pretenia convèncer al govern que inclogués la rabassa en la informació oberta sobre els *foros*⁸⁵. I també novament la Unió aconseguí que el govern rebés una comissió del sindicat, aprofitant que Primo de Rivera havia resol la qüestió de la representació nacional i política dels primers mesos de Dictadura a través de les audiències que solia concedir a aquell que ho demanés. Els comissionats rabassaires lliuraren a Primo de Rivera un document en què s'exposava que "las mismas disposiciones que se han publicado en la Gaceta para la resolución del problema de los foros se hagan extensivas a la solución del problema agrario del resto de España". Seguidament s'explicava el programa bàsic de la Unió, el qual ja havia experimentat una petita evolució amb respecte al programa del congrés del gener de 1923. En aquesta ocasió ja sols es demanava el dret de remissió per als contractes de rabassa, tot i que se seguia demanant durada indefinida per a la resta de contractes. Aquest cop, però, la Unió no aconseguí que s'inclogués la rabassa en la informació sobre els foros, tot i que Primo prometé personalment als comissionats rabassaires justícia i la publicació pròxima d'un Codi Rural que podria satisfer les aspiracions del sindicat. Però *La Terra*, en oferir la impressió final del viatge, deixà clar que la solució al problema rabassaire no es veia com una cosa de quatre dies: "sentim verament no poder ser tan optimistes com el

---

⁸⁴ *La Terra*, 1-3-1924:3. De fet, el dia 24 de novembre de 1923 Amadeu Aragay ja denuncià des de *La Terra* en un article titulat "I el problema de la rabassa?" que mentre s'havia anunciat la resolució del problema foral ningú del govern s'havia recordat del de la rabassa.

⁸⁵ També *La Terra* envià un telegrama propi al govern que deia: "Periódico *La Terra* de Barcelona, órgano vicultores Cataluña, enterado prensa que Directorio estudia solución foros congratúlase seguridad además no olvidará solución inhumano contrato rabassa morta incompatible ley rural. Esmendia. Redactor-Jefe" (*La Terra*, 1-3-1924:3).

llegidor es mereix"⁸⁶. La reacció d'associacions de propietaris catalans a la visita rabassaire a Primo de Rivera col·laborà sens dubte a refermar el pessimisme de *La Terra*. Aquestes associacions procuraren contestar el viatge de la Unió a Madrid demanant també una entrevista amb el cap del govern⁸⁷.

Malgrat això, el mateix mes de març de 1924 arribà el primer gran ensurt dels propietaris després del cop d'Estat: l'anunci oficial de l'estudi d'un Codi Rural -ja l'havia avançat Primo de Rivera als comissionats rabassaires- que hauria d'unificar tots els tipus de contracte d'arrendament per a tot Espanya establint unes rendes i uns terminis de durada dels contractes més favorables al pagès que els que hi havia fins aleshores. El 12 de maig de 1924 s'aprovà una reial ordre que creava una comissió perquè redactés el projecte d'aquest Codi Rural alhora que obria una informació per facilitar-ne la redacció⁸⁸. La Unió i algunes de les seves entitats adherides, com la Societat de Rabassaires de Martorelles i el Sindicat Agrícola d'Arenys de Munt, procuraren participar a la informació trametent informes sobre el problema social agrari exposant la injustícia que representaven en aquell moment els contractes de rabassa i parceria⁸⁹.

L'IACSI estava francament espantat. En una entrevista a la premsa l'agost d'aquell any el president de l'entitat declarà que tenia "pánico y temor" a les promeses del govern d'elaborar el nou Codi Rural⁹⁰. Ja no li havia agradat gens la composició de la comissió que havia d'estudiar aquest Codi perquè, segons ell, estava integrada "por elementos que no conocen ni sienten nuestro modo de ser, y cuya labor nos tiene justamente

---

⁸⁶ La comissió de la Unió estava composta en aquesta ocasió per Companys, Francesc Riera, Joan Bonastre i Pere Esmendia. Sortiren de Barcelona direcció Madrid el 28 de març (*La Terra*, 29-3-1928:1; 5-4-1924:1, 2 i 3).

⁸⁷ En la Memòria de l'IACSI del 1924 es pot llegir: "Teniéndose noticia de haber sido recibida por el presidente del Directorio Militar una llamada representación de los rabassaires, presentándole sus aspiraciones, procuró la Junta [de l'IACSI] que otras entidades agrarias dejasen oír cerca del Directorio el verdadero modo de pensar de la agricultura catalana, no haciéndolo nuevamente el Instituto por haberlo repetidamente exteriorizado en los últimos tiempos" (INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1924*, Barcelona, 1925:19).

⁸⁸ *RIACSI*, maig de 1924:101.

⁸⁹ *La Terra*, 15-6-1924:2; 28-6-1924:1; i 12-7-1924:2. En l'informe de la Unió es torna a apostar per la redempció obligatòria de tots els contractes i es repeteix pràcticament el programa del congrés de gener de 1923. No s'ha d'entendre, però, com una nova radicalització del programa rabassaire. Cal tenir present que en una informació d'aquesta mena se solia ampliar o inflar les reivindicacions tenint en compte que altres organismes exposarien arguments i propostes totalment contràries i que, amb una mica de sort, el governant es decidiria per escollir un camí equidistant entre totes les propostes.

⁹⁰ *RIACSI*, agost de 1924:147.

alarmados"⁹¹. L'Institut Agrícola procurà presentar el seu informe sense demora, concloent, d'entre altres coses, que "no s'hauria de legislar substantivament en res que afecti a les costums de dret civil agrícola manifestades en totes les regions i comarques d'Espanya, abans el contrari, que deu mantenir-se-les en la seva integritat i reconèixer la força de llei que fins ara ha tingut"⁹². En la festa de l'Agricultura d'aquell any, que celebrava l'IACSI juntament amb altres entitats agràries anualment per Sant Isidre, s'havien aprovat unes conclusions la primera de les quals estava dedicada a la qüestió de la propietat agrària: "no debe ni puede el Poder público alterar la esencia de esas modalidades vitales del pueblo agrícola catalán [referint-se als contractes]"⁹³. Curiosament, almenys d'ençà que s'havia fundat la Unió, mentre els propietaris reivindicaven el caràcter regional dels contractes per invalidar una reforma agrària que pretengués uniformar els contractes a nivell d'Espanya, la Unió demanava aquesta uniformitat perquè creia que la podia afavorir⁹⁴. Precisament la gran por dels propietaris venia donada pel fet que les dictadures, i la de Primo de Rivera també, eren i són molt amants de les uniformitats. Els governs de Primo mai amagaren l'estima per un Codi Rural uniformador a nivell d'Espanya.

Però els treballs de la Comissió que havia de redactar el projecte per al nou Codi es començaren a alentir a partir de l'estiu de 1924⁹⁵. I tot i que el febrer de 1925 s'acordà activar els treballs de redacció i amb tal motiu la Unió envià un telegrama al govern insistint en les seves reivindicacions⁹⁶, la redacció definitiva no arribà mai. L'estratègia d'algunes entitats de propietaris fou precisament la de frenar al màxim els treballs de la comissió. L'IACSI ho expressà ben clarament el mateix mes de febrer d'aquell any: "desearíamos que no se llevase mucha prisa en la proyectada reglamentación de materias tan delicadas como son los de orden civil; que se anduviese con mucha calma, mucha calma..."⁹⁷.

---

⁹¹ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1924*, Barcelona, 1925:24.

⁹² *Agricultura*, 5-7-1924:368.

⁹³ *RIACSI*, maig de 1924:89.

⁹⁴ Per això no és casual que el Consell Provincial del Foment de Girona ja al novembre de 1923 es dirigís al govern per demanar que es respectessin els contractes de conreu regionalitzats (*La Terra*, 17-11-1923:3).

⁹⁵ *Agricultura*, 20-2-1925:112.

⁹⁶ *El Diluvio*, 4-2-1925:12.

⁹⁷ *RIACSI*, febrer de 1925:39.

Certament els propietaris aconseguiren que aquell 1925 fos un any de calma, una mena de parèntesi, en l'aspecte de la legislació social-agrària⁹⁸. Però només fou la calma que precedí al temporal de 1926. El 1925 la Unió poc més féu pel que fa a pressió al poder públic que publicar dos manifestos, un el maig i un al juliol. En el del maig insistia en la necessitat de la promulgació del promès Codi Rural i en el del juliol, després de parlar àmpliament de la injustícia que representava el contracte de rabassa morta segons les condicions que havien quedat fixades al Codi Civil de 1889, insistia en què "es menester transformar el régimen jurídico que regula las relaciones sociales agrarias porque el actual es inicuo, absurdo y suicida (...). Requerimos al Poder Público para que legisle por y para el país"⁹⁹. Probablement, però, aquest manifest rabassaire fou bàsicament la rèplica a la presentació uns dies abans, dins del mateix mes de juliol, d'un programa agrari per part de la UGT catalana al govern central. El programa ugestista havia estat redactat pel dirigent sindical agrari Joan Duran per encàrrec del Congrés regional de societats obreres de la UGT que se celebrà a Barcelona el mes de gener d'aquell any. El programa contenia millores pròpies d'un Codi Rural, amb inclusió d'un subsidi per a jubilats i altres prestacions socials. No parlava de drets de remissió de la terra per part dels pagesos ni de terminis dels contractes, però sí que establí que no es podia desnonar al conreador que treballés bé la terra. Era un programa més aviat moderat, que, segons David Ballester, tenia l'objectiu de fer penetrar la UGT per les comarques de Lleida i Tarragona¹⁰⁰. D'aquí que el posterior manifest de la Unió de Rabassaires anés firmat per tots els delegats locals d'aquest sindicat per tal de mostrar als contrincants sindicals la força numèrica i la implantació geogràfica de l'organització. Quant a efectius agrícoles, la UGT catalana estava lluny de tenir la força sindical de la Unió de Rabassaires.

Encara en aquell mes de juliol, als manifestos reivindicatius ugetistes i rabassaires se'ls uní el que presentà també al govern la *Liga Nacional de Campesinos*, de caràcter catòlic, dirigida per Antonio Monedero. En aquesta ocasió aquesta Lliga demanà bàsicament el cobrament de les millores per part del pagès un cop acabat el contracte. Era aquesta

---

⁹⁸ Malefakis afirma que el setembre de 1925 el ministeri de Treball ordenà que es comencés a interrogar a diverses organitzacions sobre opinions del tipus de reforma dels arrendaments rurals que s'havia d'intentar (MALEFAKIS, Edward: *Reforma agraria...*:500). Però probablement aquests interrogatoris estigueren relacionats amb la informació per a l'elaboració del Codi Rural, la comissió del qual en aquest moment encara estava treballant.

⁹⁹ *El Diluvio*, 22-5-1925:10; GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu...*:13-20.

¹⁰⁰ DURAN FERRET, Juan: *Programa obrero agrícola de Cataluña*, Madrid, 1927; BALLESTER, David: *Marginalitats i hegemònies...*:84-85.

reivindicació una de les més bàsiques que també defensava la Unió de Rabassaires¹⁰¹.

A principis de 1926 arribà la gran ofensiva governamental, qualificada per l'IACSI com de "fuego graneado", tot afegint que "con el primer día del año vinieron los primeros disparos"¹⁰². Es referia als reials decrets de l'1 de gener de 1926 del ministeri d'Hisenda un dels quals obligava la inscripció dels contractes d'arrendaments de finques rústiques - recordo que bona part dels contractes de parceria i rabassa catalans eren únicament orals per interès dels propis propietaris-, i l'altre obligava a fer les declaracions dels valors de les finques rústiques i urbanes. Aquests decrets formaven part de l'intent de portar a cap una reforma fiscal similar a la que intentà aprovar Alba el 1916 i 1918. La reforma era patrocinada pel ministre d'Hisenda Calvo Sotelo i es proposava gravar fiscalment les finques mal aprofitades, afavorint d'aquesta manera la fragmentació de les grans propietats, l'explotació directa i l'accés a la propietat de parcers i arrendataris. El projecte de llei pretenia posar a subhasta tota propietat a la qual se li descobrí frau fiscal. Finalment la reforma s'hagué de fer enrera per la gran oposició per part de propietaris i terratinents. La reacció d'aquests fou tan contundent que el ministre Calvo Sotelo escriuria: "Durante los cuatro años de gestión hube de resistir feroces embites (...) [pero] ninguna de las lógicas reacciones defensivas de las clases sociales heridas en sus intereses fué tan aguda, nerviosa y virulenta como la de los propietarios. Y aún podría precisar el matiz diciendo que entre éstos descollaron en grado sumo los grandes terratenientes"¹⁰³. Assemblees urgents, reunions a Barcelona de representants d'entitats catalanes de propietaris al local de l'IACSI, assemblees a Madrid d'entitats d'arreu d'Espanya, lliurament al govern de manifestos i entrevistes amb ministres foren els sistemes de pressió més utilitzats durant els mesos de gener i febrer contra la reforma fiscal de Calvo Sotelo¹⁰⁴.

¹⁰¹ *El Diluvio*, 18-7-1925:8.

¹⁰² INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1926*, Barcelona, 1927:21.

¹⁰³ CALVO SOTELO, José: *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión*, Madrid, 1931:126.

¹⁰⁴ A nivell de Catalunya em consta una assemblea de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà per protestar contra la reforma fiscal de Calvo Sotelo (*Agricultura*, 20-1-1926:53). L'IACSI elaborà dies després dels decrets de primer de gener dues memòries que foren discutides en una assemblea d'entitats d'arreu de Catalunya el 19 de gener on s'aprovaren dos documents que s'enviaren al ministre Calvo Sotelo. En resum, les conclusions de l'assemblea eren que la propietat rústica ja no podia suportar més impostos i tributs dels molts que ja tenia, que les cases de camp no havien de tributar ja que no eren finques urbanes i que la creació del registre d'arrendaments havia de fer-se d'acord amb la llei civil, evitant que una mesura de caràcter fiscal envaís l'òrbita dels drets civils. (*RIACSI*, 2-1-1926:2-18; *Agricultura*, 5-2-1926:80). A nivell espanyol la Cambra Agrícola Provincial de Madrid es féu portaveu de totes les entitats de propietaris espanyoles. Se celebrà una assemblea al local de l'Associació d'Agricultors d'Espanya el 21 de gener amb l'assistència de representants de l'IACSI, i dos dies més tard s'entregaren les conclusions

Durant la resta de l'any les associacions de propietaris no pogueren descansar. El mes de febrer s'anuncià l'obertura d'una informació sobre la rabassa morta¹⁰⁵. Probablement la persistent pressió de la Unió cap al govern tingué a veure amb aquest anunci. El mes de març s'aprovà el reglament sobre el reial decret de registre dels arrendaments de finques rústiques¹⁰⁶. El juny s'obrí una informació sobre arrendaments i el règim jurídic de la propietat, "con la alarma consiguiente" per part de l'IACSI¹⁰⁷. Aquest Institut s'hagué afanyar a presentar el seu informe la primera conclusió del qual desprenia un evident ressentiment contra el govern i ja un cert cansament pel que anomenaven *injerències* del poder públic en àmbits que, com els de la contractació i el del règim de propietat, no caldria que cap llei pretengués canviar res: "Gracias al régimen de propiedad y al contractual la Agricultura de Cataluña se desenvuelve en un ambiente de paz, de progreso y prosperidad, hasta donde lo consienten las ingerencias extrañas que intentan introducir perturbaciones y apesar de no poder contar en algunas ocasiones con la colaboración del Poder Público"¹⁰⁸.

També el mes de juny del mateix any, concretament el dia 25, arribà finalment la tan esperada llei de redempció dels *foros*, la qual tancava, al cap de cent seixanta-tres anys, un període d'interinitat obert per Carles III el 1763, quan aquest suspengué els

---

a Calvo Sotelo. En les conclusions es protestava del fet que es pretengués obtenir l'inventari de la riquesa territorial amb les declaracions dels propietaris ja que era de molt difícil determinació. S'argumentava que els conceptes de valor en venda i en renda que havien de servir de base tributària eren molt imprecisos. S'admetia que era bo que es perseguissin les ocultacions, però el que no es podia fer era col·locar tota la propietat territorial en situació d'una inestabilitat perillosa ja que quedaria a mercè del més fort econòmicament, a l'abast de totes les venjances personals i altres passions (*Agricultura*, 20-2-1926:106-107).

¹⁰⁵ *Agricultura*, 5-2-1926:81. Aquesta informació hagué de quedar en suspens fins que a finals de 1927 la recollí la Junta d'Acció Social Agrària.

¹⁰⁶ Una reial ordre del 9 de novembre de 1926 amplià el termini d'inscripció dels arrendaments fins al 31 de desembre del mateix any (*Agricultura*, 5-12-1926:656). El termini s'acabà ampliant fins al 31 de gener de 1927 mercès a una reial ordre de 28 de desembre de 1926 (*RIA CSI*, gener 1927:10). Una altra reial ordre de 22 de gener de 1927 aclaria els casos sobre registre d'arrendament (*RIA CSI*, febrer de 1927:36). Els contractes de parcel·la i rabassa morta acabaren estant exempts de l'obligació de la inscripció.

¹⁰⁷ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1926*, Barcelona, 1927:12. Segons la *RIA CSI* -agost de 1926:204-, gràcies a l'IACSI, una reial ordre de 30 de juliol amplià el termini de la informació fins al 30 de setembre.

¹⁰⁸ La resta de conclusions insistien en què no hi havia cap necessitat de legislar sobre el règim contractual i el de la propietat. La segona conclusió, per exemple, deia que "ninguno de los problemas que se vislumbran o plantean en los dos cuestionarios existe en Cataluña". I la cinquena afirmava que "es de desear que no se coaccione al libre desenvolvimiento de instituciones y costumbres a que se contraen los dos Cuestionarios, tanto por lo que se refiere a Cataluña, como aquellas otras regiones de España, en que como aquí, no hay planteados tales problemas" (INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1926*, Barcelona, 1927:20-21).

desnonaments i els augments de renda en haver finalitzat els contractes¹⁰⁹. I el juliol es creà la ja esmentada Direcció General d'Acció Social Agrària per tal d'afavorir l'accés a la propietat als parcers i arrendataris. Aquest accés es pretengué potenciar també a través d'un reial decret que arribà el 7 de gener de 1927. Segons el ministre Eduard Aunós, amb aquest decret "el Estado adelantaba al colono los fondos necesarios para la compra del terreno que cultivaba, y le ayudaba luego, con sostenida asistencia, a independizarse económicamente, sustrayéndole de la tutela de los usureros"¹¹⁰.

La Unió de Rabassaires hagué de tenir un paper molt discret sindicalment parlant en aquell agitat -legislativament parlant- 1926. Ni les fonts hemerogràfiques ni la resta de fonts consultades no diuen res sobre la posició i reacció d'aquest sindicat al voltant de tot el seguit de disposicions governamentals d'aquell any i les reaccions que comportaren. Ni l'IACSI, més preocupat aquell any pel que li venia des de Madrid que per l'agitació rabassaire dels camps catalans, féu en la seva *Memòria* anual l'acostumada crítica a l'actuació de la Unió. Molt possiblement el sindicat rabassaire aplaudí, amb les lògiques matisacions, tots els decrets que feren reaccionar en contra als propietaris i, tot i que s'havia mostrat crític amb les informacions obertes pel govern -perquè deia que només sabia obrir informacions sense saber anar més enllà: "estem agobiats d'informacions"¹¹¹-, ben segur que participà en la que s'obrí sobre el règim jurídic de la propietat i la contractació agrària oberta el mes de juny¹¹².

¹⁰⁹ BERNALDO DE QUIRÓS, Constancio: *Los derechos sociales de los campesinos*, Madrid, 1928:59-63. Bernaldo aclareix que el decret declarava "redimibles todos los foros, subforos, foros frumentarios, rentas en saco, sisas, derechuras, cédulas de planturía y cualesquiera otros gravámenes de análoga naturaleza jurídica sobre bienes inmuebles en las provincias de Galicia, Asturias y León".

¹¹⁰ AUNÓS, Eduardo: *Primo de Rivera. Soldado y gobernante*, Madrid, 1944:142. El reial decret del 7 de gener rebé disposicions complementàries a través de reials ordres el 8 d'abril i el 8 de juny del 1927 (BERNALDO DE QUIRÓS, Constancio: *Los derechos sociales...*:55) i es reforçà amb un altre reial decret el 7 de gener de 1929, segons el qual, per a la compra de terres a propietaris, es posava com a condició que aquests mostressin el desig de voler vendre (CASTRO, Cristóbal de: *Al servicio de los campesinos...*:199).

¹¹¹ Quan s'obrí el 1924 la informació per confeccionar un nou Codi Rural, *La Terra* (31-5-1924:1) digué en un article titulat "Una altra informació!": "No ens ha commogut a nosaltres aquesta notícia perquè estem agobiats de informacions, de dictàmens, de comissions i de bons propòsits". I Josep Ricard, en motiu precisament de la informació oberta el juny de 1926 digué: "Ya nadie ignora la famosa suma de miles de pesetas que han costado al tesoro nacional las informaciones agrarias, yacentes entre el polvo de los archivos" (*El Fructidor*, 3-4-1926:1).

¹¹² Tan sols dispo de la declaració de l'exvicepresident de la Unió Josep Ricart que, en el mateix article citat a la nota anterior, titulat "Seamos infalibles" publicat, -a *El Fructidor* el 3 d'abril del 1926- digué: "Rogamos al gobierno que haga (...) un minucioso registro de todos los contratos de la agricultura en general hasta la fecha. Así dadas las circunstancias, tendrían una via firme para hallar sin pérdida de tiempo la razón de las dos crisis, o sea, la infalible i la justicia pero aclaradas por haberles oscurecido la conveniencia de los agricultores de salón. A nadie puede extrañarle que hablemos de esta manera".

En canvi, el sindicat rabassaire català es tornà a deixar sentir amb força el 1927. A finals de març, amb l'intent novament de fer una demostració de força, desplaçà a Madrid més de quaranta delegats locals dirigits per Companys, Aragay, Pere Estartús i Ernest Ventós. Els rabassaires obtingueren entrevistes amb els ministres de Treball, Gràcia i Justícia i Foment, Eduard Aunós, Galo Ponte i Conde de Guadalhorce respectivament. També visitaren Goicoechea, un dels membre de la Comissió per a la redacció del Codi Rural. Primo de Rivera no els pogué rebre per indisposició. Les peticions dels delegats rabassaires anaren relacionades amb el problema de la rabassa morta, especialment sobre la duració del contracte, i amb la necessitat d'accelerar els treballs d'elaboració del Codi Rural. Tot i que sobre aquest Codi traieren la impressió que "va para largo", Estartús assegurà que "salieron bastante bien impresionados de sus diferentes entrevistas para resolver su problema". *El Fructidor* digué: "nos felicitamos de la buena acogida que en Madrid han tenido y de lo atendidos que han estado en todo en todos conceptos. El ministro de Treball prometé ocupar-se de l'assumpte sobre la rabassa morta celebrant una reunió amb el ministre de Gràcia i Justícia, per tal de posar-se d'acord tots dos abans d'informar al cap del govern¹¹³.

La Unió intentà augmentar la pressió que exercí en les entrevistes amb els ministres a través de la presentació de dos documents: un era una instància que deixaren al govern on reclamaven la solució al problema social agrari, firmada també per organitzacions de vinyaters de la Manxa, i l'altre era un manifest on s'exposava un programa molt moderat i possibilista -el més moderat i possibilista que havia elaborat fins aleshores-. Demanava "fijar un límite a la renta de la tierra; prohibir los arrendamientos de un año (...) [i] considerarse la pequeña propiedad, la propiedad familiar, como instrumento de trabajo, liberándola de toda tributación y declarándola inembargable". Per altra banda s'extenia sobre el problema dels contractes de rabassa, denunciant desnonaments a què eren sotmesos els rabassaires, demanant poder cobrar les millores fetes pel pagès al final del contracte i recordant que en l'informe que publicà l'Institut de Reformes Socials sobre el conflicte rabassaire els juristes recomenaven la restauració històrica de la rabassa morta afegint "que ya se sabe que es de origen enfitéutico". S'expressava una profunda preocupació pel fet que a partir de 1926, a causa d'una sentència que va sentar jurisprudència, només serien reconeguts com a contractes de rabassa morta aquells en què el pagès pogués demostrar per escrit que havia rebut la terra per tal que fos plantada de vinya. La sentència permetia desnonar a partir d'aquell mateix moment centenars de rabassaires perquè només una petita part de tots ells disposava d'aquesta prova escrita. La Unió acabava prestant-se a seure a parlar amb l'IACSI i a col·laborar en la creació

¹¹³ *El Diluvio*, 7-4-1927:16; 17-5-1927:24; *Agricultura*, 20-4-1927:223; *El Fructidor*, 16-4-1927:1.

de comitès paritaris. La paraula remissió no apareixia en el manifest per enlloc¹¹⁴.

Les entrevistes amb els ministres i l'entrega dels documents no foren en va. Ja al mes d'abril la Junta d'Acció Social Agrària s'ocupà i estudià en una reunió les propostes de la Unió¹¹⁵. A finals d'any s'encarregà a un dels vocals obrers d'aquesta Junta, Lucio Martínez Gil, membre de la UGT, la redacció d'una ponència sobre la rabassa morta. La ponència fou presentada a la Junta molt a principis del 1928 i fou aprovada gairebé per unanimitat, amb una sola abstenció, amb la supressió d'un sol article que es referia a arrendaments. El projecte, per sorpresa de tothom, preveia el dret de remissió de les terres cultivades a rabassa morta amb la indemnització corresponent als propietaris¹¹⁶. Com a punt primer exigia que se suspengués "la tramitación de los deshaucios que se hayan incoado contra las personas que en Cataluña tengan plantadas de vides tierras que no sean de su propiedad, y que no se incoen nuevos procedimientos, salvo en el único caso de falta del pago en la renta"¹¹⁷. Encara que per a l'aprovació final del projecte -que a la fi mai arribà- aquest hauria hagut de passar primer pel consell de ministres i probablement també per l'Assemblea Nacional -substitut del Parlament durant la Dictadura-, la notícia alarmà enormement els representants i els sindicats dels propietaris. Fou potser el més gran ensurt per als propietaris catalans en tota la Dictadura. Per contra la Unió acollí el projecte molt satisfactòriament. Pere Estartús l'elogià dient que "estamos de enhorabuena (...). Informan dicho proyecto de ley los principios sostenidos por la Unión de Rabassaires"¹¹⁸.

La Unió entengué que aquella era una gran ocasió que no es podia desaprofitar. A finals de gener publicà un document on defensava el projecte de la Junta d'Acció Social Agrària i denunciava desnonaments indiscriminats de pagesos als jutjats municipals, contractes humiliants i el fet que els propietaris es neguessin a abonar les millores fetes

---

¹¹⁴ *Agricultura*, 20-4-1927:224. El document dirigit al govern està publicat a GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu...*:21-28.

¹¹⁵ *Agricultura*, 20-4-1927:224.

¹¹⁶ I, cosa important, s'especificava que també serien considerades de rabassa aquelles "que antes estuvieran comprendidas en esta denominación, y aquellas otras que tuvieran la misma finalidad, cualquiera que haya sido su forma de contratación" (*RIACSI*, febrer de 1928:25-27).

¹¹⁷ *RIACSI*, febrer de 1928:25-27; *El Fructidor*, 31-3-1928:1.

¹¹⁸ *El Diluvio*, 31-1-1928:36. L'article d'Estartús es titulava "La reintegración al campo. El proyecto de ley de la Junta de Acción Social Agraria sobre rabassa morta". En ell defensava que l'aprovació del projecte de la Junta d'Acció Social Agrària sobre els contractes de rabassa morta era la millor manera d'evitar el despoblament del camp i que en aquest sentit hauria de satisfer molt a la Junta de Reintegració als Camps que presidia el catòlico-social Josep Elías de Molins i que havia estat creada per l'Ajuntament de Barcelona a principis d'aquell any.

pels pagesos en les finques un cop acabat el contracte i que no ajudessin als pagesos en les despeses dels cultius¹¹⁹. Per altra banda la defensa d'aquest projecte coincidí amb la represa de la campanya de mítings que pogué portar a terme el sindicat rabassaire entre el març i el maig d'aquell any. El primer míting se celebrà a Martorell el 18 de març i en ell es llegí i s'aprovà per unanimitat un telegrama que s'havia d'adreçar al govern demanant "se legisle en sentido de hacer imposible el despojo de que son víctimas los rabassaires y resuelva el problema de la rabassa". El president Riera digué en l'acte que "hay un estado de opinión favorable a nosotros, y creo que el Gobierno resolverá el problema" i Companys sentencià que "pronto vendrá una disposición del Gobierno que resuelva el problema de la rabassa"¹²⁰. Després del míting que se celebrà l'abril a Vilafranca també s'enviaren diversos telegrams al govern demanant "solución problema rabassa morta"¹²¹. I en l'assemblea de delegats del 13 de maig s'acordà enviar una comissió a Madrid per continuar pressionant al govern¹²². Probablement, però, el viatge no es realitzà ja que a finals de maig la Unió es veié obligada a suspendre tot acte públic a causa d'un enduriment de la política repressiva almenys a la província de Barcelona.

També en aquell mes de maig la Unió publicà un altre manifest on exposava un nou programa que ja serà el definitiu de la dècada: redempció de la rabassa morta segons les bases aprovades per la Junta d'Acció Social Agrària, fixació de vint anys com a termini mínim en els arrendaments, fixació d'un límit en la renda de la terra, consideració de la petita propietat com a instrument de treball eximint-la de tributs i declarant-la inembargable, dret al cobrament de millores a l'acabament del contracte, redimibilitat forçosa dels censos, adjudicació al domini públic de les terres descobertes que no haguessin estat declarades i legislació més favorable per als jornalers. Per altra banda el programa també contenia diversos aspectes de política agrària com els transports, crèdit, ensenyament, suport tècnic, repoblació forestal i política hidràulica¹²³. Era un programa molt més moderat d'aquell inicial de 1923 en què es demanava el dret de remissió de totes les terres de planter cultivades sota contractes i de convertir aquests en contractes indefinits. El del 1928 serà un programa ja molt semblant al que elaboraran Companys, Aragay, Ventós i Joan Casanelles en la ponència sobre el

---

¹¹⁹ *El Diluvio*, 24-1-1928:29.

¹²⁰ *El Fructidor*, 24-3-1928.

¹²¹ *El Fructidor*, 29-4-1928:1.

¹²² *Agricultura*, 15-6-1928:157.

¹²³ *El Diluvio*, 8-5-1928:35; *Agricultura*, 15-6-1928:156-157.

problema agrari que s'aprovà en la Conferència d'Esquerres del 1931 que havia de donar lloc a la formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya. Segons aquesta ponència, els contractes de rabassa serien considerats emfiteusis, encara que no es deia res de dret de remissió, i els arrendaments haurien de tenir una durada mínima de deu anys -en lloc de vint segons deia el programa de la Unió del 1928-¹²⁴.

Alguna cosa hi tingué a veure la reacció i pressió de l'IACSI i altres associacions de propietaris catalanes en la no aprovació final del projecte de la Junta d'Acció Social Agrària sobre la rabassa morta. L'Institut Agrícola assumí novament en aquella ocasió la representació de tots els propietaris afectats després de posar-se d'acord amb la important Associació de Propietaris del Penedès, fundada el desembre de 1924 en ple temor per l'estudi d'un Codi Rural. El mateix mes de gener de 1928, davant la gravetat del problema, l'IACSI envià una comissió a Madrid per entrevistar-se amb alguns membres del govern per demanar que "antes de dictarse ningún precepto fuera abierta una información pública acerca de la redención de las *rabasses*"¹²⁵. La comissió pogué arrencar del ministre de Treball la declaració que el govern mai havia pensat establir la redempció forçosa a favor del cultivador. En canvi, el ministre insistí en què era molt probable que es dictessin "disposiciones sobre los contratos de rabassa y otros similares"¹²⁶. A partir de finals de gener els diaris *La Veu de Catalunya*, portaveu de la Lliga Regionalista, i *La Vanguardia*, de tendència monàrquica, publicaren una sèrie d'articles i enquestes sobre el tema dels contractes de rabassa. Lògicament totes les opinions recollides foren contràries a la redempció de les terres cultivades sota aquest

---

¹²⁴ IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, vol II, Barcelona, 1988:434. La ponència també establia que s'haurien de revisar les condicions de treball dels pagesos i es tendria a la consagració jurídica de l'acotament familiar, consistent en una petita propietat de terra i una casa. Aquest acotament familiar ja havia estat defensat per Pere Estartús, en nom de la Unió, el 1928. Estartús digué que aquest acotament era "a nuestro entender, el modelo de institución agraria que resuelve mejor el problema de la tierra (...) constituido por la casa rural, huerto y extensión suficiente de tierra para producir con diversos cultivos lo suficiente para el holgado mantenimiento de una familia de labradores. El coto familiar debe estar al abrigo de todo embargo por deudas y ni el Estado para pago de los impuestos debiera tener la facultad de embargar el coto, pero sí una parte de los frutos. Algo parecido al Coto Familiar nuestro es la institución norteamericana que se conoce con el nombre de Homestead, cuya práctica hace días está dando brillantes resultados" (*El Diluvio*, 19-2-28:26). Aquest acotament familiar seria l'equivalent al famós model de la caseta i l'hortet rural de Francesc Macià i l'oposat a la institució de l'hereu que manté la gran propietat a través del masover i/o parcers.

¹²⁵ INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1928*, Barcelona, 1929:100; *RIACSI*, febrer de 1928:27-30.

¹²⁶ *Viticultura y Enología*, març de 1928; *El Fructidor*, 31-3-1928:1.

contracte¹²⁷. I l'11 de febrer l'Associació de Propietaris del Penedès i l'IACSI convocaren una assemblea per explicar el viatge a Madrid i exposar la situació del cas, després que el govern es mantingués amb la fermesa de legislar sobre la rabassa i que Primo de Rivera hagués afirmat que "el problema de la rabassa morta es un problema de opinión y entiendo que debe resolverse"¹²⁸. Com a nova mesura de pressió, l'IACSI decidí enviar el seu llibre *La rabassa morta. Informe al Instituto de Reformas Sociales y Memoria*, publicat el 1923, a tots els parlamentaris per si el projecte de l'Acció Social Agrària arribava a l'Assemblea Nacional, cosa que finalment no succeí.

A canvi de l'oblit voluntari d'aquest projecte per part del govern, abans de finir el 1928 es començà a estudiar la llei d'arrendaments rústics que s'acabarà aprovant el 1929. Aquest any s'havia iniciat amb l'anunci de Primo de Rivera d'una inajornable reforma agrària. Segons el ministre Aunós, el general estava disposat a "emprender la tarea de cambiar radicalmente el porvenir de las masas campesinas desheredadas". Però "un importante grupo de aristócratas terratenientes se mobilizó y puso en obra las influencias de que gozaba a Palacio (...) Los grandes propietarios rurales se alarmaron también"¹²⁹. Finalment tot es quedà en l'aprovació d'una llei d'arrendaments rústics aprovada per reial decret el 21 de novembre de 1929, poques setmanes abans de la caiguda de la Dictadura. El projecte havia estat presentat el mes de maig i l'Assemblea Nacional n'emeté un dictamen el mes de juny¹³⁰. Un cop més hi hagué reaccions per part dels propietaris. L'IACSI tingué una reunió el 23 de juny amb diversos representants d'associacions de propietaris del Penedès i Camp de Tarragona i acordaren elevar un escrit al President del Consell de Ministres demanant la retirada d'aquell projecte. L'IACSI defensà per damunt de tot la llibertat de contractació, que la llei intentava limitar, i combaté la fixació de la durada dels arrendaments en sis anys, cosa que aconseguí¹³¹. La Unió, per la seva banda, intentà contrarrestar aquesta posició dels propietaris catalans amb un nou viatge a Madrid per entrevistar-se amb membres del govern. Però la visita no fou del

---

¹²⁷ *La Veu de Catalunya* entrevistà al Baró d'Esponellà, president de l'IACSI -27-1-1928-; Raimon d'Abadal -1-2-1928-; Jaume de Riba -3-2-1928-; Antoni M. Borrell i Soler -4-2-1928-; Maspons i Anglès -8-2-1923-; Albert Talavera -10-2-1928-; Pau Benach -17-2-1928-; Francesc Hostench -21-2-1928-; i Josep Cañas -28-2-1928-.

¹²⁸ *El Fructidor*, 17-3-1928:1.

¹²⁹ AUNÓS, Eduardo: *Primo de Rivera...*:141.

¹³⁰ *Agricultura*, 15-7-1929:161.

¹³¹ *Agricultura*, 15-7-1929:161; INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO: *Memoria correspondiente a 1929*, Barcelona, 1930:80.

tot positiva si ens atenem al resultat final de llei¹³². Ja que el text original d'aquesta, finalment, sofrí algunes retallades en la seva aprovació definitiva a través del reial decret el 21 de novembre. Aquesta llei tenia com a principal avantatge per als arrendataris l'establir un mínim d'anys la duració dels contractes en funció del tipus de cultius. Però els contractes signats amb anterioritat al reial decret quedaven exclosos dels beneficis d'aquest¹³³. El periòdic republicà de Terrassa *Acción* digué que amb la nova llei la Unió "obtiene el primer triunfo a favor de los payeses"¹³⁴. Era, però, un triomf ben esquitit, després de tants esforços per aconseguir fer realitat totes les promeses i projectes que des del mateix govern s'havien fet.

Per altra banda, l'IACSI, tampoc satisfet ni d'aquesta llei ni de la política social-agrària en general seguida pels governs de la Dictadura aprofità la festa de l'Agricultura del maig de 1930 per elevar unes conclusions al nou govern en la primera de les quals demanava "la revisión de la obra del [gobierno] anterior (...) en cuanto a la propiedad rústica y a la producción agrícola". I oferia el llistat de totes les lleis que demanava que es deroguessin la primera de les quals era la d'arrendaments rústics del 1929¹³⁵. En la darrera conclusió aquest Institut es declarava "opuesto al intervencionismo del Estado, tan exagerado durante el último periodo de excepción, oponiéndose, fuera de casos excepcionales y siempre transitorios, (...) a las limitaciones a la contratación". Amb aquestes manifestacions l'IACSI deixava ben clar quina opinió li havia merescut la política social-agrària de Primo de Rivera, la qual l'havia obligat a mantenir-se en estat d'alerta durant els set anys de dictadura.

---

¹³² Sobre la visita de la Unió a Madrid només sé que es portà a terme entre finals de juliol i principis d'agost i que els comissionats exposaren els resultats en l'assemblea de delegats de l'11 d'agost (*La Terra*, 10-8-1929:1).

¹³³ "La duración de los arrendamientos será determinada por la rotación o múltiples de la rotación que libremente elijan los contratantes, y en ningún caso podrá ser menor que la rotación completa, natural y corriente en la localidad, de acuerdo con el régimen de la comarca y en relación con la clase de cultivo y finca. En los arrendamientos de predios con plantaciones de frutales, olivos, viñas y otras análogas de producción anual, el plazo mínimo de duración del contrato será el necesario para la recolección de dos cosechas, y en los destinados a cultivo de huerta, cualquiera que éste sea y en los de regadío, dicho plazo mínimo será de tres años. Los contratos podrán ser prorrogados a voluntad del arrendatario por una sola vez y por un lapso de tiempo igual al determinado en el artículo anterior" (R.D. llei 21 de novembre de 1929 Gac. 24, a *RIACSI*, octubre-novembre de 1929:253-255).

¹³⁴ *Acción*, 6-12-1929.

¹³⁵ *RIACSI*, maig de 1930:110-111. La resta de lleis que demanava derogar eren la del 7 de gener de 1927 sobre aigües, la del 21 de novembre de 1929 sobre sindicació dels pagesos, la del 9 d'abril de 1926 sobre caixes rurals i la del 23 d'agost de 1926 que establia un codi de treball que afectava a l'agricultura.

3.2.3. Ni sense oblidar la lluita des de la base.

Si bé la tasca sindical principal de la Unió al llarg dels anys vint fou la d'aconseguir una llei de reforma agrària favorable als interessos rabassaires, aquest sindicat no deixà de banda completament les tasques sindicals més de base, d'ajuda i col·laboració als parcers, rabassaires i arrendataris tant en l'assoliment de millores laborals i de tractes com de protecció i defensa en els plets judicials que podien tenir amb els seus propietaris. En aquest segon aspecte la Unió va exercir bàsicament una funció d'orientadora jurídica a través del consultori jurídic gratuït que obrí per als seus associats a partir de finals de 1923 o a través de la secció titulada *Consultori jurídic* del periòdic *La Terra*, obert per als subscriptors d'aquesta. Lluís Companys, Fèlix Duran i Cañameras i Pere Estartús foren els advocats que en un primer moment prestaren aquest servei. Destinaren respectivament dues, tres i quatre hores a la setmana a atendre els socis rabassaires "de tot quant tingui relació amb rabassa, arrendament, cens i demés derivacions del problema de la terra, sempre que no impliqui per a dits senyors despeses de viatges, paper timbrat, etc"¹³⁶. La Unió, com a tal, és a dir, la Unió-Comitè Central, poc va participar en els plets i diferents litigis en què es van haver d'enfrontar associats seus. Foren les societats locals rabassaires que tenia federades les qui assumiren les despeses de la defensa dels seus afiliats en aquests plets. Una altra cosa és que els advocats contractats per a aquestes societats per a la defensa dels pagesos fossin els mateixos dirigents de la Unió que portaven el consultori jurídic del sindicat¹³⁷. Però

¹³⁶ *La Terra*, 1-12-1923:3. Les consultes a aquests advocats també es podien fer a través del secretari general del sindicat, el qual podia rebre als pagesos diàriament. En aquest cas es responia a través de *La Terra* o a través de carta, sempre que s'abonés prèviament el segell. (*La Terra*, 1-12-1923:3). La idea de la constitució d'un consultori jurídic gratuït hi fou des del mateix naixement de la Unió. Almenys en el miting rabassaire de maig de 1922 a Sant Sadurní així ho va exposar Companys. Quan Duran i Cañameras deixà el sindicat a mitjans de 1924, es quedaren sols Companys i Estartús, fins que, entre 1927 i 1928, s'afegí a l'equip jurídic rabassaire Josep Picó Martí, el qual era secretari de Companys en el seu despatx. Val a dir que no em consta que Joan Casanovas, tot i ser advocat i formar part de l'equip de propagandistes de la Unió, col·laborés en el consultori jurídic d'aquest sindicat. Tampoc no en formà part l'advocat Carles Crehuet Roig, que també col·laborà en la campanya de mítings rabassaires. Crehuet actuà com a assessor jurídic de la societat pagesa de Sant Boi de Llobregat i del Centre d'Agricultors de Sant Pere de Ribes. Almenys em consta una ocasió en què defensà en un plet un soci de la Unió. El soci rabassaire era de Gunyoles d'Avinyonet (*La Terra*, 19-7-1924:3). Per altra banda *El Fructidor*, de Vilafranca, esmentà en una ocasió (3-1-1925:2) a un tal Francisco García Blesa com a advocat de la Unió de Rabassaires. Possiblement, però, aquest hauria portat la defensa d'algun associat rabassaire sense tenir cap més vincle amb la Unió.

¹³⁷ Possiblement, només a causa de manca de fonts, no em consten gaires casos d'intervenció dels advocats de la Unió en plets a favor d'associats rabassaires. El fet que *La Terra* no s'hagi conservat en una bona part i que, tal com s'ha dit més amunt, no es caracteritzés per oferir notícies que es generaven a les poblacions rabassaires ha agreujat la falta d'informació. En la *Memòria* de la Unió del 1923 -única *Memòria* de què dispo de d'aquest sindicat- que *La Terra* publicà el 26 de gener de 1924 -a part d'especificar que "els advocats de la Unió (...) s'han encarregat de la defensa dels pagesos en molts judicis, tant en els jutjats municipals, com en els de Primera Instància, com en l'Audiència"- es parla de

tampoc tenia per què ser així. La societat de rabassaires de Sant Feliu, per exemple, contractà a Duran i Cañameras per a la defensa d'un cas el 1926, quan aquest ja no formava part de la Unió per haver estat expulsat el 1924¹³⁸. De fet, en els estatuts de la Unió enlloc constava que el sindicat havia d'assumir cap defensa en litigis. En canvi, en els estatuts de totes les societats locals rabassaires sí que s'especificava que la societat assumiria aquesta defensa¹³⁹. De fet, era una funció que havien assumit feia molt de temps. Des que es fundaren les primeres societats de rabassaires, que es remuntaven almenys a principis dels seixanta del segle XIX¹⁴⁰, aquestes tenien per principal finalitat recaptar diners per poder sostenir les despeses dels plets per salvar-se de desnonaments

trionfs aconseguits en plets procedents de Mediona, Sant Sadurní, Torrelavit, Sant Cugat del Vallès, Sant Martí Sarroca, Sant Cugat Sesgarrigues, Castellar del Vallès i Puigdàlber. Per altra banda s'afirma que "s'ha defensat en verbals i causes criminals als valents companys de Cervelló; [i] en pro dels pagesos de Sant Boi s'ha fet gran número de gestions i s'han iniciat alguns procediments (...); [per últim] els de Guinyoles han promogut interdictes i altres plets". Però de tots els triomfs de plets especificats en aquesta *Memòria*, la mateixa *La Terra*, al llarg de 1923, només havia precisat la intervenció d'advocats de la Unió en els casos de Sant Cugat del Vallès i de Castellar (20-10-1923:1; 1-12-1923:3). En concret, havia estat Companys el lletrat dels dos litigis. A part d'aquests, *La Terra* tan sols havia descrit dos plets portats també per Companys, a Santa Coloma de Gramanet (17-5-1924:1; 29-11-1924:4), un a Guinyoles d'Avinyonet, portat per Carles Crehuet (19-7-1924:3), i un a Castellví de Rosanes (8-3-1930:3), portat pel secretari de Companys, Josep Picó. De la resta de litigis descrits per *La Terra*, o bé no s'especificava l'advocat o bé no tingué cap relació amb la Unió. Foren els següents: un procedent de Teià (15-2-1923:8), un de Cervelló (15-2-1923:6), un de Masquefa (1-3-1924:3) i un de Lavern (28-6-1924:4). També s'amplià la informació dels litigis esmentats en la *Memòria* de 1923 procedents de Torrelavit (13-10-1923:2 i 4-4-1925:2), de Mediona (30-1-1923:6) i de Puigdàlber (15-12-1923:3). A banda de les informacions ofertes per *La Terra*, sobre notícies concretes referents a actuacions dels advocats de la Unió com a lletrats en litigis només em consta dues defenses de Duran i Cañameras, dutes a terme el 1922 i 1924 a Martorell i Sant Boi de Llobregat respectivament, descrites en el seu *Dietari* personal (pp. 702 i 726), i una de Pere Estartús a Vilafranca el 1927, ressenyada a *El Fructidor*, 1-1-1927. L'any següent, el 1928, la Societat d'Obrers Agricultors de Vilafranca acordà "nombrar como asesor y defensor en todos los actos judiciales" a Estartús (*El Fructidor*, 29-8-1928).

¹³⁸ *El Diluvio*, 31-10-1926:31.

¹³⁹ L'article 7 dels estatuts de la Societat Obrera Agrícola de Sant Sadurní, per exemple, elaborats per Fèlix Duran i Cañameras, i aprovats el 21 de març de 1924, deia així: "Esta Sociedad se obliga a sufragar los gastos que ocasionen las cuestiones judiciales que afecten a alguno de sus socios siempre que concurran los siguientes requisitos: a) que la cuestión verse sobre la explotación de la tierra, o sobre cualquiera de las formas económicas de la misma; b) que el socio interesado solicite la ayuda de la Sociedad; c) que lo permita el estado económico de la misma a juicio de la junta directiva, asesorada por un abogado" (*Estatutos de la Sociedad Obrera Agrícola de San Sadurní de Noya*, Sant Sadurní de Noya, 1924). Articles gairebé idèntics a aquest tenien els estatuts de les societats de rabassaires, federades a la Unió, de Sant Llorenç d'Hortons, Sant Pau d'Ordal, Rubí i Sant Boi de Llobregat. Totes elles constituïdes entre 1922 i 1924 (Expd. 11.715, 11.606, 15.208 i 11.396, AGCB).

¹⁴⁰ Em consten societats de rabassaires en aquests anys a Rubí i a Sabadell. La de Rubí publicà el 1861 el manifest ja citat titulat *Ressenya en defensa de las vinyas á rabassa morta...* De la de Sabadell en donà constància el delegat rabassaire d'aquesta ciutat de la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya quan a l'assemblea que celebrà aquesta Lliga el juliol de 1882 digué que "en Sabadell hace ya más de veinte años que están asociados, en virtud de lo cual han logrado algunas ventajas" (*La Revista Tarrasense*, 20-7-1882:3).

o per obtenir el cobrament de millores fetes a la vinya un cop acabat el contracte. Precisament era molt poc freqüent obtenir aquest abonament de les millores sense passar per la via del litigi. I generalment el parcer sol, sense l'ajuda d'un sindicat, estava incapacitat econòmicament per enfrontar-se a un plet que desconeixia d'entrada si el podia guanyar¹⁴¹.

Es donaren diversos intents per tal que la Unió assumís responsabilitats en la defensa dels associats en casos de litigis. La primera assemblea en què es plantejà aquesta possibilitat fou en la del 25 de març de 1923. Arran d'un intent de desnonament d'un soci rabassaire de Sant Sadurní, el delegat d'aquesta localitat, Josep Raventós, plantejà que es redactés una proposició "que concretés la millor manera com la Unió i les demés corporacions rabassaires han de protegir i ajudar als seus membres en el terreny del dret establert, en cas de que s'hagi d'anar als tribunals a discutir i atenent a la seva creença de que aquesta és una de les missions (si bé no la única ni la més important) que han de complir les entitats rabassaires"¹⁴². Duran i Cañameras fou l'encarregat de redactar la proposta, la qual seria aprovada en l'assemblea següent, la del juliol del mateix any. En el text de la proposta s'assenyalava que serien les societats locals les que "pagaran els gastos produïts per la defensa dels seus adherits en les causes criminals que se'ls hi promoguin per la causa de la terra i en els plets que sostinguin amb els propietaris, sempre que el plet pugui tenir un resultat satisfactori, a judici d'un advocat designat per la Junta Directiva". La Unió-Comitè Central només es responsabilitzava de sufragar les despeses "de les causes criminals que es promoguin com a conseqüència de moviments diposats per l'assemblea de delegats i els dels plets quina solució anada a obtenir al Tribunal Suprem, pugui sentar jurisprudència favorable als conreuadors de la terra, en les seves relacions jurídiques amb els propietaris". A aquests casos s'afegia la condició que "tres abogats designats per el Comitè Central, dictaminin que la solució que pot obtenir el plet en el Tribunal Suprem, pot afavorir als conreadors de la terra no propietaris"¹⁴³.

Malgrat que s'aprovà per majoria, aquesta proposició redactada per Duran no acabà d'agradar a tothom. A finals del mateix any, el 1923, a l'assemblea del mes de novembre, el delegat rabassaire de Sant Boi de Llobregat, Pere Carol, presentà una

¹⁴¹ L'advocat Albert Talavera, president de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà als anys vint, reconegué el 1928 que quan un parcer és desnonat "encara té el camí de reclamar les millores; però aquest mitjà costós generalment no pot usar-lo el rabassaire, en situació d'inferioritat, i quan se li pren el seu mitjà de sosteniment" (*Aires de la Conca*, 24-2-1928).

¹⁴² *La Terra*, 4-8-1923:3.

¹⁴³ *La Terra*, 4-8-1923:3.

nova proposta per tal que la implicació de la Unió en la defensa dels seus associats anés més enllà del que s'aprovà el mes de juliol. Carol proposava que la Unió tingués advocats a sou al servei dels associats per a qualsevol consulta a qualsevol hora i que el sindicat assumís les despeses de la defensa dels judicis que se celebressin en els jutjats de primera instància, mentre que les societats locals sols haurien de fer-se càrrec de les despeses dels judicis celebrats en els jutjats municipals. Per tal que la Unió pogués assumir aquestes responsabilitats s'augmentaria la quota d'associat a 10 cèntims setmanals¹⁴⁴. La proposta fou rebutjada per falta d'unanimitat en l'assemblea de delegats d'abril de l'any següent, després que la seva discussió es deixés en suspens a l'espera que les societats locals se l'estudiessin detingudament¹⁴⁵.

Molt probablement, però, malgrat la poca o nul·la intervenció de la Unió-Comitè Central en judicis a favor d'associats rabassaires, la constitució d'aquest sindicat a partir de 1922 i la seva irrupció en l'escenari de la conflictivitat rabassaire va fer variar d'alguna manera o altra -almenys frenant-la- la tendència progressivament favorable al propietari que els tribunals municipals o de districte havien anat marcant fins llavors. A través de l'orientació, a través de la conscienciació en mítings i premsa, a través de la denúncia de casos d'abús mitjançant *La Terra*, a través de l'organització de noves societats locals, a través de la recomanació d'advocats i sobre quins judicis calia jugar a fons, la Unió va exercir sens dubte un paper important en la defensa dels drets dels rabassaires des de la mateixa base¹⁴⁶.

Foren aquests els mateixos mitjans amb els que la Unió de Rabassaires-Comitè Central col·laborà a la mobilització sindical de base -dirigida exclusivament des de la mateixa

¹⁴⁴ *La Terra*, 29-12-1923:2.

¹⁴⁵ *La Terra*, 3-5-1924:3.

¹⁴⁶ Després de dues sentències favorables a dos rabassaires de Sant Cugat en què hi havia intervingut Companys en la seva defensa, *La Terra* digué: "tothom es dona compte de que no és ara com abans; que la feina de la Unió de Rabassaires i la tasca de llurs propagandistes, despertant a la gent, i posant damunt la taula la vera significació del problema rabassaire que restava desconegut, va donant ja llurs fruits de millores. Fins tan sols fa dos anys, aquests rabassaires haurien sigut trets de la vinya punt en blanc, enviant-hi els moços d'esquadra" (*La Terra*, 3-11-1923:1). Un mes després *La Terra* (1-12-1923:1) insistia: "Des que la Unió és feta que ja no és possible llençar a un rabassaire com el llançaven abans de la vinya, solsament enviant els moços d'esquadra. Des que la Unió és feta, s'han aconseguit millores a determinats llocs, s'han guanyat deshaucis, s'ha aixecat enormement la moral colectiva, s'ha sembrat energies en l'esperit conformista i resignat del rabasser, ens hem fet respectar... Tot rabassaire sap, ja ara, que no està tot sol". A finals de 1924, des del portaveu rabassaire es deia amb orgull: "La Unió de Rabassaires ha posat a rotllo a molt nombre de propietaris que s'havien proposat fer el deshauci dels seus rabassaires. Podríem ja fer una llista bastant llarga de rabassaires que han guanyat el judici que se'ls seguia per a desahuciar-los" (*La Terra*, 29-11-24:2). El to clarament partidista i subjectiu d'aquestes afirmacions no nega la validesa del missatge que es pretenia i pretenc donar.

base- a partir de 1922 per obtenir millores en els tractes entre parcers i propietaris a nivell local. A partir mitjan aquest any, coincidint amb la constitució de la Unió, amb la reactivació sindical obrera general que es donà després del restabliment de les garanties constitucionals i amb l'agreujament de la crisi del vi que des del 1920 es deixava sentir amb força, hi hagué també una reanimació de la lluita sindical rabassaire després del parèntesi forçat de 1921.

El 1922 hi hagué mobilització rabassaire per aconseguir millores laborals almenys a Martorell, Sant Sadurní, Masquefa, Montornès i Teià¹⁴⁷. Al mes de gener de 1923 *La Terra* anunciava amb orgull que "els propietaris s'han queixat a n'el ministre de Treball de l'agitació que en els camps produeix la nostra campanya"¹⁴⁸. Quinze dies més tard el mateix periòdic denunciava que hi havia molts judicis de desnonament pendents en poblacions com Cervelló i Sant Martí Sarroca¹⁴⁹. En la *Memòria* de la Unió d'aquell any s'afirmava que "són molts els pobles en els que els conreadors de la terra han conseguit millores gràcies a l'actuació de les societats adherides a la Unió en el transcurs de l'any que havem acabat. Així, a Barberà, un propietari ha canviat les seves aparceries en arrendament pagader en diners, molts propietaris de Montornès han concedit millores als seus parcers, a Hospitalet s'han rebaixat els preus dels arrendaments i alguns propietaris de Sentmenat, de Cervelló, Vallromanas i de Castellbisbal també s'han humanitzat"¹⁵⁰.

La lluita sindical de 1923 hagué de ser especialment dura a Cervelló, Martorelles, Castellar i Mediona. A Cervelló i a Martorelles hi hagueren detencions arran de la verema d'aquell setembre. A Cervelló s'empresonà tota la junta de la Viticultora Cervellonenca, federada a la Unió, perquè la societat acordà no acudir a la verema al costat d'esquirols¹⁵¹. A Martorelles es denuncià "un alçament agrari i tres parelles i el sergent de la Guardia Civil del puesto de Mollet (...) varen escorcollar a tots els pagesos

¹⁴⁷ *L'Avenir*, 28-10-1922 i 18-11-1922; *La Terra*, 15-12-1922:3, 4-8-1923:3 i 1-12-1923:3; DURAN i CAÑAMERAS, Fèlix: *Dietari*:693. Val a dir que no he pogut disposar de les fonts més adequades per a la localització de la conflictivitat social-agrària. Molt probablement foren moltes més les poblacions que s'afegiren a les mobilitzacions sindicals de 1922.

¹⁴⁸ *La Terra*, 30-1-1923:5.

¹⁴⁹ *La Terra*, 15-2-1923:6.

¹⁵⁰ *La Terra*, 26-1-1924:3.

¹⁵¹ *La Terra*, 1-12-1923:2. A part, en aquella verema la Viticultora Cervellonenca va presentar als propietaris unes bases on es recollien millores laborals (*La Terra*, 16-2-1924:3).

que en gran nombre i per ésser dissabte, en aquella hora hi havia al cafè"¹⁵². Des de Castellar, a finals d'any, s'afirmava que havien tingut "lluïtes amb alguns dels nostres propietaris"¹⁵³. I a Mediona el Sindicat Agrícola Cooperatiu dirigí la mobilització i la resistència a no pagar les parts en la verema d'aquell any. Mobilització que es repetí en la verema del 1924, malgrat que ja fos en ple període dictatorial¹⁵⁴.

La Dictadura de Primo de Rivera no pogué acabar del tot amb la mobilització sindical rabassaire. El 1924 la Unió encara pogué col·laborar en la constitució de nou entitats rabassaires locals. Aquell any, mentre des de Sant Boi de Llobregat s'afirmava que "gran és la revolta" que hi havia entre sectors rabassaires, a Santa Coloma de Gramanet l'organització de la societat pagesa va anar acompanyada d'una campanya en contra d'uns vedats que va acabar amb dos judicis i amb l'arrencada de cinquanta ceps i el desbrotament de cinc-cents més, per represàlies, al president de la societat de rabassaires de la localitat¹⁵⁵. A l'octubre del mateix any *La Terra* afirmava que "en els pobles on l'organització [rabassaire] és completa el tracte [dels propietaris] ha millorat"¹⁵⁶. Encara el 1927 s'acusà a la Societat de Rabassaires de Sant Pau d'Ordal de provocar reiteradament incendis al terme i se l'amenaçà amb la clausura de l'entitat¹⁵⁷. I el 1928 Duran i Cañameras afirmava que "degut a les campanyes agràries (...) s'han rebaixat en alguns llocs les parts del ters al quart, del quart al quint, etc."¹⁵⁸.

Totes aquestes actuacions es dugueren a terme sense la intervenció directa de la Unió de Rabassaires-Comitè Central. Si de cas aquest organisme intentà moderar els radicalismes i els apassionaments tal com succeí en el cas de la verema de 1923, en què bona part de les bases rabassaires, inclosos importants dirigents com el mateix president, defensaren deixar de pagar les parts i mantenir-se en una postura de força, o en el cas de la tensió social que es produí a Martorelles a partir de l'octubre també del 1923 arran de les detencions d'uns rabassaires. En aquest cas concret la Unió procurà asserenar els ànims dels pagesos d'aquesta població demanant calma a través de la celebració d'un

---

¹⁵² *La Terra*, 29-9-1923:4.

¹⁵³ *La Terra*, 1-12-1923:3.

¹⁵⁴ Expd. 7.887, AGCB.

¹⁵⁵ *La Terra*, 29-3-1924:2; 17-5-1924:1.

¹⁵⁶ *La Terra*, 18-10-1924:1.

¹⁵⁷ Expd. 11.606, AGCB.

¹⁵⁸ *El Fructidor*, 18-2-1928.

mítting el gener de 1924. Els oradors rabassaires requeriren que es deixés de boicotejar als responsables de les detencions¹⁵⁹.

Aquest paper moderador s'explica almenys per dos factors, ambdós interrelacionats. En primer lloc perquè si es pretenia jugar la carta possibilista durant la Dictadura no tenia sentit i fins era arriscat mostrar extremismes tant a nivell de programa com a nivell d'accions sindicals. Prou pressionaven les organitzacions patronals perquè es fes callar definitivament a la Unió i als seus dirigents tal com va passar per exemple amb la CNT. I en segon lloc perquè els qui realment dirigiren la Unió als anys vint, els polítics republicans Lluís Companys, Amadeu Aragay i Pere Estartús, principalment, es veieren obligats des d'un primer moment a conduir el sindicalisme rabassaire de la Unió cap a uns canals que els facilités no perdre el control del sindicat. I, d'aquesta manera, evitar que els sectors més radicals pròxims a l'anarcosindicalisme o al comunisme -els quals visqueren sempre dins la Unió- no acabessin fent-se amb les regnes de l'organització, la qual cosa hauria significat la defenestració gairebé segura d'aquells dirigents polítics. D'alguna manera fou el que passà als anys trenta.

Però per altra banda, la moderació progressiva del programa de la Unió al llarg dels anys vint no s'ha d'entendre només com una estratègia sindical i política dels dirigents polítics encapçalats per Lluís Companys, sinó també com la constatació que els sectors reformistes rabassaires, els representants principals dels quals eren precisament els mateixos dirigents polítics republicans, havien anat guanyat influència, no tan sols dins la Unió sinó dins de tot el sindicalisme rabassaire, a costa dels sectors més radicalitzats, els quals haurien anat perdent pes des d'immediatament després del trienni bolxevic. És a dir, abans fins i tot de la fundació de la Unió. Mantenir aquests sectors més radicals dins aquest sindicat, tot consolidant un tarannà i una estratègia reformista, fou la gran tasca i mèrit dels dirigents rabassaires, especialment de Lluís Companys.

Per això, el crit de "la terra per al qui la treballa" mai fou pronunciat pels dirigents de la Unió als anys vint en el sentit en què es popularitzà als anys trenta. Sí que fou pronunciat en la mesura que volia significar la legítima aspiració, compartida pel catolicisme social, que el més òptim havia de ser que la terra arribés a pertànyer al pagès que la treballava a través d'una compra o del pagament d'uns drets. Així s'indicà,

---

¹⁵⁹ *El Diluvio*, 23-1-24:23. Amadeu Aragay digué que mentre els rabassaires detinguts "fueron absueltos, en cambio, el delator ha sido condenado por la opinión del pueblo (...). Ruega a los rabassaires que no sean rencorosos y que dejen de boicotear personalmente a los familiares de dicho individuo, como se ha venido haciendo en Martorellas hasta ahora. Esto -dijo- no debe hacerse. No nos pongamos a su nivel. Seamos buenos, o sea, fuertes, o sea generosos".

per exemple, en la memòria de la Unió del 1923¹⁶⁰. Però només com a una aspiració que s'havia d'aconseguir a través de lleis que facilitessin aquest accés del conreador a la propietat *sempre* indemnitzant o pagant al propietari i mai a partir de l'expropiació forçosa dictada per l'Estat o per qui fos. Malgrat tot, és evident que el crit -com a sinònim d'expropiació- quallà ja als anys vint en certs sectors camperols i que les associacions de propietaris acusaren la Unió d'haver escampat aquest lema. Pere Estartús hagué d'indicar, almenys en dues ocasions, que s'equivocava qui pensés que la Unió pretenia que els pagesos es quedessin les terres a canvi de res. El desembre de 1927 Estartús es queixà dolgut que "los enemigos de la Unión de Rabassaires digan que queremos la incautación de las tierras, siendo nuestro programa comprar, partiendo de la base legal que ellos tengan declarado al catastro". I un mes més tard insistí en què "es una bellaquería lo que se propagaba sotto-voce por gente sin dignidad, de que nosotros, los propagadores de los principios reivindicadores del trabajador de la tierra, esparcíamos la especie de que la tierra no debía ser indemnizada al dueño al redimirse en favor del cultivador"¹⁶¹.

Companys havia hagut de negar ja el mateix any de fundació de la Unió el que "dicen por ahí, que yo predico el repartimiento de las tierras y aconsejo que no se pague el arrendamiento. Esto quisieran ellos, que yo hiciese esta campaña aturdidamente"¹⁶². I anys més tard, el 1928, el mateix Companys especificà en un míting a Vilafranca que "la Unió de Rabassaires, contra el que molts creuen, no és una enemiga de la propietat. Demana per als rabassaires la redempció de les terres. Tanmateix, aquesta redempció no ha de verificar-se amb pèrdua dels propietaris, sinó que hauria d'efectuar-se fiant en la noblesa i bona fe d'aquests"¹⁶³. Quina diferència de llenguatge i missatge en comparació amb els dels primers anys de la Unió! El 1928 Companys estava demanant confiança en els propietaris! De fet, en aquest any, els dirigents rabassaires ja havien donat moltes proves que preferien l'acord, el pacte i la concòrdia amb els seus rivals sindicals que la lluita frontal. No en va, el 1927, per primera vegada la Unió es prestava a través d'un

---

¹⁶⁰ "Atenent al principi de que la terra ha d'ésser per al que ella cultivi volem siguin redimibles les cargues que pesen sobre el pagès" (*La Terra*, 15-2-1923:7). Es feia referència, però, a una redempció amb la deguda indemnització al propietari.

¹⁶¹ *El Fructidor*, 3-12-27; *El Diluvio*, 31-1-28:36. Aragay digué el 1930 que des del 1923 la Unió podia "haver declarat que la terra és d'aquell que la treballa" però que els interessà més trobar una fórmula que s'inspirés en la "justícia més pura i eterna" com "la terra és de tots" i "sols el treball crea drets efectius sobre la terra" (*La Terra*, 27-9-30:1).

¹⁶² *El Diluvio*, 22-5-1922:18.

¹⁶³ *Agricultura*, 15-5-1928.

document públic seure a parlar amb l'Institut de Sant Isidre¹⁶⁴. Aragay ja havia dit en un míting el gener de 1925: "no lluitem contra els propietaris, sinó contra el sistema, contra el règim de propietat i potser fins contra el fals concepte de propietat. Contra els propietaris, per què? Bé ja sabem prou qui [sic] avui se'ns oferís ocasió d'ésser propietaris, jo mateix ho seria amb tota seguretat amb els mateixos defectes dels que ho són [sic]"¹⁶⁵. En el drama escrit per Aragay, *Terra Nostra (el rabassaire)*, estrenat el 1925, les penes d'una família de rabassaires s'acaben quan casen la filla amb el fill del propietari, el qual, per la seva bona voluntat, decideix a la fi repartir les terres a la resta de famílies rabassaires que les cultivaven. L'autor aposta per una solució el menys revolucionària possible, almenys des d'un punt de vista sindical, i per un pacte o acord entre classes socials simbolitzat pel casament¹⁶⁶. Era el mateix pacte social que Aragay - igual que Companys- defensava des de la seva opció política republicana en aquell moment.

Fou a causa de la moderació del programa i les formes i de la seva incansable i persistent pressió davant del govern i de l'opinió pública que el 1928 -sota un règim dictatorial!- la Unió estigué a punt d'aconseguir marcar un gol als seus adversaris sindicals amb el projecte de redempció de la rabassa que redactà la Junta d'Acció Social Agrària. Si bé el gol no s'acabà materialitzant, almenys l'esforç de vuit anys d'intens treball serví a la Unió per presentar-se a les portes de la II República com la veu sindical pagesa catalana amb més poder d'atracció per aixecar la bandera dels interessos dels pagesos que cultivaven terres que no eren de la seva propietat.

---

¹⁶⁴ El document és comentat més amunt, a l'apartat 3.2.2.

¹⁶⁵ *La Terra*, 10-1-1925:2.

¹⁶⁶ Aragay va expressar en diverses ocasions la idea que la Unió no creia en la revolució sinó en l'evolució i el reformisme. Així ho digué clarament en els articles "Com resoldrem el problema?", a *La Terra*, 21-3-1925, i "O per aquí, o per la porta" en el qual intentà demostrar que "la tendència natural de l'home i de la societat és l'evolució" i no la revolució (*La Terra*, 3-1-1931:1). Els dirigents rabassaires pretengueren basar aquesta idea, molt en consonància a la que defensaren els socialistes utòpics del segle XIX, en què l'home és bo per naturalesa i que la humanitat no fa sinó evolucionar positivament. En el míting celebrat a Martorelles el gener de 1924 Ventós afirmà que de l'esclavitud de l'edat antiga al dolor dels rabassaires hi ha molta diferència, i que el pròxim pas seria òbviament l'alliberament del rabassaires. En el mateix míting Duran Cañameras oferí la mateixa idea quan digué que els castells ruïnats només demostraven que s'havia acabat amb el feudalisme: "el progreso no tiene límites ni reconoce obstáculos". I Companys, en el mateix acte rematà el que ja havien dit els companys: "el progreso no se detiene" (*El Diluvio*, 23-1-24:23).

3.3. El treball en grup: el cooperativisme agrari d'esquerres.

Entre finals del segle XIX i principis del XX arreu d'Europa es produí una gran difusió del cooperativisme agrari. A França els 640 sindicats agrícoles existents el 1890 passaren a ser 2.069 el 1900 i a 6.647 el 1914. A Itàlia el 1905 hi havia censades 1.092 caixes rurals catòliques. A Alemanys es calculava que el 1905 hi havia 17.162 cooperatives agrícoles i a Dinamarca el 1900 hi havia 1.029 cooperatives de producció de mantega¹. Al conjunt d'Espanya, si bé gràcies a la llei d'Associacions de 1887 es donà una primera difusió important de societats cooperatives rurals, el gran desplegament del cooperativisme agrari es va produir a partir de la promulgació de la llei de sindicats agrícoles de 1906. Fou, de fet, un desplegament continu al llarg del primer terç de segle. Els 433 sindicats d'aquests tipus que es calculava que existien el 1907 passaren a 1.559 el 1910, a 3.470 el 1919 i a 6.813 el 1928. El nombre de pagesos agrupats en aquests gairebé set mil sindicats del 1928 s'acostava al mig milió: 452.159². A més dels sindicats agrícoles, però, també existien altres tipus de societats cooperatives rurals com les anomenades comunitats de llauradors, les cambres agrícoles, les caixes rurals i les associacions de llauradors. El 1926 el conjunt d'aquests tipus d'entitats sumaven 765.914 associats.

Quadre 3.3. *El cooperativisme agrari a Espanya el 1926. Número de socis per províncies i tipus d'entitats.*

	Sindicats Agrícoles	Comunitat llaurad.	Assoc. llaurad.	Caixes Rurals	Cambres Agràries	Totals
Castelló	16038	39908	23851	383	115	80295
València	27925	19835	3839	2613	354	54566
Badajoz	9475	20821	6109	7705	302	44412
Barcelona	31208		908	428	3991	36535
Oviedo	19959		6663	1951		28573
Tarragona	13228	2114	5514	5484	1353	27693
Múrcia	13054	6325	1519	1766	3586	26250
Saragossa	16253		4687	3689	398	25027
Alacant	12571	11663	160	39	43	24476
Navarra	7243	423	1750	14636		24052
Logronyo	13149	6677	200	759		20026
Corunya, La	11796		7137	164	31	19128
Toledo	7532	10429		412		18373
Lleida	13651		1061	1430	444	16586
Ciutat Reial	9435	5211	543	521	257	15967
Valladolid	13248	1865	280	461		15854

¹ Per al cas d'Itàlia SAPELLI, Giulio (ed.) *Il movimento cooperativo in Italia. Storia e problemi*, Torino, 1981:37. Per a la resta GARRIDO, Samuel: *Treballar en comú...*:22-23.

² GARRIDO, Samuel: *Treballar en comú...*:23.

Burgos	14115	450		1145		15710
Osca	12275		2641	514	135	15565
Còrdoba	3341	11060	549	420	45	15415
Zamora	10144		4887	166		15197
Orense	7119		6785			13904
Madrid	12679		1155	473		13834
Palència	12161	1074	336	93		13664
Girona	10498			1788	970	13256
Lleó	11185		120	1106		12411
Màlaga	8464	1153	2144			11761
Pontevedra	8543		2533			11076
Terol	7595	590	1310	1191		10686
Salamanca	7782		1726	78		9586
Santander	8358		564	463		9385
Lugo	8235		613			8848
Huelva	2952	4923	626			8501
Guipúscoa	5884		1844	645		8373
Balears	3412		953	3295	139	7799
Càceres	6165		661	395		7221
Conca	2391	3491	478	534		6894
Sòria	4913		234	1437		6584
Granada	3672	2163	175	70		6080
Albacete	4112	1227	52	283	370	6044
Jaén	5164			25	69	5258
Alava	4228		85	289		4602
Guadalajara	3299	230	964	57		4550
Segòvia	3937		79	400		4416
Biscaia	3249		1142			4391
Almeria	3020		987		152	4159
Sevilla	2044	1149		96	153	3442
Avila	2328		80	544		2952
Canàries	1592		543		560	2695
Cadis	1585		727		298	2610
Sumes	442206	152781	99214	57948	13765	765914

Font: MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Enero de 1927*. Ministeri de Foment, Madrid, 1927.

Barcelona i Tarragona eren unes de les províncies amb més alt nombre de pagesos cooperadors. Barcelona, en concret, era la que més pagesos tenia associats als sindicats agrícoles, 31.208. De fet, les quatre províncies catalanes destacaven en aquest capítol. Totes superaven els 10.000 associats als sindicats agrícoles aprovats segons la llei de 1906. L'explosió de fundacions d'aquests tipus d'entitats durant el trienni bolxevic col·laborà en bona part a assolir aquestes xifres altes. Però el ritme de fundacions arreu de Catalunya entre 1920 i 1926 fou també molt fort, sobretot a la província de Barcelona, lloc on operava en aquests anys la Unió de Rabassaires.

Quadre 3.4. *Evolució del nombre de sindicats agrícoles a Catalunya (1915-1934).*

Any	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Totals a Catalunya
1915	60	37	19	47	163
1916	58	43	48	44	193
1917	71	42	26	53	192
1918	76	46	33	61	216
1920	97	70	129	118	414
1923	154	94	183	156	587
1926	178	103	187	171	639
1934	152	130	110	148	540

Fonts: (1915) MINISTERIO DE FOMENTO: *Memoria descriptiva-estadística de las Entidades agrícolas y pecuarias*, Madrid, 1915; (1916) INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *Estadística de Asociaciones...*, Madrid, 1917; (1917) DIRECCION GENERAL DE AGRICULTURA, MINAS Y MONTES: *Memoria descriptiva-estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1-1-1917*, Madrid, 1917; (1918) MINISTERIO DE FOMENTO: *Memoria estadística social-agraria de las entidades agrícolas y pecuarias en 1 de abril de 1918*, Madrid, 1918; (1920) *Anuario estadístico de España, 1920*, citat a *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo Americana*, Espasa Editores, vol.XXI, Barcelona, 1923:360; (1923) MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA: *Anuario estadístico de España, 1923-1924*, Madrid, 1925; (1926) MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España...*, 1927; (1933) MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934.

El 1926 al conjunt de Catalunya eren gairebé 100.000 els pagesos associats a algun tipus de les entitats apuntades al quadre 3.3. Prop d'una tercera part del total de la població activa agrària.

Quin tipus de sindicalisme fou capaç de generar i alhora atraure tota aquesta enorme mobilització associativa? Fins ara, la identificació abusiva dels anomenats sindicats agrícoles de la llei de 1906 com a entitats catòliques o d'influències eclesials o com a entitats interclassistes dominades fonamentalment pels interessos de la gran propietat i impulsades a Catalunya per institucions *d'ordre* com la Federació Agrària Catalano-Balear o la Mancomunitat ha ofert una imatge un xic distorsionada del que fou el cooperativisme agrari a Catalunya. Dit d'una altra manera, aquesta identificació no ha permès adonar-se amb suficient nitidesa de la importància dels corrents polítics i sindicals esquerrans dins aquest cooperativisme. Si bé és cert que no es pot menysprear el paper jugat pel catolicisme social, per institucions dominades bàsicament per propietaris i per l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat -ja s'ha vist a l'apartat 2.2-, ni és cert que tots els sindicats agrícoles foren catòlics o de la corda de la Lliga Regionalista ni tampoc és cert, per altra banda, que les úniques entitats cooperatives agràries a Catalunya fossin sindicats agrícoles de la llei de 1906 o alguna de les altres variants que apareixien al quadre 3.3³. En aquest apartat es procurarà valorar la

³ A banda de recordar que en l'àmbit territorial de la diòcesi de Barcelona al voltant del 1921 només una quarta part dels sindicats agrícoles foren de tendència catòlica i que, per altra banda el Servei l'ASA de la Mancomunitat aconseguí fer-se portaveu també d'alguns sindicats agrícoles de caràcter republicà,

participació dins el conjunt del cooperativisme agrari -amb totes les seves formes associatives- de l'opció sindical lligada a la tradició republicana i a l'obrerisme.

Aquesta opció sindical o cooperativa d'esquerres anà sempre, des del seu naixement a mitjans del segle XIX, estretament lligada d'alguna o altra manera al sindicalisme rabassaire, al sindicalisme obrerista urbà i al mateix cooperativisme de consum i de producció que es va començar a gestar a la primera meitat del segle XIX bàsicament als centres industrials. Era el cooperativisme que s'havia anat forjant en el marc de la configuració de l'anomenat socialisme utòpic. Els seus plantejaments sindicals havien triomfat i dominat internacionalment en els congressos obrers que se celebraren fins a la dècada dels seixanta⁴. Per tot això no serà estrany trobar en el I Congrés Obrer Espanyol celebrat a Barcelona el 1870 un delegat d'una cooperativa de pagesos de Tarragona, Rafael Corbella, el qual va votar en tots els dictàmens en un sentit favorable a les tesis cooperativistes, al costat, d'entre d'altres, dels més destacats defensors d'aquestes tesis en el congrés -Roca i Galès, Salvador Pagès i Fèlix Balcells⁵-. Tampoc fou casual que Corbella, en el mateix Congrés, emetés un vot favorable a la implicació dels sindicats a la política en el dictamen sobre aquest tema. Els lligams entre cooperativisme i republicanisme foren molt estrets des de l'inici d'aquests moviments. Els més importants divulgadors dels principis cooperativistes a Catalunya i a Espanya foren destacats republicans com Fernando Garrido, Joan Tutau Vergés, que fou ministre de finances en el segon govern de la Primera República, o Albert Columbrí, un cabetià defensor del cooperativisme com a via per a l'emancipació del proletariat i contrari a les

---

Samuel GARRIDO, a "El cooperativisme segons l'Església...", ofereix unes dades molt clares sobre l'evolució del nombre de sindicats agrícoles que estigueren i no estigueren federats a la Confederació Nacional Catòlico-Agrària, la qual agrupava tots els sindicats agrícoles catòlics d'Espanya. A mesura que avançà la dècada dels vint, i encara més als trenta, aquesta Confederació anà perdent influència sobre el cooperativisme agrari.

	Sindicats de la CNCA	Tots els sindicats
1919	3.143	3.471
1923	3.212	5.180
1924	3.047	5.442
1926	3.034	5.821
1933	1.902	4.266

⁴ ROSAL, Amaro del: *Los congresos obreros internacionales en el siglo XIX*, México, 1958; TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España...*

⁵ ARBEOLA, Víctor Manuel: *I Congreso Obrero Español. Barcelona. 1870*, Madrid, 1972.

societats obreres de resistència⁶. D'aquesta manera el republicanisme jugà un paper cabdal en el procés de maduració que visqué el cooperativisme català. Els republicans encapçalaren les representacions de cooperatistes catalans als congressos internacionals sobre cooperativisme i definiren els mecanismes pràctics que havien de fer possible l'estratègia cooperativista⁷. Un dels més importants fou la proposta de portar una gestió democràtica de les cooperatives sota la base dels principis que havia plantejat l'associació cooperativa anglesa *Equitables Pioneers of Rochdale* als anys quaranta⁸.

La important difusió de cooperatives agràries a Catalunya a partir dels anys vuitanta es produí sota l'abric sindical, polític i ideològic dels republicans federals. Molts dels nuclis federals constituïts al Penedès i Camp de Tarragona es constituïren com a entitats que eren alhora organitzacions del partit i societats mutuels, cooperatives o sindicats de treballadors del camp⁹. La fil·loxera, la crisi agrària fini-secular i, en general, les profundes transformacions agrícoles de caràcter internacional provocades per una nova etapa de desenvolupament capitalista definiren el context econòmic que féu créixer la necessitat de l'agrupament dels petits pagesos en societats que ben aviat es dotaren de serveis cooperatius i mutuels. Gràcies principalment als treballs d'Andreu Mayayo, Antoni Gavalda, Joan Fuguet i Josep Santesamases és molt conegut el naixement al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà de cooperatives agràries que ja pogueren aprofitar la llei d'Associacions de 1887 per legalitzar-se. La Societat de Treballadors de Valls, del 1888, sembla que fou la pionera d'aquest esclat tarragoní de constitucions de societats cooperatives agràries a finals de segle¹⁰.

---

⁶ DUARTE, Àngel: "Republicans i obreristes...":74.

⁷ DUARTE, Àngel: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Barcelona, 1987: 91-94. Duarte explica que la confiança dels republicans en el cooperativisme hi influïa el fet que el cooperativisme obviés els atacs a la propietat i la consideració que el treball només podia recuperar la seva condició de font de dignitat humana convertint l'obrer en empresari.

⁸ L'experiència dels cooperativistes anglesos de Rochdale fou introduïda a Catalunya per Fernando Garrido a través de la seva publicació *Historia de las Asociaciones Obreras en Europa* (1863), la qual incloïa la traducció de *The History of Rochdale Pioneers* de G.J.Hoyoake. El periòdic *El Obrero* (1964-1966), dirigit per Antoni Gusart, també féu moltes referències a l'experiència rochdaliana. Els principis primitius de Rochdale inclogueren deu punts: control democràtic, adhesió lliure o principi de portes obertes, interès limitat al capital, retorn en proporció a les compres realitzades, compra i venda al comptat, qualitat i puresa dels productes, educació dels socis, neutralitat política i religiosa, venda als preus de mercat i adhesió voluntària (GAVALDA TORRENTS, Antoni: *L'associacionisme agrari a Catalunya...*:13; HOLYOAKE, George Jacob: *Història dels "equitables pioners" de Rochdale*, Barcelona, 1982).

⁹ LOPEZ ESTUDILLO, Antonio: "Federalismo, campesinado y métodos...": 195.

¹⁰ GAVALDÀ, Antoni: *L'associacionisme agrari a Catalunya...*,1989 i "El cooperativisme agrari català" a *L'Avenç*, núm. 134, febrer de 1990; MAYAYO ARTAL, Andreu: *La Conca de Barberà 1890-1939...* i *De pagesos a ciutadans...*; FUGUET, J. i MAYAYO, A. (Ed.): *El primer celler cooperatiu de Catalunya...*; SANTESMASES OLLÉ, Josep: *El cooperativisme agrari a Vila-rodona...*

Però aquest esclat no s'hagué de limitar a aquestes comarques tarragonines. Si bé per manca d'estudis no ho coneixem tant bé, en les comarques rabassaires de la província de Barcelona també es degué donar un augment important de naixements de societats cooperatives agràries de tendència obrerista. El 1888, per exemple, es creà la Unió Agrícola de Mataró, que agrupava bàsicament parcers i que tenia com a un dels seus objectius "la protecció y defensa de los intereses generales de su clase"¹¹. I a Martorell -on el 1884 un observador deia que hi havia "bastant esperit d'associació, com se comproba ab l'existencia de tants casinos y coros, pero més que tot per las varias societats y germandats que ténen establertes entre ells"¹²- ja existia en aquest mateix any la Societat Agrícola Martorellenca. Cal tenir present també que en les comarques on s'implantà els anys vint la Unió de Rabassaires, cal suposar que com arreu, bona part del cooperativisme agrari d'esquerres es practicà *camuflat* d'alguna manera en associacions que no s'autotitulaven pròpiament cooperatives o societats agràries. Mutualitats, cooperatives de consum, societats corals, centres republicans, centres obrers o societats recreatives o culturals podien exercir en molts casos funcions pròpies de cooperatives agràries. El fenomen de la diversificació de funcions dins d'una mateixa entitat, tot i que tendí a remetre, s'estengué pràcticament fins tot el primer terç de segle XX. Per això la classificació tipològica de moltes d'aquestes entitats ens és complexíssima¹³.

Les mutualitats tenien una importància numèrica especial a la província de Barcelona. Segons el *Butlletí del Museu Social*, el 1915 aquesta província comptava amb 703 germandats, mentre que la de Girona en tenia 33, la de Tarragona 12 i la de Lleida només 8¹⁴. A totes les poblacions del Baix Llobregat, per exemple, naixeren societats mutuels entre 1850 i 1900. La d'Obrers Agricultors de Sant Isidre Llauredor, de Sant Feliu de Llobregat, per exemple, -que no perquè portés nom de Sant significa que

¹¹ *Semanario de Mataró*, 4-2-1888.

¹² *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana*, octubre de 1884:212.

¹³ En intentar elaborar un quadre sobre l'associacionisme a la comarca del Penedès entre 1879 i 1940 tot classificant les societats en mutualitats, cooperatives, benèfiques, recreatives i culturals, polítiques, de classe i deportives, Ramon Arnabat arriba a la conclusió que "la clasificación tipológica de las sociedades era más formal que real, ya que algunas sociedades políticas o sindicales disponían de sociedad de socorros mutuos (...)", i ofereix diversos exemples d'encreuament de serveis (ARNABAT MATA, Ramon: "Las sociedades de socorros mutuos en la Cataluña rural, 1879-1939" dins CASTILLO, Santiago (ed): *Solidaridad desde abajo. Trabajadores y socorros mutuos en la España Contemporánea*, Madrid, 1994:88).

¹⁴ *Butlletí del Museu Social*, 1917:51. Vegeu per al tema del mutualisme popular MONTERO, Feliciano i ESTEBAN DE VEGA, Mariano: "Aproximación tipológica al mutualismo popular y obrero en España: el mutualismo asistencial" dins CASTILLO, Santiago (coord): *La historia social en España. Actualidad y perspectivas*, Madrid, 1991; ARNABAT MATA, Ramon: "Las sociedades de socorros mutuos..."

hagués d'estar sota el patrocini o influència eclesial¹⁵ - nasqué el 1885 i es dotà ben aviat de servei cooperatiu de compra d'adobs, de sofre i de sulfats de coure i creà també una borsa de treball entre els mateixos socis. La societat, en arrendar una casa que havia estat seu d'una associació de petits vinyaters, pogué comptar també amb una premsa per a raïm en propietat a la qual els socis estaven obligats a portar totes les seves càrregues de raïm. L'entitat subsistí fins al 1936 i estigué sempre formada per jornalers estrictes, parcers i petits propietaris¹⁶.

També les cooperatives de consum, molt esteses també a la província de Barcelona¹⁷, exerciren en molts casos de cooperatives agràries. Per exemple, la Unió Agrícola Cooperativa de Martorell la qual, tot i tenir sempre botiga de queviures per als socis des que es fundà el 1909, també procurà exercir pròpiament com a cooperativa agrícola. Els apartats "a" i "f" de l'article primer dels seus estatuts així ho indiquen: l'entitat "tendrá por objecto suministrar a los asociados, y aún al público en general en las debidas condiciones de medida y calidad toda suerte de artículos de primera necesidad para la vida y de materias y herramientas indispensables para el trabajo" i "vender en común y en las mejores condiciones posibles los productos agrícolas obtenidos por los asociados"¹⁸. És lògica aquesta atenció per als interessos agrícoles si hom té en compte l'alta proporció de socis pagesos existents a l'entitat. Dels 60 membres diferents de junta de la societat entre 1912 i 1931, 52, o sigui, prop d'un 90%, eren pagesos¹⁹. Aquesta proporció encara seria més alta si hom hagués pogut fer el càlcul a partir de tots els associats de la cooperativa.

---

¹⁵ Ramon Arnabat, en el seu estudi "El mutualisme popular a l'Alt Penedès. 1879-1939" dins *Miscel·lània Penedesenca 1992*, vol. II, Sant Sadurní d'Anoia, 1993:373, ha destacat com "no ens sembla de molta importància classificar aquestes societats en funció del seu nom, ja que aquesta qüestió ha confós a més d'un historiador, ja que la majoria porten noms religiosos, sense que això vulgui dir que estiguin influenciades per l'Església, com deixen clar els seus estatuts o reglaments".

¹⁶ TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura agrària...*:1001-1003.

¹⁷ Segons el *Butlletí del Museu Social* (1916:52), el 1915 hi havia registrades a Catalunya 307 cooperatives d'aquest tipus -179 a la província de Barcelona, 70 a la de Tarragona, 44 a la de Girona i 14 a la de Lleida.

¹⁸ Expd. 3605, AGCB.

¹⁹ Vegeu l'apènx 11. Les diferents juntes de l'entitat les he localitzat al mateix Expd. de l'AGCB de la nota anterior. Per definir la professió dels individus membres de junta m'he basat en la categoria professional amb què se'ls defineix al "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de cédulas personales" de Martorell del 1918. Els 8 individus restants de junta que no eren pagesos eren, segons aquell padró de 1918, un manyà, un comerciant, un dependent, un empleat, un pintor, dos propietaris i un veterinari.

D'aquesta manera no és estrany que moltes cooperatives de consum que tenien proporcions tan altes de socis pagesos prenguessin el nom de "L'Agrícola" i que -igual com la de Martorell- oferissin a la gent del camp els productes necessaris per a les seves tasques professionals. Aquest seria el cas de "L'Agrícola" de Sant Fruitós de Bages, fundada el 1893, que, tot i que havia estat sempre classificada com de consum, oferia "coses necessàries per al camp, tals com llavors, adobs, eines, etc"²⁰. Llorenç Ferrer confirmaria el caràcter plenament *agrari* d'aquesta cooperativa tot descrivint el paper social i polític que jugà l'entitat als anys trenta: "durant la República aconseguí l'hegemonia social en la vida comunitària. Ben aviat adquirí unes característiques socials específiques en esdevenir l'espai físic i el centre de reunió dels petits pagesos i rabassaires, enquadrats sindicalment en la Unió de Rabassaires. Els seus membres solien pertànyer a un grup social ben definit -els més petits propietaris del camp i els jornalers agrícoles-"²¹.

També podien haver exercit, doncs, de cooperatives agràries "L'Agrícola" de Mataró, fundada el 1884²², l'"Alcancia Agrícola" de Cabrera de Mar, del 1907, l'"Agrícola de Sant Josep" de Sant Sadurní, del 1913, "L'Agrícola" de Vilanova i la Geltrú, del 1917, la qual tenia com a entitat adherida com a deponent de la cooperativa un sindicat obrer camperol de resistència anomenat "Societat de Treballadors Agrícoles de Vilanova i la Geltrú"²³, l'"Agrícola i de Consum" de Masquefa del 1926, "L'Agrícola" de Sant Martí Sarroca, "L'Agrícola" de Sant Cugat Sesgarrigues, o "L'Agrícola" d'Igualada²⁴.

El caràcter de cooperativa agrària -sense perdre el de consum- en totes aquestes entitats venia refermat pel nom propi d'"Agrícola". Per altra banda la prova més evident que les cooperatives teòricament de consum enclavades en entorns rurals exerciren a la pràctica

---

²⁰ *Cent anys de la Cooperativa "La Agrícola" de Sant Fruitós de Bages, 1893-1993*, Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives, Barcelona, 1995: 18.

²¹ FERRER ALÒS, Llorenç (coord.): *Història del Bages. Història de les comarques de Catalunya*. Bages, vol. II, Barcelona, 1988: 361.

²² COSTA, Francesc: "Les associacions de Mataró, de l'any 1835 al 1923" dins *Migliaresi* (Mataró), núm. 14, juny de 1992.

²³ Expd. 10.916, AGCB. Aquesta cooperativa es fundà el 1917 i a partir de 1927 en els comptes de l'entitat hi figura aquesta "Societat de Treballadors Agrícoles".

²⁴ Totes aquestes cooperatives participaren en algun congrés de Federacions de cooperatives a Catalunya entre 1898 i 1926 (GARDÓ, Eladio: *La cooperació catalana...*). Fins i tot es podria incloure en aquest llistat la Societat Agrícola de Valls -que ha estudiat Antoni GAVALDÀ al seu treball *L'associacionisme agrari a Catalunya...*, 1989- ja que a l'*Anuari d'Estadística Social de Catalunya* del 1914:140 consta aquesta societat com a cooperativa de consum, tot i ser bàsicament una cooperativa agrícola.

de cooperatives agrícoles és que moltes d'elles s'acabaren convertint en sindicats agrícoles²⁵. Foren els casos, per exemple, de la cooperativa de Sant Cugat Sesgarrigues el 1921 o de les cooperatives de la Ràpita i Cal Rubió del municipi de Santa Margarida i els Monjos, a l'Alt Penedès, la transformació de les quals es concretà el 1933²⁶. Precisament en aquesta comarca el 1922 s'intentà crear una federació que agrupés sindicats agrícoles i cooperatives de consum, la Federació de Sindicats Agrícoles i Cooperatives del Penedès. En una de les reunions que se celebrà per organitzar l'entitat, a Vilobí el 2 de febrer d'aquell any, Duran i Guàrdia -secretari de la Federació Provincial de Cooperatives de Barcelona durant els anys vint- presentà uns estatuts "diciendo que con ellos se completará la finalidad de las entidades de la comarca que hasta ahora no llegaban a ser ni sindicatos agrícolas ni cooperativas y que de adoptar las entidades dichos estatutos, se cumplirán el fin material y el fin social; el primero porque podran obtener todos los beneficios de lo que en España hay legislado sobre los sindicatos agrícolas, y el segundo porque, aceptados los principios que en los estatutos se declaran, podrán figurar como entidades de orientación netamente cooperatista"²⁷. Duran i Guardia no podia dir més clarament que, almenys en entorns rurals, cooperatives de consum i agràries eren una sola cosa i formaven part d'un mateix moviment. D'aquí que algunes cooperatives constituïdes com a pròpiament agràries es dotaren també de serveis propis de cooperatives de consum. Per exemple, els Gremis d'Agricultors de Barberà del Vallès, de Sant Quirze del Vallès i de Sentmenat i el Sindicat agrícola de Castellbisbal²⁸. L'acte d'inauguració de la cooperativa de consum dintre del Gremi d'Agricultors de Barberà el 28 de novembre de 1917 acollí parlaments tant de dirigents de cooperatives de consum com Ferran Duran -de *La Sabadellense*- i Jaume Vinyals -de la Cambra Regional de Cooperatives- com de sindicalistes o cooperativistes rabassaires com el president del Gremi d'Agricultors de Barberà, el dirigent del Sindicat agrícola cooperatiu Germanor de Sabadell Isidre Alsina -el qual digué que el cooperativisme era "l'únic mitjà de redempció de l'obrer"-, i Francesc Escudé de Rubí, que el 1924

---

²⁵ Albert PÉREZ BARÓ, a la seva *Història de les cooperatives a Catalunya*, Barcelona, 1989:38, diria: "Als volts de l'any 1920, en molts pobles les cooperatives es transformaren en els sindicats agrícoles que tots hem conegut".

²⁶ *Acción Cooperatista*, 23-9-1921; ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:213. La cooperativa de cal Rubió va ser als anys vint seu de la Societat de Rabassaires del barri de Can Rubió. Un altre cas podria ser el de Gelida, on els anys vint existia una cooperativa obera anomenada "Germanor" i el 1930 es constituí el Sindicat agrícola Germanor. Aquesta coincidència de noms fa pensar que hi havien d'haver molts connexions entre ambdues entitats i que o bé l'un va absorbir l'altre, o bé compartiren molts associats.

²⁷ *Acción Cooperatista*, 15-2-1922:3. El subratllat és meu.

²⁸ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22-12-1924; RIBAS PASTALLÉ, Modest: *Castellbisbal, 1900-1940...*:80.

esdevindrà vocal de comitè central de la Unió de Rabassaires i membre de la junta de la Secció cooperativa d'aquest sindicat. Escudé, que parlà en nom de la *Rubinense*, s'estengué en la necessitat que el Gremi d'Agricultors de Barberà constituís un celler cooperatiu. L'acte fou presidit per l'aleshores diputat a Corts per Sabadell i dirigent cooperativista Salas Anton²⁹.

També les societats corals de caràcter obrerista solien tenir unes pràctiques mutuels i cooperatives que arrencaven de mitjans del segle XIX³⁰. Als pobles de les comarques rabassaires aquestes societats estaven formades gairebé exclusivament per pagesos. A l'Alt Penedès el republicà i propagandista rabassaire Ferrer Cabra presidia als anys vint una federació de cors de la comarca³¹. El caràcter eminentment pagès d'alguns d'aquests cors s'expressava en el nom -a l'igual que les cooperatives de consum-agràries-. El cor "L'Agrícola" de Viloví o "L'Agrícola" de Castellbisbal en són exemples. Aquest darrer, fundat el 1879, instaurà una societat de socors mutus per ajudar als pagesos malalts³². Una de les societats corals més compromeses en les pràctiques cooperativistes fou la "Coral Obrera la Glòria" de la població rabassaire de Sentmenat. Aquest cor constituí el 1907 una secció cooperativa creant la cooperativa de consum "La Glòria Sentmenatenca"³³.

També fou molt estesa la prestació de serveis cooperatius i mutuels en els centres republicans locals. Àngel Duarte explica que des de la meitat dels anys vuitanta del segle XIX l'associacionisme republicà registrà una revitalització important creant o dotant d'un nou impuls societats "que venien a donar resposta a la creixent demanda de serveis que sorgia dels sectors populars i mesocràtics, i davant la qual l'Estat no donava una resposta resolutive"³⁴. D'alguna manera, a través d'aquests serveis, el republicanisme diposà d'un sistema per mantenir la seva influència en medis obrers i pagesos. A

---

²⁹ *Butlletí del Museu Social*, 1917:349.

³⁰ GARCIA BALANÀ, Albert: "Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l'associacionisme coral" a *Recerques*, núm. 33, 1996:126-127.

³¹ *El Fructidor*, 14-3-1925:2. Aquest periòdic és una excel.lent font per a l'estudi del moviment coral de base republicana al Penedès durant el primer terç de segle.

³² MATEU MIRÓ, Josep: *Semblança de Castellbisbal. Notícies històriques des dels inicis fins al segle XX*, Castellbisbal, 1987:106.

³³ *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1984:68.

³⁴ DUARTE, Àngel: "Jerarquia i representativitat. Cultura polítiques i socials a Catalunya" a vol. VI *Història de la Cultura Catalana*, dirigida per Pere Gabriel. *El modernisme*, Barcelona, 1995.

Catalunya, el Partit Republicà Radical, per exemple, es proposà incloure en els seus centres locals els típics serveis recreatius com teatre, o cooperatius com cooperatives de consum, o mutualistes com els subsidis en casos de malaltia o vellesa o instructius com classes diürnes i nocturnes per a obrers i els seus fills³⁵. El Centre Federal de Llançà que oferia llavors per a sembra per als seus socis pagesos, el centre de la Unió Republicana de Vilafranca que disposava d'una mutualitat adherida, el Centre Republicà Democràtic de Sabadell que en els estatuts de 1921 deia que "en lo econòmic està constituït en societat cooperativa, i en lo polític en partit federal" i la Joventut Democràtica Social del Papiol, que el 1927 pretenia construir una cooperativa, un cafè i un teatre, són només exemples de centres republicans que no limitaren la seva actuació en el vessant polític, sinó que cercaren la constitució de serveis socials de tipus cooperatiu i mutualista³⁶. El nom de "Centre Republicà Cooperatiu de la Pobla de Claramunt" demostra fins a quin punt en algunes poblacions republicanisme i cooperativisme s'entrellaçaren.

La polarització social i política local en la que s'hagueren d'enfrontar moltes d'aquestes entitats descrites -fossin en un inici cooperatives, mutualitats, societats corals o centres republicans-, tot assumint ser un dels pols, col.laborà al fet que acabessin generant una sèrie de serveis que anaven més enllà del que la tipologia teòrica de l'entitat podia fer preveure en principi. És a dir, bona part d'aquestes entitats es disputaren l'hegemonia social, cultural, política, econòmica i recreativa de la localitat amb alguna o algunes entitats paral.leles existents a la població del sector polític oposat, tal com s'ha explicat que succeïa a Sant Fruitós del Bages. Lògicament, quants més serveis l'entitat podia oferir a la comunitat, més associats atrauria i, per tant, més a prop estaria d'aconseguir la disputada hegemonia a la població. Normalment les entitats cooperatives que s'està analitzant representaren l'esquerra política -enfrontades a la dreta- i generalment, almenys al primer terç del segle XX, tingueren un fort component de classe, essent formades majoritàriament per rabassaires, parcers, jornalers i petits propietaris.

---

³⁵ ULLMAN, Joan Connelly: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, 1972:153; CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, 1986. El 1926 es feia la següent descripció de la majoria d'entitats locals republicanes de Barcelona del Partit Radical: "Muchas de ellas viven en edificio propio. Serán muy pocas las que no sostengan escuela de primera enseñanza para los hijos de los socios. Todas tienen salón café; en la mayoría, los socios, según sus aficiones, se agrupan en cooperativas de consumo, mutualidades de socorro, masas corales; y no faltan las que tienen consultorio médico" (ALIANZA REPUBLICANA: *El 11 de febrero de 1926. Manifiesto*. Madrid, 1926:23).

³⁶ *Nova Vida* (Llançà), 31-10-1925:2; *El Diluvio*, 19-5-1928:18; *Estatuts Generals del Cercle Republicà Democràtic federal de Sabadell*, 1921; *El Diluvio*, 16-2-1927:27.

La importància del cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona durant els trenta primers anys de segle es pot observar en un mapa fins prescindint d'aquelles societats que, tot i prestar serveis propis de cooperativa agrària, s'havien fundat amb altres finalitats. He pogut identificar fins a 105 entitats que funcionaren entre 1900 i 1930 a la província de Barcelona que foren fonamentalment cooperatives agràries³⁷ i que es poden enquadrar dins la tradició del cooperativisme obrer o d'esquerres que arrencava del segle XIX. A part de diferents informacions de què diposo sobre la majoria de les següents entitats, a voltes el mateix nom d'aquestes m'ha estat útil -sobretot si portaven l'adjectiu *cooperatiu* o noms propis característics de la mitologia obrerista i republicana com *Progrés*, *Germanor* o *Fraternitat*- per identificar-les com de tendència sindical esquerrana. El quadre i el mapa resultant són, malgrat tot, necessàriament aproximatius i incomplets. Caldria un mínim estudi de cada una dels centenars de cooperatives i sindicats agrícoles que existiren a la província de Barcelona durant el primer terç de segle perquè el quadre i el mapa arribessin a ser complets i absolutament ben fonamentats. Cal tenir en compte, per altra banda, que moltes cooperatives sofriren canvis o transformacions importants en els seus postulats sindicals en funció a voltes del context polític, relleus en les juntes de l'entitat... No he inclòs precisament per aquest motiu, per exemple, sindicats agrícoles com el de Sant Boi de Llobregat o el de Sant Pol de Mar, formats majoritàriament per parcers i arrendataris pròxims a postulats obreristes o d'esquerres. El de Sant Boi acordà en junta el 1922 "veure amb simpatia el moviment d'aquesta campanya [de la Unió de Rabassaires], però sense separar-se dels estatuts del sindicat, [i] de les entitats federades de la Unió de Vinyaters i de la Federació Agrícola Catalano-Balear"³⁸. La qual cosa significa que havia de tenir molts simpatitzants rabassaires dins les seves files, malgrat que el domini real de l'entitat el detinguessin persones oposades o distanciades de la Unió de Rabassaire. Per altra banda el de Sant Pol de Mar fou fundat el 1923 per pagesos molt pròxims als ideals d'aquest sindicat rabassaire. L'article 7 del sindicat santpolenc no concedia vot ni permetia accedir a la junta de l'entitat els socis que no cultivessin directament les seves terres. Però el 1929, per problemes econòmics, s'hagué de prescindir d'aquest article i passà a ocupar la direcció i el tutelatge de l'entitat el més gran propietari de la població, canviant bastant el caràcter sindical de la cooperativa. Malgrat tot, abans que esclatés la guerra del 1936 el sector esquerrà de l'entitat aconseguí fer-se novament amb el timó del sindicat i l'afilià

---

³⁷ He inclòs aquelles cooperatives que eren tant de consum com agràries, de les quals he parlat anteriorment, i que tenien per nom o adjectiu "Agrícola".

³⁸ TRIBÓ, Gemma: "El Sindicat Agrícola de Sant Boi del Llobregat (1909-1939)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, Barcelona, 1994:121.

a la Unió de Rabassaires³⁹.

Hagueren de ser molts els sindicats agrícoles que, com el de Sant Pol, havien estat fundats per petits propietaris i parcers que intentaven prescindir de la *protecció* econòmica i política dels grans propietaris i que tenien certes vinculacions amb el republicanisme local i comarcal⁴⁰. Com també havien de ser diversos els sindicats fundats per republicans a finals de la primera dècada del segle motivats pel projecte d'Administració Local de Maura, de 1907, el qual preveia que els presidents dels sindicats agrícoles de la llei de 1906 obtindrien automàticament una regidoria als respectius ajuntaments⁴¹. M'ha estat impossible, però, identificar-los tots per poder-los afegir al mapa.

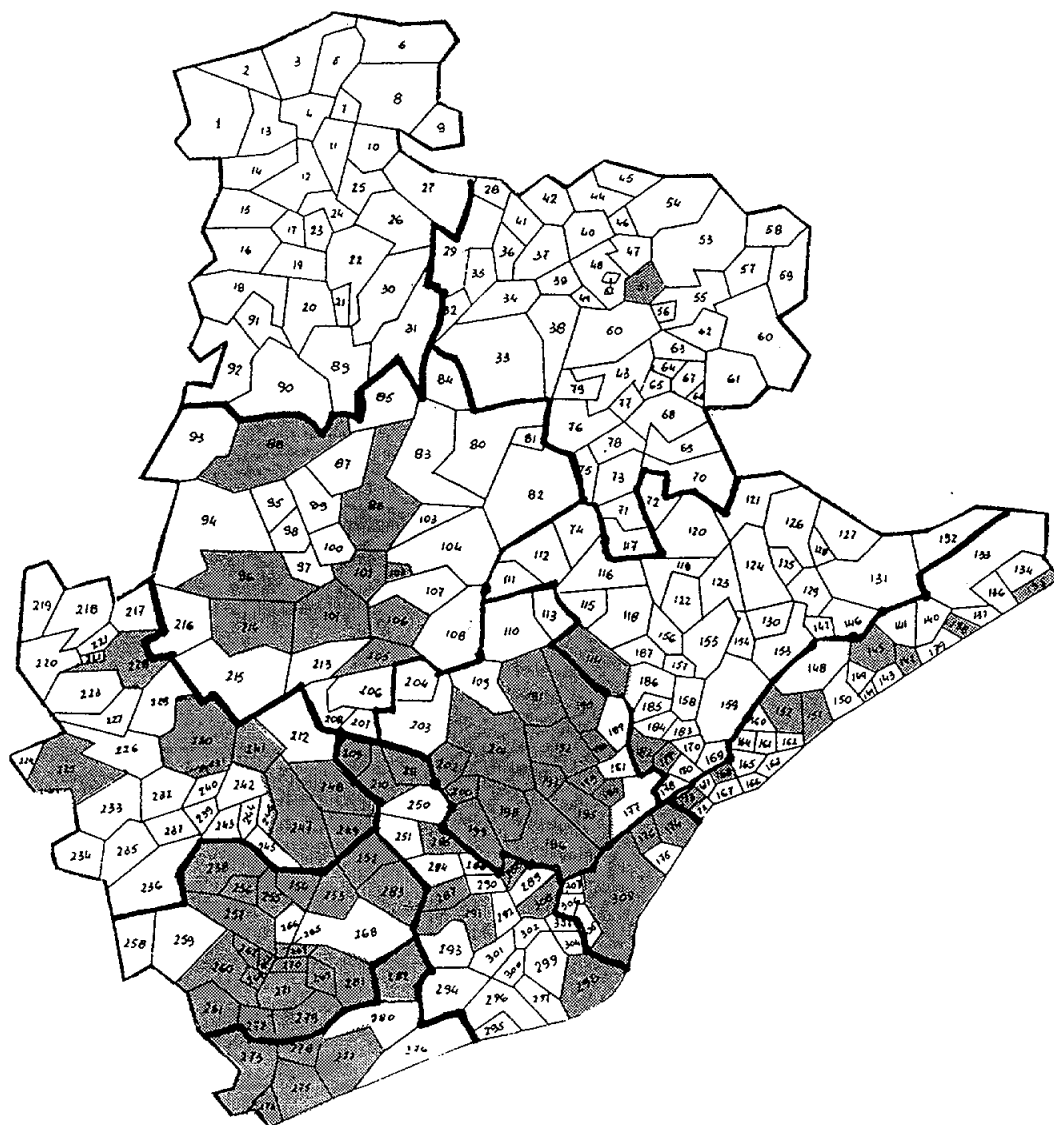
---

³⁹ L'article 7 dels estatuts deia exactament així: "El socio propietario que no cultive directamente sus tierras no tendrá voto ni podrá ser elegido para ningún cargo de la Junta Directiva" (*Estatutos del Sindicato Agrícola de San Pol de Mar*, 1923). El principal fundador del sindicat de Sant Pol fou Joaquim Pou Mas, que esdevindrà un dels més importants directors de la Unió de Rabassaires durant la II República. Durant els mesos de maig i juny de 1937 exercí de Conseller d'Agricultura de la Generalitat (POMÉS, Jordi: "El Sindicat Agrícola de Sant Pol de Mar (1923-1939) (I, II i III)" a *E.N.S.* (Sant Pol de Mar), desembre 1994, març i octubre 1995; POMÉS, Jordi: "Joaquim Pou i Mas (1892-1966)" a *Nocturn*. Miquel Campeny, Nicolau Raurich, Benet Martorell, Joaquim Pou, Museu de Pintura de Sant Pol de Mar, Sant Pol de Mar, 1995).

⁴⁰ També podrien ser els casos, per exemple, dels sindicats de La Granadella, a les Garrigues, i de Maials, al Segrià -que no apareixen al quadre per ser de la província de Lleida-, que havien estat constituïts als anys deu impulsats per un sindicalisme molt lligat al republicanisme que en aquelles comarques va saber encapçalar Francesc Macià, el qual es va convertir, com a diputat per les Borges Blanques, en un dels principals portaveus dels productors d'oli de les Garrigues (SALES, Francesc: "Les Garrigues, de mitjans del segle XIX a la Segona República: estructura agrària i actituds polítiques" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989). Vegeu també per al sindicat de Maials el treball de Josep Joan MATEU: "El cooperativisme agrari a les Garrigues: gènesi i evolució a Llardecans i Maials (1880-1962)" a *Recerques*, núm. 34, Barcelona, 1996. Mateu explica que la vessant cooperativista de la població de Maials era "caracteritzada per una sensibilitat solidària i democràtica força arrelada, [que] arribà a la culminació amb la creació del Sindicat Agrícola l'any 1917".

⁴¹ GARRIDO, HERRERO, Samuel: "El cooperativisme segons l'Església..."

Mapa 3.2. *El cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona (1900-1930). Municipis que tingueren una o més cooperatives agràries d'esquerres entre aquests anys*⁴².

⁴² Les fonts per a l'elaboració d'aquest mapa i el quadre següent són molt variades -caldria, per ser exhaustius, citar la major part de fonts primàries i hemerogràfiques que s'han consultat per elaborar la tesi. Gairebé a cada cooperativa li correspon una font diferent. Les fonts d'on s'ha tret el nom oficial de l'entitat i la data de naixement són les següents: *Boletín Oficial de la Província de Barcelona*, 31-1-1930 i 30-6-1933; MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934; MUÑIZ, Lorenzo: *La Acción Social Agraria en España...*; SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme català...*

Quadre 3.5. *El cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona (1900-1930).*

Anoia		Any de naixement ⁴³	
		Federacions a la	que estigueren vinculats ⁴⁴
255	Argençola	Centre Agrícola Cooperatiu	1918
241	Castellolí	Cooperativa la Mútua Agrícola	1917
248	Hostalets de Pierola	Cooperativa Agrícola d'Hostalets de Pierola	1917
231	Igualada	Cooperativa Agrícola	1919
249	Masquefa	Cooperativa Agrícola i de consum	(1926) FRCC
230	Odena	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1924
247	Piera	Cooperativa Agrícola Democràtica	(1923) FRCC
248	Pierola	Cooperativa Agrícola	1915
228	Prats del Rei, Els	Secció Cooperativa de l'Associació Agrícola	1914
Alt Penedès			
		Federació de Coop. i Sind. Agric. del Penedès	1922
281	Avinyonet	Sindicat Agrícola Cooperatiu El Progrés	1918
281	Avinyonet	Unió d'Agricultors	1915
264	Cabanyes, Les	Cooperativa Unió d'Agricultors	1921
261	Castellví	Associació Agrícola i Cooperativa	1910
257	Font-rubí	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1912
283	Gelida	Sindicat Agrícola Germanor	1930
270	Granada, La	Sindicat Agrícola i Cooperativa	1920
270	Granada, La	Sindicat Agrícola Unió Agrícola Cooperativa	1925
238	Mediona	Sindicat Agric. Coop. Unió d'Agricultors	1914
279	Olèrdola (S Jaume Moja)	Sindicat d'Agricultors	(1922)
279	Olèrdola (S Pere Mola.)	Cooperativa	(1921)
263	Pacs	Sind. Agric. Coop. Unió d'Agricultors	1921
269	Pla, El	Sind. Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors	1911
265	Pla, El	Centre Agrícola Cooperatiu	1919
269	Puigdàlber	Sind. Agric. Cooperatiu Unió de Rabassaires	1911
238	S Cugat Sessgarrigues	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1922
238	Sant Joan de Mediona	Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agric.	1914
252	Sant Joan de Mediona	Sindicat Agrícola Cooperatiu Rabassaire	1920
252	Sant Llorenç d'Hortons	Cooperativa Agrícola	1921
252	Sant Llorenç d'Hortons	Cooperativa l'Agrícola Hortonenca	1925
260	Sant Martí Sarroca	Sindicat Agrícola	1920
260	Sant Martí Sarroca	El Progrés d'Agricultors	(1922)
255	S Pere de Riudebitlles	Cooperativa Agrícola Sant Jeroni	1923
256	Sant Quintí de Mediona	Cooperativa Agrícola La Quintenenca	(1913) FRCC
253	Sant Sadurní	Cooperativa Agrícola Sant Josep	1913
267	Santa Fe del Penedès	Sindicat Agrícola Cooperatiu La Unió	1920
272	S ^a Margarida i Monjos	Associació Agrícola i Cooperativa -La Ràpita-	1911
272	S ^a Margarida i Monjos	Societat Coop. de veïns i agricultors -Rubió-	(1907)
254	Torreblanca	Unió d'Agricultors	1923
271	Vilafraanca	Cooperativa Agrícola del Penedès	1913
262	Vilobí	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1914
262	Vilobí	Unió d'Agricultors de Vilobí	1923

⁴³ Els anys entre parèntesi es refereixen a la primera data documentada de l'entitat.

⁴⁴ FRCC: Federació Regional de Cooperatives de Catalunya; UR: Unió de Rabassaires; FAC-B: Federació Agrícola Catalano-Balear; IACSI: Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Cal tenir en compte que pel que fa a la FRCC, he posat aquestes sigles en totes aquelles entitats que participaren en algun congrés d'aquesta federació o d'alguna provincial dependent d'ella o alguna federació precedent d'ella com la Cambra Regional de cooperatives. Pel que fa a la Unió de Rabassaires no he esmentat els casos en què la cooperativa s'hi afilià o adherí als anys trenta, sinó només fins al 1930.

Bages

96 Fonollosa	Sindicat Agrícola Cooperatiu de Fals	1921	UR
101 Manresa	Sindicat Agrícola Cooperatiu de Producció	1922	
101 Manresa	Cooperativa Agrícola de Producció	1919	
101 Manresa	Federació de Sind. Agrícoles del Pla de Bages	1922	
105 Navarcles	Gremi de Viticultors de Navarcles	(1912)	
105 Navarcles	Cooperativa Obrera Germanor	(1900)	
88 Navàs	Cooperativa Obrera Germanor	1913	
214 Rajadell	Sindicat Agrícola	1921	UR
106 Rocafort	Sindicat Agrícola i Cooperativa	1915	
86 Sallent	Sindicat Agrícola la Unió	1926	
102 Sant Fruitós	Cooperativa Agrícola	1893	FRCC
205 St Vicenç de Castellet	Sindicat Agrícola	1915	UR/FAC-B

Barcelonès

174 Badalona	Sindicat Agrícola de Badalona i Canyet	1920	UR/FRCC
174 Badalona	Centre Cooperatiu Agrícola	1923	
309 Barcelona	Cooperadora Agrícola	1916	IACSI
176 S ^a Coloma de Gramanet	Unió Agrícola	1924	UR

Baix Llobregat

209 Collbató	Cooperativa Agrícola	1920	
291 Cervelló	Viticultora Cervellonenca	1923	UR
287 Corbera de Llobregat	Sind. Agrícola Unió de Rabassaires de Corbera	1928	UR?
210 Esparraguera	Sindicat Agrícola Unió de Rabassaires	1926	UR
211 Olesa	L'Agrícola Olesana	(1924)	
285 Martorell	Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca	1902	FRCC/FAC-B
288 Papiol, el	Unió d'Agricultors	1922	
298 Prat de Llobregat, el	Cooperativa L'Agrícola del Prat de Llobregat	1903	
308 St Feliu de Llobregat	Cooperativa Les Arpelles	1901	FRCC

Garraf

273 Castellet i la Gornal	Sindicat Agrícola de Castellet	1916	
273 Castellet i la Gornal	Sindicat Agrícola de Sant Marçal	(1924)	
274 Cubelles	Sindicat Agrícola d'Agricultors Rabassaires	1922	
282 Olesa de Bonesvalls	Unió d'Agricultors	1916	
277 Sant Pere de Ribes	Centre d'Obrers Agricultors	1919	
275 Vilanova i la Geltrú	Cooperativa L'Agrícola Vilanovesa	1917	FRCC
275 Vilanova i la Geltrú	Sindicat Agrícola Comarcal	1908	FAC-B
275 Vilanova i la Geltrú	Sindicat de Treballadors Agrícoles	1922	UR

Maresme

145 Arenys de Munt	Sindicat Agrícola	1923	UR
152 Argentona	Sindicat Agrícola La Redempció	1929	UR
162 Cabrera de Mar	Cooperativa Agrícola L'Alcancia	1907	FRCC
138 Calella	Cooperativa de L'auradors	1905	
138 Calella	Sindicat Agrícola La Fraternitat Agrícola	1927	
142 Canet	Sindicat Agrícola Germanor	1924	UR
142 Canet	Sindicat Agrícola El Progrés	1925	UR?
135 Malgrat	Sindicat Agrícola El Progrés	1915	UR
168 Teià	Sindicat Agrícola i Cooperativa	1919	FRCC
173 Tiana	Sindicat Agrícola Justícia	1928	UR

Osona			
51	Manlleu	Cooperativa agríc. La Trilladora manlleuena (1922)	
Vallès Occidental			
193	Barberà del Vallès	Gremi d'Agricultors	1910 FRCC/UR?
191	Castellar del Vallès	Sindicat Agrícola L'Harmonia	1925 UR
199	Castellbisbal	Sindicat Agrícola de Rabassaires	1930 UR
195	Cerdanyola del Vallès	Cooperativa Agríc. i de consum La Constància	1909
188	Polinyà del Vallès	Cooperativa de Rabassaires	1930 UR?
194	Ripollet	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1918 FRCC
198	Rubí	Societat La Agrícola	1922 FRCC
198	Rubí	Sindicat Agrícola Celler Cooperatiu	1930
192	Sabadell	Sindicat Agrícola Cooperatiu Germanor	1917
192	Sabadell	Sindicat Agrícola Vitícola Comercial	1921
196	Sant Cugat del Vallès	Sindicat Agrícola la Unió	1930
197	Sant Quirze del Vallès	Gremi d'Agricultors	1905
190	Sentmenat	Gremi d'Agricultors	1906
201	Terrassa	Cooperativa L'Agrícola	(1920) FRCC
201	Terrassa	Gremi d'Agricultors/Sind. Agrí. de Viticult.	1904
200	Ullastrell	Cooperativa La Vitícola	(1899) FRCC
200	Ullastrell	Sindicat Agrícola El Progrés d'Ullastrell	1929 UR
202	Viladecavalls	Unió Viticultora	1930 UR?
Vallès Oriental			
114	Caldes de Montbui	Sindicat Agrícola Cooperatiu	1902
179	Martorelles	Sindicat Agrícola La Unió	1929 UR?
182	Mollet del Vallès	Sindicat Agrícola	1929 UR?

Malgrat la incompletesa del quadre i el mapa, aquests mostren una indubtable importància del cooperativisme agrari d'esquerres en les mateixes comarques on la Unió de Rabassaires tingué efectius als anys vint. A l'Alt Penedès i al Vallès Occidental gairebé a cada municipi hi hagué almenys una cooperativa d'aquest tipus. No és casual que el mapa sigui tan similar al mapa d'efectius de la Unió als anys vint, sobretot en comarques com el Maresme o el Bages. Aquest sindicat col.laboraria decisivament a marcar una tendència a un progressiu augment de naixements de sindicats agrícoles de la llei de 1906 amb motivacions sindicals esquerranes a partir del 1922, de manera que en aquesta dècada, a la província de Barcelona, probablement ja foren més els sindicats agrícoles constituïts amb aquestes motivacions sindicals que no pas els que seguiren un model sindical *d'ordre* o de dretes. A partir de 1935, quan la Unió decidí transformar totes les seves seccions locals rabassaires en sindicats agrícoles, el cooperativisme agrari d'esquerres aconseguí manifestar-se ja sense vacil·lacions en una clara posició hegemònica per damunt del cooperativisme *d'ordre*.

Però el procés fins a arribar a aquesta manifestació fou lent. La incidència del reformisme sindical pròxim a la Lliga que havia pogut operar a partir de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat no era feble i els seus efectes havien de perllongar-se almenys durant tota la dècada dels vint. Per altra banda existia la incidència de federacions de caràcter nítidament conservador com la important Federació Agrícola Catalano-Balear o el mateix IACSI. Eren federacions que aconseguiren associar fins i tot cooperatives d'esquerres, tal com es pot veure al quadre anterior, a causa de la bona qualitat dels serveis tècnics i burocràtics que oferien, tal com els havia ofert la Mancomunitat. La difusió de l'ensenyament als pagesos per a la necessària renovació tecnològica de l'agricultura, per exemple, havia estat gairebé monopolitzada per aquestes federacions, dirigides per propietaris rurals, les quals disposaven de bons recursos humans -enginyers agrònoms...- i tècnics en els diversos aspectes de la producció agrària.

D'aquesta manera el nombre i percentatge de sindicats que agrupaven les diferents federacions agràries *d'ordre* era encara en acabar la dècada dels vint molt superior al que agrupaven les federacions d'esquerres. Dels 163 sindicats agrícoles censats oficialment a la província de Barcelona el gener de 1930 33 estaven federats a la FAC-B⁴⁵; 27 estaven afiliats o adherits a diferents federacions catòliques; 21 a l'IACSI; 14 a la Unió de Rabassaires i 5 a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya. Per altra banda hi havia les federacions comarcals del Maresme (Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral) que agrupava 16 sindicats, la del Bages (Federació Agrícola Pla del Bages) que n'agrupava 13 i l'important Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell que, tot i constar com un sol sindicat, tenia 3.140 associats repartits en delegacions per la que s'ha batejat com comarca sindical de Martorell⁴⁶. En conjunt, dels 163 sindicats que

---

⁴⁵ En el conjunt de Catalunya el 1929 la FAC-B agrupava 126 associacions agrícoles (INSTITUTO AGRÍCOLA DE SAN ISIDRO: *Anuario 1929*, Barcelona, 1930).

⁴⁶ El cens oficial de sindicats va sortir publicat al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 31-1-1930:1. Per localitzar els que pertanyien a la FAC-B i a l'IACSI m'he basat en l'*Anuario* del 1929 d'aquest Institut. Cal especificar que l'IACSI en principi només tenia com a socis a persones, però en els seus llistats anuals d'associats hi havia un apartat titulat "Sociedades" on apareixen el nom de les entitats associades, si bé precedides de l'expressió "Presidente de". Per localitzar els que pertanyien a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya m'he basat en FEDERACIÓN PROVINCIAL DE COOPERATIVAS DE BARCELONA: *Memoria correspondiente al Ejercicio de 1926*, Barcelona, s.d. Per localitzar els que pertanyien a la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral m'he basat en la *Memòria* d'aquesta entitat del 1927. Pel que fa a les federacions catòliques m'he basat en els llistats que he ofert al capítol 2 i en algunes informacions puntuals sobre sindicats del bisbat de Vic. En no comptar amb llistats exhaustius de sindicats d'aquest bisbat és possible que me n'hagi deixat algun i que la xifra de 27

apareixen al cens sols estan inclosos al darrer quadre i mapa 38⁴⁷.

Però malgrat el teòric major pes de les federacions *d'ordre*, les federacions d'esquerres havien de donar un important impuls a la fundació de sindicats agrícoles de la llei de 1906 de tendència obrerista o esquerrana al llarg dels anys vint. Cal tenir en compte que aquestes federacions oferiren també, almenys en els aspectes administratius i burocràtics, l'assessorament, sempre necessari en aquest tipus d'entitat a través dels seus advocats. L'administració de les activitats econòmiques d'aquestes entitats exigien una mínima preparació en matèria mercantil que a voltes era difícil de trobar entre els components dels sindicats de component social més obrera. D'aquesta manera, hom s'adona que la majoria dels sindicats agrícoles de tendència obrerista o esquerrana fundats a partir de la dècada dels vint comptaren amb el suport d'alguna federació sindical: la Federació de Societats Obrers Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès, entre 1919 i 1922⁴⁸, la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, la Unió de Rabassaires o la Federació del Pla de Bages. En el cas de la Unió de Rabassaires fou Pere Estartús el principal assessor dels sindicats agrícoles adherits. Estartús fou potser el qui amb més valentia defensà l'acció cooperativa de la Unió tant des de *La Terra* com des de la tribuna dels mítings i conferències. Començà assessorant els sindicats agrícoles que el sindicat rabassaire

---

sindicats catòlics s'hagués d'augmentar en alguns enters. Dins el grup de sindicats de la Unió de Rabassaires he inclòs La Unió de Martorelles i el Sindicat Agrícola Unió de Rabassaires de Corbera encara que no puc assegurar amb tota certitud que estiguessin adherits a la Unió, tot i que fos molt probable. Per altra banda, cal tenir en compte que alguns sindicats agrícoles estaven adherits a més d'una federació. En sis casos pertanyien alhora a la FAC-B i a l'IACSI, en cinc casos a la FAC-B i a les federacions catòliques, en tres casos a aquestes federacions i a l'IACSI, en tres casos més existia una triple federació a les federacions catòliques, a l'IACSI i a la FAC-B, en un cas a la FAC-B i a la UR -concretament el Sindicat de Sant Vicenç de Castellet-, en un cas a l'IACSI i a la Federació Regional de Cooperatives i, finalment, en un cas a aquesta federació i a la Unió de Rabassaires -concretament el Sindicat de Badalona i Canyet-. Per altra banda s'ha de tenir present que 69 sindicats apareguts al cens -una alta proporció- no em consta que pertanyessin a cap federació.

⁴⁷ En total eren 27 els sindicats agrícoles d'esquerres apareguts al cens que pertanyien a alguna federació, tenint en compte que un sindicat de la Federació Regional de Cooperatives pertanyia també a la Unió de Rabassaires i que quatre sindicats de la federació del Bages -la qual he considerat també de tendència esquerrana- també hi pertanyien. A aquests 27 s'hi ha de sumar 11 sindicats d'esquerres -que estan inclosos al quadre 3- que apareixien al cens però que no em consta que pertanyessin a cap federació, per obtenir la xifra de 38 cooperatives d'esquerres.

⁴⁸ Entre 1920 i 1922 aquesta Federació del Penedès ajudà a l'impuls del Sindicat Agrícola i Cooperativa de la Granada, el Sindicat Agrícola Cooperatiu Rabassaire de Sant Joan de Mediona, el Sindicat Agrícola de Sant Martí Sarroca i el Sindicat Agrícola Cooperatiu La Unió de Santa Fe del Penedès el 1920; el Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de Pacs el 1921; i el Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sant Cugat Sesgarrigues, el 1922. Aquest darrer ingressaria posteriorment a la Federació Provincial de cooperatives de Barcelona.

tenia adherits al Maresme i acabà sent l'advocat assessor oficial del conjunt de cooperatives de la Unió⁴⁹.

No fou casual que més d'una quarta part dels sindicats agrícoles nascuts entre 1922 i 1930 a la província de Barcelona fossin molt probablement impulsats per la Unió de Rabassaires. Concretament 15 dels 56 en total nascuts entre aquests anys⁵⁰: el d'Arenys de Munt, La Redempció d'Argentona, el Germanor i el Progrés de Canet, L'Harmonia de Castellar del Vallès, el Rabassaire de Castellbisbal, la Unió de Rabassaires de Corbera, la Unió de Rabassaires d'Esparraguera, el Germanor de Gelida, el Progrés de Malgrat -que es reconstituí el 1925-, La Unió de Martorelles, el de Mollet, el Justícia de Tiana, el Progrés d'Ullastrell i el de Treballadors Agrícoles de Vilanova i la Geltrú. Si a aquests 15 hi sumem totes les cooperatives d'esquerres que no s'adheriren a la Unió esmentades al quadre 3.5 i nascudes entre aquests nou anys, que són en total 18, ens dona un conjunt de 33, que ja superen la meitat dels 56 sindicats agrícoles que apareixien al cens. Són unes xifres que obliguen a matisar bastant o a canviar la visió que ens oferien les xifres de sindicats per federacions el 1930 o el percentatge que encara aquest any suposava el nombre de sindicats d'esquerra en relació al total dels sindicats legalitzats. I això als anys vint. Als anys trenta les proporcions acabarien sent completament favorables al cooperativisme d'esquerres. Sense oblidar que estem parlant bàsicament de sindicats agrícoles de la llei de 1906 quan el cooperativisme agrari d'esquerres tingué molts més i variats canals que el de dretes o *d'ordre* per expressar-se. Un d'ells fou -a part dels exemples que s'han comentat anteriorment- la secció cooperativa de les societats locals rabassaires de la qual en parlo al pròxim subapartat.

---

⁴⁹ Un informe que envià el Sindicat agrícola d'Arenys de Munt al govern central el 1924 portava la signatura de Pere Estartús com a "abogado asesor" (*La Terra*, 12-7-1924:2). També en el document que la Unió llançà a l'opinió pública el juliol de 1925 Estartús firmà com a "abogado asesor de los Sindicatos del Litoral" (GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu...*:19). El 1931, com a advocat assessor del sindicat agrícola El Progrés d'Ullastrell, guanyà un plet favorable a l'entitat (*La Terra*, 25-4-1931:4). Abans d'entrar a la Unió, Estartús ja havia col·laborat amb sindicats agrícoles de l'Alt Empordà. El setembre de 1923 ell mateix encara diu que és un dels "directors de l'organització agrària de Llansà" (*La Terra*, 22-9-1923:2).

⁵⁰ Segons el cens de sindicats agrícoles publicat al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 30-6-1933. No tinc la plena seguretat que haguessin pertangut a la Unió durant la dècada dels vint el Progrés de Canet -que sí que s'hi afilià als anys trenta-, el de Martorelles, el de Corbera i el de Mollet, que també s'hi afilià amb tota seguretat durant la II República. En canvi, no he inclòs al llistat d'altres sindicats que, pel nom i la població, tenen possibilitats d'haver pertangut a la Unió durant la dècada dels vint: el Sindicat Comarcal del Bages, de Manresa, fundat el 1930; el Sindicat Agrícola Celler Cooperatiu de Rubí (1930), La Unió de Sallent (1926), La Unió de Sant Cugat del Vallès (1930), el Sindicat Agrícola de Sant Feliu de Llobregat (1928) i l'Associació Agrícola del Noia, de Sant Sadurn de Noia (1930).

3.3.1. La progressiva connexió de la Unió amb el cooperativisme.

L'assumpció per part de la Unió de Rabassaires de l'ideal cooperativista i la connexió directa d'aquest sindicat amb tota l'extensa i rica xarxa d'associacions cooperatives locals de tendència republicana i obrerista que s'aniria assolint lentament i progressiva al llarg dels anys vint fins a arribar al període de plenitud als anys trenta va haver de superar una sèrie d'obstacles i reticències que procedien des de l'interior del mateix sindicat.

Com a factors que col·laboraren a entrebancar l'acció cooperatista de la Unió cal esmentar en primer lloc l'important pes que tingué dins de l'organització des del seu mateix naixement una ala sindical radical que connectava força bé amb la visió crítica que els sectors més intransigents de l'anarquisme i l'anarcosindicalisme tenien sobre el cooperativisme. El rebuig a les cooperatives que el Ple Regional Camperol cenetista que se celebrà a Barcelona l'abril de 1923 acordà en un dels dictàmens demostra quina posició dominava en aquest assumpte entre el sindicalisme agrari més radical del moment. I no hi ha dubte que la Unió havia atret el 1922 part d'aquest sindicalisme, hereu directe del que s'havia desplegat durant el trienni bolxevic. Molt relacionat amb aquest teòric rebuig hi havia el fet que almenys des de principi de segle sectors catòlics, conservadors i reformistes apostessin fermament per la via cooperativa a través d'associacionisme de caràcter social mixt -agrupant pagesos i propietaris-com a mesura alhora social i econòmica per afavorir el pagès i l'ordre social establert. El paper de director de gran part del cooperativisme agrari que assumí la Mancomunitat fins al 1923 col·laborà a refermar la posició anticooperativista d'aquests sectors sindicals rabassaires més radicalitzats.

Molt relacionat amb les reticències que existiren en principi dins la Unió per assumir el cooperativisme era l'actitud de menyspreu per part del sindicalisme rabassaire cap a les dues altres apostes o propostes del sindicalisme *d'ordre* per millorar la situació econòmica del pagès: la de l'aprofundiment en la modernització del sector agrícola a través bàsicament de la difusió de l'ensenyament de les noves tècniques i tecnologies per tal d'aconseguir una agricultura el més productivista possible i l'aplicació de mesures per valoritzar més i millor els productes, en especial el vi. Quan va néixer la Unió, institucions tan adversàries sindicalment parlant com l'IACSI -fundat el 1851- feia més de setanta anys que es dedicava a aquestes dues darreres propostes i en feia més de seixanta que havia organitzat les primeres càtedres d'agronomia, química aplicada i zootècnia -el 1860-. Per aquest cantó la Unió poc podia rivalitzar amb aquestes institucions dirigides per propietaris a les quals el 1919 s'hi havia afegit el molt ben organitzat i preparat tècnicament Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat, al qual la Unió també l'arribà a considerar com a adversari. La postura que prengué aquest

Servei en el problema rabassaire el 1923 no féu més que confirmar a la Unió de Rabassaires l'encert en aquesta consideració o percepció⁵¹.

Sens dubte l'actitud poc receptiva que prengué en un primer moment la Unió de Rabassaires cap al cooperativisme agrari i cap a tot allò relacionat amb la ciència agronòmica i, més important encara, amb la difusió d'aquesta a través de l'ensenyament estigué influïda per una banda per la mateixa reacció de la Unió cap a aquests organismes que havien sabut acaparar aquestes qüestions i per l'altra per una consciència d'impotència de fer la competència a aquests organismes en aquestes mateixes qüestions tan cabdals en l'agricultura del primer terç del segle XX. D'aquí que el plantejament que es féu des de la Unió fou que cap política agrària havia de ser vàlida si no se solucionava l'arrel de tots els problemes: la injusta repartició de la terra i el treball d'aquesta sota contractes injustos. El màxim rendiment i de productivitat de la terra s'assoliria quan el pagès considerés la terra que treballava com a seva, més que no pas amb l'aplicació i difusió d'avenços agronòmics o de pràctiques cooperatives. Era el "no queremos discursos sino leyes" que Companys pronuncià davant els rabassaires de Martorell en un dels molts mítings en què participà, després de dir que "cuando pedíamos a los escritores y a los estadistas que defendieran a la Agricultura nos hablaban de reintegración al campo, del Banco Agrícola, de la enseñanza agraria, para distraernos del problema de Derecho y de justicia social que nosotros planteábamos". "El problema agrario es múltiple y delicado, pues es de economía, de tributación, de organización y de cultura; pero es, ante todo, un problema de justicia. Muy bien que se hable de cajas Rurales, de enseñanza agraria, de industrializar la agricultura, etc, etc; pero ante todo, véase el modo de redimir a los payeses de la esclavitud y de que puedan tener otra esperanza que la de conservar su tradicional pobreza"⁵². No era el primer cop ni el darrer que Companys ho expressava tan clarament. En altres ocasions diria: "el major rendiment deu cercar-se en la satisfacció de l'obrer del camp, i aquesta no pot ésser mentre la idea mare de la 'la terra per a qui la treballa' no sigui base d'una política"⁵³; el problema de la terra no es resoldrà "amb mides que res solucionen, com ensenyances agrícoles, etc., sinó anant a cercar l'arrel del mal en la mateixa organització actual de l'estat contractual de la terra"⁵⁴; "la manera d'enriquir a l'Estat és intensificant la producció agrària, donant a la terra un major rendiment. Com s'ha de fer? El mitjà -

---

⁵¹ Vegeu el subapartat 2.2.1. "La intervenció de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat en el problema rabassaire".

⁵² *El Fructidor*, 24-3-1928; *El Diluvio*, 20-3-28:19.

⁵³ *La Terra*, 2-2-1924:3.

⁵⁴ *La Terra*, 26-1-1924:2.

diuen uns- és ensenyar al pagès les noves pràctiques de conreu. Altres parlen del crèdit agrari. Això està bé com a lenitiu. El pagès és cert que no posseeix els coneixements avançats que deuria posseir i que té de parar les mans de l'usurer quan necessita crèdit, però això no són més que accidents; això no és la causa del mal. La solució és donar el producte de la terra tan sols a aquell qui la treballa"⁵⁵; "los Bancos Agrarios, las cooperativas, enseñanzas agrícolas, etc. son coadyuvantes, pero no resuelven el problema, que es más hondo, que es de renovación social y de nuevo derecho. Lo que ocurre es que los propagandistas de las clases privilegiadas recurren a aquellos tópicos para entretener la miseria y desazón de los rabassaires"⁵⁶.

En el mateix plantejament inicial del portaveu de la Unió, *La Terra*, es renunciava ser una revista que inclogués temàtiques de difusió agronòmica. En l'article de salutació del primer número s'afirmava: "l'interès primordial de *La Terra* serà l'estudi de la qüestió social agrària i la defensa de les reivindicacions del cultivador (...). Per a fer una revista d'ensenyança agrària, de difusió de moderns sistemes de cultiu, no ens haguérem cregut en l'obligació d'aparèixer, ja n'hi han"⁵⁷.

La composició social de les societats rabassaires a partir d'aquest trienni bolxevic també ajudà a adoptar una posició reticent per assumir les propostes que feia anys el sindicalisme *d'ordre* treballava per fer-se exclusivament seves: la del cooperativisme, la de la renovació tecnològica i la de la lluita per la revalorització dels productes. La Unió integrà societats d'una base social que es pot qualificar de netament obrera o d'obrera-pagesa, cosa que dificultà bastant, per simples raons econòmiques, la posada en pràctica de projectes cooperatius. Tal com s'ha explicat al primer capítol, només una quarta part dels associats a la Unió posseïen una petita propietat de terra i gairebé cap d'aquests podia viure solament del treball d'aquesta propietat, sinó que estaven obligats a cultivar altres terres sota contracte⁵⁸. Les dades socio-econòmiques d'aquests associats que es desprèn de les quantitats que pagaven de l'impost de cèdules personals corrobora la condició social baixa dels socis rabassaires⁵⁹. Els associats de la Unió que no pagaven

---

⁵⁵ *La Terra*, 29-3-24:3.

⁵⁶ *El Diluvio*, 22-5-1922:18.

⁵⁷ *La Terra*, 15-10-1922:1.

⁵⁸ Dels quaranta-set socis de la Unió que he descobert que tenien una propietat rural, només un la tenia més gran de 5 hectàrees.

⁵⁹ Vegeu l'apèndix 1. Les cèdules personals eren obligatòries per a tots els individus majors de catorze anys d'edat. Eren alhora un document d'identitat i un impost directe. Segons l'*Enciclopedia Jurídica Española* (Vol. XVIII, 1910:620) eren "un impuesto que grava á la vez á la persona y á la riqueza presunta, en condición del sueldo que se percibe, alquiler de casa que se paga y contribuciones directas

res d'aquest impost -els de més baixa categoria socio-econòmica- i els que se'ls concedia la cèdula de més baixa categoria -la reservada per a obrers, jornalers i servents- eren al voltant del 60%. I només un 1% -els que pagaren més de 50 pessetes d'aquell impost- es podia considerar de posició econòmica acomodada⁶⁰.

Sembla clar, doncs, que les societats rabassaires que s'adheriren a la Unió eren societats de classe que no acceptaren tuteles econòmiques ni de cap classe -excepte les polítiques- de persones desvinculades de la terra ni de rics propietaris rurals. Aquestes societats no eren com la que podia haver estat la Federació de Rabassers de Catalunya dels anys deu que acceptà dins les seves juntes rics propietaris d'ideologia republicana, com Jaume Bonells Tolosa o Francesc Valls Vidal, ambdós de Martorell, els quals podien haver jugat el mateix paper que exercí el burgès republicà Joan Esplugas Moncusí en la Societat de pagesos de Barberà de la Conca a finals del segle XIX⁶¹. Les societats rabassaires de la Unió s'havien fet independents de tota persona que no tingués un estatus social i econòmic com el seu. Era una independència desitjada i avalada ideològicament pels postulats obreristes del sindicalisme de classe⁶². D'aquí que a l'hora de defensar les cooperatives agràries i, en concret, els sindicats agrícoles, es fes dient que havien de ser de classe i no socialment mixtos com la majoria. Però era una

---

que se satisfacen al Estado por otros conceptos". S'establien onze classes de cèdules en funció d'aquestes condicions econòmiques acabades de citar, és a dir, en funció del nivell econòmic de l'individu. La gran majoria d'espanyols els tocava les tres darres classes: l'onzena, reservada teòricament per a obrers, jornalers i servents; la desena, que es concedia als que, sense ser cap d'aquests tres grups, gaudissin de menys de 750 pessetes. anuals; i la novena reservada als que tinguessin uns ingressos anuals d'entre 750 a 1250 pessetes segons dades del 1921 (*Anuario General de España* (Bailly-Bailliere-Riera, 1921, vol.III:5639). Per tant, segons aquestes informacions i definicions, a través d'aquest impost s'hauria de poder deduir a grans trets el nivell econòmic de l'individu.

⁶⁰ Per a més referències sobre la situació socio-econòmica dels associats rabassaires vegeu les consideracions que es fan sobre la dels dirigents de la Unió a la introducció de l'apèndix 9 titulat "Els homes de la Unió de Rabassaires. Algunes dades biogràfiques".

⁶¹ Per al cas de la FRC vegeu POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell...", i per al cas de la Societat de Barberà vegeu MAYAYO, Andreu: "La via revolucionària del cooperativisme: La Societat de Barberà" a FUGUET, J. i MAYAYO, A. : *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*, Barcelona, 1994. Segons es pot comprovar de les dades socio-econòmiques de la Federació de Rabassers de Catalunya -associada a la Unió a partir de 1922-, la qual va existir al llarg de la dècada dels deu i dels vint, el nivell socio-econòmic dels associats rabassaires sofrí una important i progressiva evolució a la baixa. Almenys aquesta és l'evolució que indiquen les quantitats mitjanes que pagaren els membres de junta d'aquesta federació en l'impost de cèdules personals des de 1915 a 1928: 1915: 66 pessetes, 1917:43, 1919:34, 1921:22, 1923:22, 1925:17, 1928:10.

⁶² El republicà Joan Casanovas ho expressà clarament en un míting rabassaire el 1924: "La Unió de Rabassaires té de ser el fonament de la nova política que arreu del món impera basada en la diferència de classes (...). Deu desterrar-se la costum de fer sindicats mixtos, puix així queden estroncades les bones finalitats de dita obra" (*La Terra*, 1-3-24:2). El novembre de 1923 la societat de rabassaires de Sant Vicenç de Castellet anuncià la voluntat de creació d'una caixa rural la qual no havia d'admetre cap associat propietari encara que ho desitgés (*La Terra*, 3-11-1923:2).

independència que tenia un preu: la impossibilitat o gran dificultat de portar a terme qualsevol iniciativa sindical o cooperativa que significués una mitjana inversió com per exemple la fundació d'una cooperativa o una caixa rural. A més, com que la majoria de les societats locals adherides a la Unió foren de nova creació -sense continuïtat amb velles o anteriors entitats-, s'havia de començar de zero qualsevol projecte cooperatiu que es pretengués afegir a la societat local⁶³. No era casual que la Unió de Rabassaires denunciés que gairebé tots els cellers cooperatius catalans fossin regentats pels propietaris rurals⁶⁴. Aquest sindicat rabassaire no comptaria amb l'adhesió de cap celler cooperatiu fins als anys trenta. Moltes cooperatives catalanes -i encara més les de producció, com podrien ser els cellers cooperatius- comptaven amb socis capaços d'avaluar els crèdits necessaris en la fase inicial de la cooperativa, a part d'individus experimentats en administració i gestió econòmica d'empreses, els quals solien tenir un nivell socio-econòmic més alt que la majoria de socis obrers de la cooperativa. La mateixa Secció cooperativa de la Unió de Rabassaires que es creà el 1924 insistí sempre que les comandes que les societats locals rabassaires fessin a la secció les tramitessin a nom d'aquell pagès que "comercialment sigui més conegut o solvent, a fi de que el crèdit sigui donat per les cases productores sense cap mena de prevenció"⁶⁵. És a dir, que fins i tot per poder pagar les compres amb els dies de retard que solien concedir els majoristes, es demanava una mínima garantia de solvència econòmica al darrer destinatari.

Caldria valorar també fins a quin punt la vinculació del republicanisme local i comarcal que donà suport a la Unió de Rabassaires al comerç viti-vinícola també frenà o desmotivà en un principi l'acció cooperatista d'aquest sindicat. Petits comerciants locals que podien estar al costat de la Unió atrets pel lideratge de Companys o Aragay els podia perjudicar qualsevol creació de cooperativa de pagesos. No és estrany trobar aquests negociants ocupant una cadira en la taula d'oradors en mítings rabassaires. El novembre de 1920, a Sant Cugat del Vallès, en el que potser fou el darrer míting rabassaire en què participà Layret ocupà la presidència de l'acte "el labrador y conocido

---

⁶³ Un dels greus problemes amb què es trobava tota secció rabassaire des del seu naixement era la qüestió del local social. Aquest problema havia de ser molt més greu si aquesta secció s'havia de transformar en cooperativa. Molt sovint la seu social de la societat local s'ubicà a casa d'un dels dirigents locals, com a Sant Llorenç d'Hortons o a Montornès (Expd. 11.715, AGCB; *La Terra*, 21-3-1925:3-4). A voltes s'utilitzava els locals del Centre republicà local, com a Rubí o a Arenys de Munt (*Acción*, 18-2-1927; *El Diluvio*, 31-5-1927:25), o en un cafè de la població, com a Sant Pau d'Ordal o Sabadell (Expd. 11.606, AGCB; CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe de l'oposició* (vol IV)...:16.71). Només aconseguiren tenir local propi -no em consta que hi hagués cap excepció- algunes de les entitats que es convertiren en sindicats agrícoles, com la de Castellar (*El Federal*, 10-7-1926:2).

⁶⁴ *La Terra*, 13-10-1923:2 i 3-11-1923:2.

⁶⁵ *La Terra*, 9-5-1925:4.

negociante en vinos don Jaime Lluell Piqué de esta localidad"⁶⁶. I l'agost de 1922, a Palau-solità, en un acte propagandístic presidit per Companys, participà com a orador "el reputado comerciante de Palausolitar, señor Casajuana"⁶⁷. Aquest Casajuana fou un dels comissionats que la Unió envià a Madrid a negociar amb el govern a finals de febrer de 1923⁶⁸. En la discussió sobre un tractat de comerç entre Espanya i França a principis de 1924, la Unió, tot mantenint-se ferma en els principis lliurecanvistes, es trobà posicionada paradoxalment al costat dels gran comerç vinícola i de l'IACSI i enfrontada a la Unió de Vinyaters de Catalunya i a altres federacions agràries catòliques de regions vinyateres espanyoles, les quals demanaven una política proteccionista per protegir els vins espanyols dels vins francesos. Almenys fins al 1930 la Unió de Rabassaires defensà sempre el lliurecanvisme i es mostrà contrària a cap mena de limitació, malgrat la crisi de sobreproducció i a diferència també de la Unió de Vinyaters, a la plantació de nous ceps⁶⁹. Cal tenir en compte que en les nostres comarques rabassaires grans exportadors de vins tenien carnet o eren simpatitzants d'algun partit republicà. El republicanisme reformista que dirigia Josep Zulueta a l'Alt Penedès, per exemple, atragué bona part dels exportadors vinícoles de la comarca. Quan aquest diputat guanyà les eleccions generals de 1919 un grup de grans exportadors penedesencs publicaren un manifest on reconeixien "que'ns llençàrem a la lluita [electoral a favor de Zulueta] amb tot el braó i amb tota l'ànima". Firmaren, d'entre altres, Cia. Exportadora Agrícola Espanyola, Joan Raventós, Joan Torres i Casals,

---

⁶⁶ *El Diluvio*, 18-11-1920:11.

⁶⁷ *El Diluvio*, 29-8-1922:17. El fenomen de la vinculació de societats obreres camperoles amb els petits comerciants locals també el detectà l'historiador britànic Asa Briggs en l'estudi dels moviments pagesos irlandès, escocès i gal·lès de començaments d'aquest segle: "all three movements relied extensively on small-town tradesmen and the like to staff their local branches - the Welsh least so, since their organisation was loosest and their farmers the most substantial. Such dependence is not remarkable: for the tradesmen were often of rural origin, they were more independent, and they had a direct material interest in the prosperity of their patrons (who were, especially in Ireland and Scotland, also their debtors)" (BRIGGS, Asa: "Peasant movements and agrarian problems in England and Wales from the end of the XVIIIth century up to our times" dins *Cahiers Internationaux d'Histoire Economique et Sociale*, Ginebra (Suïssa), 1970).

⁶⁸ *La Terra*, 15-3-1923:1.

⁶⁹ En l'informe que envià la Unió de Rabassaires a la Conferència Nacional Vitivinícola celebrada el 1930 s'afirmava que "toda limitación en la plantación de nuevos viñedos nos parecería contraproducente, y es nuestra opinión que debe dejarse al libre juego de las actividades productivas(...). La limitación del comercio [exterior] constituiría de hecho un monopolio cuyas primeras víctimas serían los productores" (*La Terra*, 12-7-1930:3-4). Per a la Unió de Rabassaires l'excés de producció no hauria de ser un problema per al vinyater si, amb una deguda reforma agrària, la terra esdevingués propietat del pagès, ja que la davallada del preu del producte ja no l'afectaria perquè els guanys serien íntegres per a ell i, a sobre, el poble hi sortiria guanyant en trobar el producte més barat al mercat (*La Terra*, 9-5-1925:2). En canvi, la Unió de Vinyaters demanà en una de les conclusions de la seva assemblea celebrada el juny del mateix any 1930 "que se haga efectiva la ley que prohibe la plantación de nuevas viñas en terrenos en donde éstas no existan" (*RIA CSI*, juny 1930:131).

Quinquer, Mayner i Pla i Sugrañés⁷⁰. Novament, l'abril de 1923, els presidents dels sindicats exportadors de vins de Catalunya volgueren mostrar-li el seu suport durant la campanya d'eleccions generals obsequiant-lo amb un banquet⁷¹. I, en perdre aquelles eleccions, després de vint anys d'ostentar el càrrec de diputat del districte, el comte de Lavern i 480 exportadors espanyols signaren una sol·licitud al govern demanant que Zulueta fos nomenat senador vitalici⁷². Els regidors zuletistes a l'Ajuntament de Vilafranca el 1925 eren: Pelegrín Soler, el qual era gerent d'una de les principals cases d'exportació de vins al Penedès, la Ventosa i Roig⁷³; Josep Freixedas, exportador de vins; i Josep Ferrer Güell, tractant en ferros i fustes⁷⁴.

El republicanisme radical de les comarques rabassaires tampoc es quedava curt en la vinculació amb el comerç del vi. El radical Lluís Mestre de Vilafranca fou durant tota la dècada dels vint vice-president de l'important Sindicat d'Exportadors de Vins de Vilafranca⁷⁵. També era un gran exportador de vins el lerrouxista Eduard Batalla, el qual creà el 1920 l'*Exportadora Agrícola Española*⁷⁶.

Els centres republicans locals eren claus per establir vinculacions o relació entre grans comerciants i els rabassaires sindicalistes. A Martorell la majoria d'associats de la Unió de la població -entre ells el president i el secretari del sindicat, Francesc Riera i Enric Esplugas respectivament- eren alhora socis de la societat republicana El Progrés de Martorell, la qual estigué dirigida fins al 1930 pel republicà radical i un dels més rics comerciants de la població Pere Puig, que fou alcalde de Martorell del 1904 al 1909 i del 1914 al 1920. A part de Puig, al Progrés hi exercien també molta influència els també rics comerciants de la població Joan Castells, Salvador Malet, Francesc Sabater

---

⁷⁰ *Lluitem* (Vilafranca del Penedès), 14-6-1919:1. Zulueta presidí el 1921 dins el Congrés de diputats el grup vití-vinícola parlamentari.

⁷¹ *El Diluvio*, 10-3-1923:19.

⁷² *El Panadés Republicano*, 5-7-1923; i *El Diluvio*, 4-7-1923:9.

⁷³ No crec, encara que no ho puc assegurar, que aquesta casa tingués res a veure amb el també republicà, dirigent cooperativista, i en aquell moment president de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, Joan Ventosa i Roig. En la Guia Comercial de Vilafranca del Penedès de 1928 apareixia també el nom de J. Ventosa i Roig com a empresa privada d'exportació de vins (*Viticultura y Enologia*, novembre de 1928).

⁷⁴ *El Fructidor*, 14-3-1925:2.

⁷⁵ *El Fructidor*, 12-4-1924.

⁷⁶ BATALLA, Eduardo: *Mis memorias y mi lucha*, Barcelona, 1936:135.

i Miquel Tolosa⁷⁷.

El mateix president de la Unió de Rabassaires del 1922 al 1932, Francesc Riera, pagès de professió, que fou president del Progrés durant el bienni 1917-1918, intentaria sortir en els negocis aprofitant la coneixença i amistat del polític, periodista i comerciant Brauli Solsona, un dels col·laboradors republicans radicals del sindicat rabassaire. El 1924 Riera era representant a Martorell d'una empresa de conservants per a vins que dirigia Solsona⁷⁸. Dins la Unió de Rabassaires, els republicans Aragay i Ventós també eren comerciants. El primer amb botiga pròpia a Barcelona, des de la qual exercí a partir de 1924 tant la secretaria general del sindicat rabassaire com la secretaria de la Secció de Compres. Del segon el president de l'IACSI, Carles de Fortuny, diria el 1923 que "no tiene más relaciones agrícolas que las que le proporcionan tercerías usurarias entre los verdaderos productores [-en referència als pagesos-] y el mercado ciudadano"⁷⁹.

Però malgrat tots aquests factors descrits que dificultaren o entrebancaren sens dubte la plena assumpció del fet cooperatiu per part de la Unió, aquesta anà prenent posicions cada cop més positives cap a aquest fet. D'alguna manera, la transformació de la Unió de Rabassaires en Federació de Sindicats Agrícoles, que s'esdevindrà el 1935, s'anà gestant des del mateix naixement del sindicat el 1922. El fort arrelament de la pràctica i els ideals cooperativistes en les comarques rabassaires i el fet que molts homes, dirigents i no dirigents, d'aquest sindicat s'haguessin educat sindicalment treballant i col·laborant en les tasques de direcció de les cooperatives agràries i de consum local marcà un camí quasi obligat d'acostament cap al cooperativisme i d'assumpció plena d'aquest moviment per part de la Unió.

Ja s'ha vist anteriorment la forta implantació del cooperativisme agrari d'esquerres en les nostres comarques rabassaires. Les poblacions on la Unió hi tingué societats adherides

---

⁷⁷ Pere Puig Alegre morí el 1930 sent president de l'entitat. Tolosa fou regidor municipal des del 1915 i fins al 1939, tret del període de la dictadura primorriverista (Llibres d'Acords municipals de l'AHM de Martorell). A banda dels comerciants citats, dins aquesta societat republicana tenien també un pes considerable els menestrals amb negocis propis: en les juntes directives de l'entitat entre el 1906 i el 1930 -a part d'aquests comerciants esmentats- s'hi troben un flequer, un armer, tres sabaters, dos confiters i un veterinari. Els pagesos ocuparen la meitat dels càrrecs. Vegeu l'apènx 12 on hi ha un quadre amb tota la relació de membres de junta d'aquesta entitat (entre 1906 i 1930) amb la seva corresponent professió i quantitat en pessetes que pagaven en l'impost de les cèdules personals.

⁷⁸ *La Terra*, 25-10-1924:2.

⁷⁹ *RIACSI*, febrer 1923:19.

als anys vint foren especialment sensibles a les pràctiques cooperatives. De totes aquestes poblacions -les que apareixen al quadre 3.2 -"Societats i seccions locals de la Unió de Rabassaires (1922-1930)"-, només d'Abrera i el Papiol no em consta que tinguessin cap tipus de cooperativa obrera o pagesa d'esquerres entre 1900 a 1932⁸⁰. I 18 de les 43 poblacions que estaven afiliades a la Unió el 1925 tenien alhora una cooperativa associada a la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya el 1927: Masquefa i Piera de l'Anoia; Sant Sadurní i la Beguda Alta de l'Alt Penedès; Manresa i Sant Vicenç de Castellet del Bages; Badalona i Santa Coloma de Gramanet del Barcelonès, Sant Feliu, Martorell i Sant Esteve Sesrovires del Baix Llobregat, Vilanova del Garraf, Sabadell, Rubí i Sentmenat del Vallès Occidental i Canet, Malgrat i Teià del Maresme. Òbviament que en les pràctiques i nombre d'entitats cooperatives destacaven les grans ciutats, però també els que podríem dir-ne els feus de la Unió, on el sindicalisme rabassaire tenia un pes molt important com Martorell i Rubí. Segons Rafael Celada Martorell fundà només entre 1900 i 1930 quatre cooperatives agràries, quatre de consum i dues de producció⁸¹. Cap població catalana de menys de 5.000 habitants el 1930 -Martorell en tenia aquest any 4.972- superaria en l'*Atlas* de Celada el nombre de 10 cooperatives en aquest període⁸². Per altra banda cap sindicat agrícola català aconseguí durant el primer terç de segle l'afiliació i l'abast geogràfic que arribà a tenir el Sindicat vitícola comarcal de Martorell, amb 37 delegacions locals que arribaren a agrupar 3.276 associats el 1930⁸³. Rubí, per la seva banda, destacà també en el desplegament cooperatista agrari. Des del 1893 funcionava la cooperativa La Rubinenca; a principis de segle es fundà la Societat Agrícola, que començà sent una societat de jornalers, es legalitzà com a cooperativa el 1922 i el 1927 ja disposava de local propi i una màquina trilladora⁸⁴; el 1906 es creà un Gremi d'agricultors i el 1920 l'important Celler cooperatiu que s'independitzà de la Cambra Agrària local el 1927. Per altra banda la Societat de Rabassaires de Rubí, fundada el 1924, fou, com veurem més endavant, una de les societats adherides a la Unió que desplegà una activitat cooperatista més

---

⁸⁰ Abrera i el Papiol, en canvi, fundaren diverses entitats mutuels, algunes de les quals probablement tingueren un caràcter sindical d'esquerres. Abrera tingué un sindicat agrícola des del 1908 i un casino republicà que també cap la possibilitat que oferís serveis cooperatius. Per altra banda, tal com he dit més amunt, la Joventut Democràtica Social del Papiol es proposà crear una cooperativa el 1927, la qual desconec si s'acabà fent realitat. El 1933 es constituí al Papiol un sindicat agrícola. Per a localitzar les cooperatives en totes les poblacions rabassaires m'he basat fonamentalment en CELADA, Rafael: *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu...* i en SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme...*

⁸¹ CELADA, Rafael: *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu...*:37.

⁸² Només Torelló a l'Osona i Sant Joan de les Abadeses al Ripollès igualarien la xifra de Martorell.

⁸³ *Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell*, núm. 33, setembre de 1930:6.

⁸⁴ Expd. 10.950, AGCB; *El Diluvio*, 29-5-1927:37; *Acción*, 3-6-1927.

important durant els anys vint.

El compromís dels dirigents rabassaires locals en les pràctiques cooperativistes de la població ja abans de la fundació de la Unió també l'havien assumit o l'assumirien els principals directius del sindicat: el primer president de la Unió, Jaume Martrat -que ho seria de l'agost al novembre de 1922-, havia estat molt vinculat a la cooperativa agrària i de consum la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca des de la seva fundació el 1902 i en fou el president el 1912 i el 1923; Francesc Riera, el segon president de la Unió, també arribà a presidir una cooperativa de Martorell, l'important Sindicat Vitícola Comarcal, entre 1933 i 1934; Josep Calvet, president de la Unió des de finals de 1932, presidí el Sindicat agrícola La Redempció d'Argentona des de la seva fundació el 1929; el vice-president de la Unió a partir de 1924, Jaume Sellés, fou durant els anys vint el president del Sindicat agrícola de Sant Vicenç de Castellet; Josep Raventós, de Sant Sadurní, des del 1916 pertanyia a la cooperativa Agrícola de Sant Josep de la mateixa població, i del 1929 al 1934 en seria també el president; Astre Janer, fou des del 1921 secretari del Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sabadell; Josep Camps, del comitè central de la Unió a partir de 1924, presidí també durant aquests anys el Sindicat Agrícola de Badalona i Canyet; el propagandista de la Unió Martí Torrents era un dels principals dirigents de la cooperativa La Agrícola de Vilanova i la Geltrú. El 1925 en fou president. Finalment Francesc Escudé, de Rubí, fou un dels dirigents d'aquest sindicat més compromesos amb el cooperativisme. Va ser dirigent de la cooperativa La Rubinenca des dels anys deu. Com a representant d'aquesta participà com a orador en l'aplec comarcal cooperativista de Barberà del 1916 que s'ha descrit més amunt. Com a propagandista de la Unió, Escudé centrava totes les seves allocucions en la defensa del cooperativisme i fou un dels dirigents rabassaires que reivindicà amb més claredat la creació de la secció cooperativa de la Unió, de la qual n'acabaria sent un dels directors⁸⁵.

---

⁸⁵ La principal defensa que Escudé féu sobre la creació d'aquesta secció fou a l'assemblea de delegats de la Unió el 6 de gener de 1924 (*La Terra*, 12-1-1924:2). De dirigents estrictament locals de la Unió que alhora tinguessin càrrecs directius en les cooperatives de les seves respectives poblacions hi ha molts exemples. Destaca el cas de Josep Font, delegat local de la Unió a Sant Martí Sarroca. A principis de 1922 Font era president de la Federació de Societats Obreres Agrícoles del Penedès i alhora formava part de la junta interina de la Federació de Sindicats Agrícoles i Cooperatives de l'Alt Penedès. Molt probablement Font també seria dirigent de les cooperatives *Obrera o El Progrés* de Sant Martí Sarroca. Altres exemples són: Carles Fabre Jofre, Jaume Borràs Riera i Joan Vives Bassó de Canet de Mar, dirigents alhora del Sindicat Agrícola Germanor, adherit a la Unió, i d'alguna de les cooperatives de consum locals; Josep Matas i Pere Esteve, de Masquefa, els quals -almenys durant el període 1924-1925- formaven part tant de la junta de la societat de rabassaires local com de la junta de la cooperativa de consum La Agrícola de Masquefa; Sebastià Llavarias, president fins al 1924 de la Societat de Treballadors Agrícoles de Vilanova i la Geltrú, adherida a la Unió, i alhora vice-president de la Mútua d'Agricultors de Vilanova (1921).

Era, doncs, lògic que, malgrat que la Unió no s'havia constituït amb propòsits de tipus cooperativistes, -cap dels articles dels seus estatuts ho preveïen ni tampoc cap de les societats locals noves estrictament rabassaires que almenys els dos primers anys col.laborà a fundar, encara que sí de tipus mutualista⁸⁶- des de ben aviat el sector de la Unió més conscienciat pel tema cooperativista comencés a llançar missatges des de *La Terra* que demanaven un canvi d'actitud del sindicat en aquesta temàtica. El dia 22 del mes de setembre de 1923 Estartús defensà per primer cop des d'aquest periòdic els sindicats agrícoles de la llei de 1906 i les caixes rurals com "l'arma dels treballadors de la terra"⁸⁷. El dia 13 del mes següent, d'octubre, un article signat amb el pseudònim P. -suposo que era també de Pere Estartús- feia parar l'atenció en el fet que la Unió encara no s'havia qüestionat "quina actitud cal[ia] adoptar davant del funcionament i existència de cellers cooperatius i altres institucions com facines, sindicats agrícoles, etc. Mes vindrà l'hora a no tardar en què caldrà prendre actituds" i caldrà "aconsellar (...) la cooperació"⁸⁸. En el mateix número apareixia el primer article del que esdevindrà una

---

⁸⁶ Almenys un article dels estatuts de la Societat de Rabassaires de Sant Llorenç d'Hortons, Sant Boi, Sant Pau d'Ordal, Martorell -Federació de Rabassers de Catalunya- i Rubí preveïa algun tipus d'activitat mutualista d'ajuda als malalts (Expds. 11.715; 11.396; 11.606, 6.159 i 15.208, AGCB). És possible que altres societats, de les quals no he pogut llegir els seus estatuts, també tinguessin articles dedicats a feines mutualistes. La societat de Ginyoles d'Avinyonet organitzava feines per anar a ajudar socis malalts (*La Terra*, 22-3-1924:1). Per altra banda, la Societat de Rabassaires de Gelida, malgrat que els seus estatuts no contemplessin aquest tipus de feines, acordà en la junta de l'11 de febrer de 1923 incloure al reglament de l'entitat funcions mutualistes d'assistència als malalts "tal como vienen haciendo entre ellos voluntariamente y sin reglamento" (Expd. 10.896, AGCB). De fet, la societat de rabassaires de Gelida, amb aquest canvi de reglament, absorbí una Societat de Treball, també de Gelida, de caràcter mutualista (*La Terra*, 30-1-1923:7-8). Les pràctiques mutuals, doncs -tal com s'ha indicat en els casos de Gelida i Ginyoles- podien ser bastant comuns malgrat que el reglament de les societats rabassaires no ho indiqués. Precisament, tal com afirma Ramon Arnabat, les causes del descens de fundació d'entitats mutuals a les comarques rabassaires estan relacionades en primer lloc amb el fet que les organitzacions polítiques i sindicals que es funden en aquests anys ja disposen, en molts casos, de seccions de socors mutus, i en segon lloc amb el fet que sindicats com la Unió de Rabassaires ja canalitzarien l'activitat organitzativa (ARNABAT MATA, Ramon: "Las sociedades de socorros mutuos...:100). La Unió acabà creant el 1935 una Mutualitat d'accidents de treball per als seus socis.

Per altra banda cal esmentar que un article del reglament de la Societat de Rabassaires de Castellbisbal, fundada el 1925, deia que "es objeto de ésta sociedad el crear una sección destinada a la adquisición, venta de géneros y comestibles entre sus asociados, siempre y cuando así lo crea conveniente la junta directiva" (Expd 12404, AGCB). Els pagesos de Castellbisbal havien estat uns dels pioners en pràctiques mutuals. El 1853 fundaren la societat de socors mutus de Sant Isidre Llauredor i el 1855 l'Associació de Quintes per poder comprar el soldat i lliurar-se del servei militar (MATEU MIRÓ, Josep: *Semblança de Castellbisbal...:100*).

⁸⁷ *La Terra*, 22-9-23:2. En l'article Estartús criticà el "plutòcrata" president de la Unió de Vinyaters de l'Empordà que "tractà de fer ambient contra els sindicats agrícoles" perquè tem que aquests siguin instrumentalitzats pels treballadors de la terra. Afirmà que "el Sindicat Vitícola de Llançà pot fer molt per la solució del problema de la terra". I acabà fent una crida a la conquesta dels sindicats agrícoles per part dels pagesos i a utilitzar-los per a les reivindicacions rabassaires.

⁸⁸ *La Terra*, 13-10-1923:2.

col·laboració més o menys continuada almenys durant dos anys⁸⁹ de la propagandista cooperativista, molt lligada amb la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, Regina Lamo, defensant l'ideal cooperatiu i animant els rabassaires a constituir un banc camperol⁹⁰. Després d'altres articles en posteriors números de *La Terra*⁹¹, la Unió de Rabassaires prengué el seu primer acord sobre temàtica de cooperació en l'assemblea del dotze de novembre d'aquell any 1923 en què s'aplaudia la creació de la comissió per al foment del crèdit rural per part del govern i es recomenava el foment de la creació de caixes rurals⁹².

Un mes i mig més tard, en el congrés celebrat a Barcelona el gener de 1924 -que comptà amb l'assistència significativa de Regina Lamo- el dirigent rabassaire de Sabadell Astre Janer -un dels directors locals més sensibles per a aquestes temàtiques- aconseguí fer aprovar el nomenament d'una comissió per estudiar la implantació per part de la Unió de Rabassaires d'una gran cooperativa vinícola. La proposta d'Astre Janer serví almenys per debatre en ple congrés una qüestió fins aquell moment gairebé totalment abandonada. Hi hagué força reticències per part del sector menys conscienciat pel tema, però, com sempre, la intervenció de Companys fou decisiva. Aquest retraié "el caràcter social del moviment rabassaire" i digué que "sense abdicar d'ell és just i necessari que l'organització posi arrels i interessos; per això creu convenient fomentar el crèdit agrari, les caixes rurals, les cooperatives de producció, tot lo que contribueixi a un millorament general i a la creació d'interessos que aguantin l'organització"⁹³.

La comissió nomenada pel congrés quedà formada per Ernest Ventós, com a president -i segurament per tenir amplis coneixements comercials-, i Astre Janer, Francesc Escudé i Pere Esmèdia de vocals. La tasca principal de la comissió consistí a elaborar una Memòria que posteriorment hauria d'aprovar l'Assemblea de delegats. Aquesta Memòria, quedà enllestida el mes de maig d'aquell any i es donà a conèixer a les societats locals rabassaires perquè l'estudiessin i es pogués discutir i aprovar amb les esmenes convenients en una assemblea extraordinària de delegats que se celebraria el 13 de juliol d'aquell any 1924. En la Memòria es recomanava l'actuació del sindicat en temes cooperatius i es parlava de la "creació d'una organització cooperativa de relació

---

⁸⁹ No puc especificar si s'allargà perquè no s'han conservat exemplars de *La Terra* entre 1926 i 1930.

⁹⁰ Vegeu la seva ressenya biogràfica a l'apèndix 9.

⁹¹ Per exemple *La Terra*, 20-10-1923:3; 3-11-1923:2; i 10-11-1923:3.

⁹² *La Terra*, 17-11-1923:1.

⁹³ *La Terra*, 12-1-1924:2.

comercial a benefici dels adherits a la Unió" i "de l'actuació cooperativista que tants beneficis consideren els reunits que pot reportar a tota l'organització"⁹⁴. No es parlava, en canvi, per a res de la idea inicial de Janer de constituir una gran cooperativa vinícola. Per això abans de donar a conèixer la Memòria, Ventós, el president de la comissió, afirmà públicament en l'assemblea de delegats del mes d'abril, en demanar-li sobre la marxa dels treballs de la comissió per a l'acció cooperativa, que "el problema és molt complexe i que la seva gestió serà un xic llarga"⁹⁵. En principi es preveia que l'organisme cooperatiu pogués tenir una secció de compres de primeres matèries, una d'organització de vendes i una d'intercanvi de productes entre les diferents comarques on estava implantada la Unió. Durant els anys vint, però, només funcionà la de compres i, per això, la secció cooperativa acabà dient-se secció de compres⁹⁶. La utilització d'aquesta secció seria totalment voluntària i únicament oberta als socis del sindicat rabassaire. De l'expedició dels productes se'n cuidaria directament la casa venedora.

La Secció es posà en marxa l'agost d'aquell mateix any. Quedà com a president de la Secció Astre Janer. Però, en realitat, la persona encarregada de tota l'administració i gestió requerides fou Amadeu Aragay. Aquest, des de casa seva, sense disposar d'una oficina pròpia per a aquestes feines, acabà sent l'únic responsable de la Secció. Els principals productes que oferí foren balt de moro, guano especial per a ceps, sofre, sulfat de coure, llavors de patata Royal Kidney i aliments per a bestiar. La Secció cobrava un petit percentatge de cada transacció, des d'un 0'5% dels grans al 2% de productes de consum de la llar com arròs, oli o sabó. Els preus es publicaven a *La Terra*. Durant els primers anys el principal problema en què es trobà la Secció fou la competència dels comerciants privats, alguns dels quals podien fiar al pagès fins al final de la collita, cosa que provocava que molts socis rabassaires preferissin continuar confiant en el comerciant, encara que fos a base de pagar alts interessos a darrera hora⁹⁷. Per altra banda també dificultà molt el funcionament de la Secció l'incompliment de compromisos tant de consumidors que no pagaven o que a darrera hora es negaven a acceptar productes que havien arribat amb retard o amb algun defecte, com de majoristes que, o

---

⁹⁴ La Memòria sencera és a *La Terra*, 10-5-1924:2.

⁹⁵ *La Terra*, 3-5-1924:3.

⁹⁶ Sobre les vendes la Memòria reconeixia que la tasca era més complexa i que "de moment el Comitè tractarà de crear relacions amb importants compradors dels productes que els socis de la Unió produeixen, tant prop de les cooperatives com de compradors particulars". No tinc constància, però, que s'hagués realitzat cap gestió en aquest sentit.

⁹⁷ *La Terra*, 21-3-1925:1.

bé no havien servit a temps o bé a voltes havien acabat les existències d'algun producte⁹⁸.

Els delegats rabassaires locals foren els elements claus per a l'òptim funcionament de la Secció. *La Terra* digué al maig de 1925 en una nota dirigida precisament a aquests que "la falta de costum fa que molts delegats no s'hagin donat encara ben bé compte de l'importància del seu càrrec, en relació a l'abastament dels articles que els associats consumeixen pel conreu de les terres. Pensin que en els pobles on el delegat és actiu els socis reben per mitjà de la Comissió de Compres els articles purs i barats, salvant-se així de l'explotació i l'engany de que fan víctima moltes vegades comerciants desaprensius"⁹⁹.

M'ha estat impossible per manca de fonts conèixer els detalls de l'actuació d'aquesta Secció al llarg dels anys vint. Si aquesta hagués pogut comptar com a clients amb tots els sindicats agrícoles adherits a la Unió, s'hauria consolidat sense problemes¹⁰⁰. Però alguns d'aquests prescindiren d'aquesta Secció perquè el volum de mercaderies amb el que treballaven els exigia altres vies comercials més pràctiques. El sindicats agrícoles de Badalona, Malgrat i Argentona, per exemple, preferiren entendre's comercialment amb la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral, fundada el 1927 i que agrupava la major part del sindicats del Maresme i proximitats. En canvi el Sindicat Agrícola de Sant Vicenç de Castellet sí que operà a través de la Secció. El gener de 1925 des de *La Terra* es presumia que aquest havia encarregat 3 mil quilos de sulfat de coure, 4 mil quilos de sofre, 2 mil quilos de nitrat i 2 mil més de sulfat de ferro¹⁰¹. Per altra banda alguna societat local important com la de Rubí adquirí a la Secció quantitats molt dignes. El 1927 va demanar per als seus associats 11 mil quilos de sulfat i sofre. I el 1931 la mateixa societat repartí 18 mil quilos d'adob químic per als seus associats¹⁰².

La Secció anà funcionant sense prendre cap gran volada fins al 1935, any en què, atesa la transformació de la Unió de Rabassaires en Federació de Sindicats Agrícoles, es desenvolupà extraordinàriament, precisament perquè els sindicats agrícoles adherits a la Unió decidiren operar a través de la Secció. A la Memòria del 1935 es diu: "Pot dir-se

---

⁹⁸ Des de *La Terra* també es denuncià als propietaris rurals i als comerciants, els quals "recorren a procediments poc confesables per tal de barrar-nos el pas i aïllar-nos comercialment" (*La Terra*, 4-4-1925:3).

⁹⁹ *La Terra*, 9-5-1925:4.

¹⁰⁰ Quan es féu pública la Memòria d'acció cooperatista de la Unió de Rabassaires el maig 1924, s'afirmà que havia estat particularment ben rebuda en els pobles amb sindicat agrícola adherit (*La Terra*, 17-5-1924:3).

¹⁰¹ *La Terra*, 3-1-1925:2.

¹⁰² *El Diluvio*, 10-4-1927:18; *Lluita*, 14-11-1931.

sense exageració que durant aquest any la nostra Unió ha fet més en l'aspecte econòmic que durant tota l'etapa anterior"¹⁰³. D'aquí pot deduir-se que entre 1924 i 1934 l'activitat no fou gaire brillant. I més si hom té en compte els resultats de 1935, que sí que es coneixen mercès a la susdita Memòria. Aquest any, el sector més important de tota la Secció de Compres, que era el de les patates primerenques, adquirí 808.968 quilos de llavor. Aquesta quantitat només representava un 15% dels quilos comprats per la Federació de Sindicats Agrícoles del Maresme durant aquell mateix any, la qual n'adquirí 6.130.682 quilos¹⁰⁴. Per altra banda els sindicats agrícoles de la Unió de Rabassaires aconseguiren exportar 1.124 tones de patates primerenques, mentre que a tot Catalunya se n'exportaren 51.196 tones, la major part de les quals també van córrer a càrrec de la Federació de sindicats del Maresme. Pel que fa la secció vinícola de la Unió, l'única feina a què es dedicà durant el 1935 fou a gestionar la creació d'una central de vendes dels cellers cooperatius del sindicat, que en aquell any només eren els de Porrera, Vilafronda, Les Cabanyes i Vilafranca.

Però malgrat les limitacions de tota la Secció cooperativa, aquesta col·laborà decisivament en el fet que moltes de les societats rabassaires que en principi no havien assumit cap acció cooperativa anessin esdevenint progressivament societats fonamentalment cooperatives. D'aquí que algunes d'aquestes societats acabessin transformant-se en sindicats agrícoles. La Viticultora Cervellonenca, per exemple, el gener de 1928 prengué la important decisió de posar una premsa cooperativa per a raïm i olives¹⁰⁵. I la Societat de Rabassaires de Gelida es convertí plenament en una cooperativa agrària el 1929 si fem cas als seus estats de comptes, els quals en aquest any inclogueren per primer cop despeses i ingressos de la compra-venda de gèneres. L'any següent la societat es transformà en el Sindicat agrícola Germanor¹⁰⁶. En conjunt, les societats afiliades a la Unió que al llarg de la dècada dels vint o bé es transformaren en cooperatives agrícoles o bé en crearen alguna foren: la de Canet el 1924, Castellar el 1925, Esparraguera el 1926, Tiana i Cervelló el 1928, Argentona, Ullastrell, Martorelles

---

¹⁰³ UNIÓ DE RABASSAIRES I DEMÉS CULTIVADORS DEL CAMP DE CATALUNYA (Federació de Sindicats Agrícoles): "Memòria i comptes de l'exercici 1935", Barcelona, 1936 (mecanografiat): 1.

¹⁰⁴ Aquesta entitat estava adherida a la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya. Sobre ella vegeu POMES, Jordi : *Les "Mataro's potatoes"*...

¹⁰⁵ Expd. 11.467, AGCB.

¹⁰⁶ Expd. 10.896, AGCB; GUIU PUNYOL, Andreu: "Els rabassaires gelidencs..."

i Mollet el 1929 i Gelida, Castellbisbal, Viladecavalls i Vilanova i la Geltrú el 1930¹⁰⁷. Per obtenir una aproximació del mapa cooperatiu de la Unió de Rabassaire durant els anys vint s'ha d'afegir a les cooperatives acabades d'esmentar les societats afiliades al sindicat rabassaire ja com a cooperatives o sindicats agrícoles: el Progrés de Malgrat i el Sindicat agrícola de Sant Vicenç de Castellet, del 1915, el de Badalona i Canyet, fundat el 1920, el de Fals i el de Rajadell, del 1921, el d'Arenys de Munt, del 1923, la Unió Agrícola de Santa Coloma de Gramanet, del 1924, i els probables casos dels sindicats agrícoles de Corbera, del 1928, i de Polinyà, del 1930. En conjunt, doncs, 22 cooperatives o sindicats agrícoles¹⁰⁸.

Dins l'acció cooperatista de la Unió als anys vint també cal incloure l'assessorament i atenció a sindicats que no tenia adherits. No fou estrany que directors de sindicats d'esquerra de fora l'àmbit d'actuació de la Unió aprofitessin les afinitats polítiques o amistats personals amb els advocats laboralistes d'aquest sindicat per formular-los preguntes i consultes de diversa naturalesa¹⁰⁹. Per altra banda cal no oblidar la important tasca propagandística a favor del cooperativisme que portaren a terme alguns dirigents rabassaires. Sobretot Estartús i Companys, a través de conferències -especialment durant el 1929 i el 1930-, es dedicaren a parlar de la necessitat d'associació dels pagesos a l'empara de la llei de sindicats agrícoles del 1906. En totes les conferències que he localitzat d'Estartús en aquests anys -a Vilafranca, l'abril de 1929 i a Gelida i a Ullastrell el gener de 1930- es parlà exclusivament d'aquest tema. Companys també dedicà a aquesta qüestió la conferència a Valls en aquell mateix mes de 1930¹¹⁰. En aquests dos darrers anys abans de la República es produïren la major part de fundacions de sindicats agrícoles adherits a la Unió dels anys vint.

La política governamental també col·laborà a afermar l'acció sindical progressivament

---

¹⁰⁷ Totes aquestes cooperatives es legalitzaren com a sindicats agrícoles de la llei de 1906 excepte la de Cervelló -la Viticultora Cervellonenca-. He considerat el 1928 com a data de transformació d'aquesta societat rabassaire de Cervelló en cooperativa perquè fou en aquest any quan decidí posar una premsa cooperativa per a raïm i olives, tal com he dit més amunt.

¹⁰⁸ Ja s'ha especificat anteriorment que els casos de Martorelles, Mollet, Viladecavalls, Corbera i Polinyà són probables. Per altra banda, dins d'aquestes 22 cooperatives no he inclòs el Gremi d'Agricultors de Barberà, fundat el 1910, que possiblement estigué adherit a la Unió el 1922-1923, tot i que se'n desvincularia en aquest darrer any, i el Progrés de Canet, del 1925, que tot i que durant la II República estaria afiliat a la Unió, desconec si als anys vint ja hi estava adherit.

¹⁰⁹ El maig de 1923, per exemple, es contestà per carta a través de *La Terra*, a una pregunta que havia formulat el Sindicat Agrícola de Tortellà, de la Garrotxa. I el març de 1924 s'assessorà al Sindicat Agrícola de Sant Marçal, de Castellet i la Gornal (*La Terra*, 30-5-1923:11; 1-3-1924:4).

¹¹⁰ *El Diluvio*, 10-4-1929:15; 17-1-1930:25-26; 31-1-1930:15.

cooperativista de la Unió durant aquest període. Per una banda els sindicats agrícoles constituïren l'única via possible a partir de la qual la petita pagesia pogué rebre els beneficis del crèdit rural que concedí l'Estat¹¹¹. Per altra banda fou un govern de Primo de Rivera el primer de la història d'Espanya a atorgar permisos als sindicats agrícoles per exportar patates, un producte que, com es veurà més endavant, era tractat especialment per bona part dels sindicats agrícoles adherits a la Unió de Rabassaires. Finalment, les exempcions fiscals que atorgava la llei de sindicats de 1906 també constituí un bon estímul per l'organització d'aquest tipus d'entitats cooperatives.

La implicació del sindicat rabassaire en el fet cooperatiu també estigué condicionada en bona mesura per la seva intervenció en el terreny de la defensa sindical de la producció i comercialització dels productes que conreaven els associats rabassaires. Un terreny estretament relacionat, i en cert sentit indestruïble, del cooperativisme agrari. Curiosament no seria el vi, sinó les patates, el producte que féu comprometre més a la Unió en la seva aposta cooperativista i sindical econòmica. No casualment, tal com s'ha dit, la secció de les patates acabà sent la dominant dins la Secció cooperativa que el sindicat rabassaire crearia a partir de 1924. Com tampoc casualment a partir de 1932 la Unió passaria a ser presidida per un pagès productor de patates, Josep Calvet, d'Argentona, que a més presidia una cooperativa -La Redempció- dedicada fonamentalment a la comercialització d'aquest producte. El sector dels tubercles i arrels, seguit del dels arbres fruiters, fou el que més embranzida prengué durant la dècada dels vint a tota la província de Barcelona. S'ha vist als gràfics 1.1 i 1.2 que el 1932 era el sector agrari que més riquesa generà en tota la província (gairebé 100 milions de pessetes), seguit de les plantes hortícoles (70 milions). La vinya es quedà en només 59 milions. 90 dels 100 milions obtinguts pels tubercles sortien de les patates. I dels 90, 50 corresponien a patates de regadiu i 40 de secà. La majoria de patates de regadiu eren les anomenades patates primerenques, que s'anomenaven així perquè s'arrencaven entre els mesos de març i el maig, i s'enviaven en bona part als mercats europeus¹¹². Aquell

---

¹¹¹ Pere Estartús exposà en un article a *La Terra*, titulat "Parlant del crèdit agrari", la confiança que els associats rabassaires tenien dipositada en el crèdit agrari, tot creient que era "una de les bases sobre les que té forçosament d'assentar-se el veritable progrés de l'agricultura". Estartús destacà en el mateix article la coincidència d'opinions amb els propietaris sobre el crèdit: "Des de l'Institut d'en Fortuny a la nostra Unió ningú ha parlat contra del crèdit, tots hem restat esperant llur solució". Finalment exposà que el crèdit ha de jugar un paper important en el cooperativisme -que és "el pervindre de l'agricultura"- (*La Terra*, 28-6-1924:3).

¹¹² El 1932 es dedicaren 22.300 hectàrees al cultiu de les patates a la província de Barcelona. 14.800 eren de secà i 7.500 eren de regadiu. D'aquestes 7.500 es calculava que 5.000 eren de les dedicades a la patata primerenca, la qual donà una producció per hectàrea de 290 QM, que es va vendre a un preu mig de 30 pessetes. En concret el valor de la producció fou de 40.211.600 pessetes per a les papates de secà i 50.604.125 per a les patates de regadiu. Aquell any 1932 Barcelona fou la província que més hectàrees de superfície dedicà al cultiu de les patates primerenques. (MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Anuario*

any s'assolí el màxim de quilos exportats d'aquest valuós producte fins aleshores des de Catalunya: gairebé 100 milions de tones.

No totes aquestes sortiren del Maresme, la comarca que més patates primerenques arribà a cultivar, sinó també del Vallès Oriental -que a partir dels anys vint fou la comarca rabassaire que més hectàrees dedicà al conreu de tota mena de patates¹¹³-, del Barcelonès i del Baix Llobregat¹¹⁴. Per altra banda la resta de comarques rabassaires, especialment el Bages i l'Alt Penedès, col.laboraren en bona mesura a completar les 22.300 hectàrees que es dedicaren aquell any a tota mena de patates a la província de Barcelona, la tercera província que més en produí, darrera de La Corunya i Lugo¹¹⁵. La importància que anà adquirint el conreu al llarg dels anys vint arreu dels districtes rabassaires fa pensar que la major part dels 21 sindicats agrícoles adherits a la Unió el 1930 havien d'ocupar-se en major o menor mesura en el sector. Del que no hi ha dubte és que almenys 9 d'aquests 21 es dedicaven preferentment o gairebé exclusivament a les patates -els cinc del Maresme, els dos del Barcelonès i els dos del Vallès Oriental-¹¹⁶.

estadístico de las producciones agrícolas. Año 1932., Madrid 1933).

¹¹³ El 1926 un article a la revista *Agricultura* assegurava que el Vallès era "la comarca de Catalunya que produeix més patata. Important és el conreu d'aquest tubercle en la comarca de la Marina, especialitzada en la varietat primerenca *Royal Kidney*. I tanmateix és important la de la Plana de Vich, dedicada particularment a la varietat *Bufé*. Però el Vallès produeix totes dues varietats, i, a més, l'altre tardana, altament fructosa, el *Bolado*" (*Agricultura*, 5-3-1926:124).

¹¹⁴ El Baix Llobregat també es dedicà als anys vint a l'exportació de patates primerenques. El 1927 des del Prat de Llobregat s'anuncià que ja feia anys que exportaven aquest tipus de patates a Anglaterra (*El Diluvio*, 10-5-1927:26). Aquell mateix any l'IACSI convocà als sindicats agrícoles del Maresme i del pla del Llobregat per sol.licitar al govern el permís d'exportació de patates primerenques (*RIACSI*, març 1927:44).

¹¹⁵ El 1922 -l'únic any en què he trobat les dades de producció de patates per districtes i tenint en compte que aquell any sols es plantaren 7.500 hectàrees en tota la província, tres vegades menys que el 1932- el districte rabassaire més patater fou Manresa amb 620 hectàrees -170 de les quals eren regadiu-. El seguia Granollers que n'hi dedicà 600 -100 d'elles de regadiu-; Sant Feliu de Llobregat 460 -60 de regadiu-; Mataró 320 hectàrees -200 d'elles de regadiu-. Mataró era el districte que més hectàrees de regadiu dedicava a aquest cultiu. Vilafranca plantà 290 hectàrees -90 de regadiu-; Arenys 260 -60 de regadiu-; Sabadell 210 -50 de regadiu-; Terrassa 190 -40 de regadiu-; Vilanova i la Geltrú 180 -80 de regadiu-; i, finalment, Barcelona 130 -50 de regadiu- (MINISTERIO DE FOMENTO (Junta Consultiva Agronómica): *Avance estadístico de la producción agrícola en España*, Madrid, 1923:270).

¹¹⁶ POMÉS, Jordi : *Les "Mataro's potatoes"...* Durant els anys trenta el Sindicat Agrícola de Mollet serà l'intermediari entre la Secció cooperativa de la Unió i els sindicats agrícoles adherits a aquesta del Vallès Oriental encarregant-se'n de repartir els productes necessaris per al cultiu i comercialització de les patates. Segons Carme PI PADRÓS, al seu treball inèdit *Biografia de Feliu Tura i Valldeoriola* (1988), el Sindicat de Mollet arribà a patentar una marca de patates per a l'exportació anomenada *Catalunya Rabassuno potatoes. Productions Mollet*. La Unió de Martorelles també es dedicà a aquest tubercle donat que l'any 1933 sol.licità el seu ingrés a la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral -del Maresme-, la qual estava especialitzada en aquesta producció. Aquesta federació, però, li negà l'ingrés al.legant que "en els seus estatuts es fa una declaració terminant del caràcter social del Sindicat, al fer una classificació

En canvi, cap dels 21 sindicats disposava d'un celler o fassina cooperativa.

No és tan estrany, doncs, que la Unió dediqués més esforços sindicals als tubercles que a la vinya, la qual va veure com els seus beneficis es reduïen a més de la meitat en una dècada -aproximadament entre 1920 i 1930-. Per altra banda l'existència a Catalunya de poderosos organismes sindicals i comercials que es varen fer pràcticament seva i exclusiva la defensa sindical del sector vinyater i del cooperativisme de producció del sector, com la Unió de Vinyaters, la Federació Nacional Vitícola de Fassines Cooperatives -el president de la qual era en aquests anys el català Joan Miquel Cuscó-, la Federació Agrària de la Conca de Barberà o el mateix Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell, va deixar pràcticament fora de joc a la Unió de Rabassaires en aquest sector. Foren únicament accions testimonials més que efectives les que es poden destacar del sindicat rabassaire a favor del sector vitícola: alguna conclusió en alguna assemblea o congrés, com la del de gener de 1923, sobre l'adulteració i falsificació de vins, afegida a darrera hora a proposta de Joan Bonastre -el que es sobresortí més en defensa de la vinya dins la Unió-¹¹⁷; l'adhesió, de paraula, a la campanya de la Unió de Vinyaters pel Camp de Tarragona l'agost de 1923 així com a les conclusions que aquest sindicat aprovà a Falset¹¹⁸, i peticions també de paraula al govern en les diferents entrevistes que delegacions rabassaires tingueren ocasió de fer¹¹⁹. Les diverses sol·licituds que de diferents bandes arribaren al sindicat rabassaire per tal que es comprometés més a trobar sortides a la dramàtica crisi del vi no foren tingudes gaire en compte. Un dels dirigents de la Unió més sensibles amb el cooperativisme, Astre Janer, proposà des de *La Terra* l'octubre de 1923 que aquest periòdic fes també campanya contra l'adulteració del vi, així com d'altres productes agraris, i que ensenyés com treure més partit a la vinya per tal que aquesta fos més remuneradora¹²⁰. El 1924 fou un associat rabassaire de base de Sant Sadurní el qui reclamà a la Unió més intervenció en la crítica situació comercial del vi i lamentà que aquest sindicat insistís constantment que per sobre d'aquest problema de la crisi del vi n'existia un altre de més important que era el de la reivindicació d'una llei de contractes de conreu. Aquest associat demostrà amb xifres que

---

determinada del pagès, essent un detall aquest que no va amb harmonia amb l'orientació que hem donat a la Federació" (*El Litoral Agrícola*, juliol de 1933).

¹¹⁷ *La Terra*, 15-1-1923:2. També es parlà sobre exportació de vins i la seva adulteració en l'assemblea del 29 de juliol de 1923 (*El Diluvio*, 31-7-1923:11) i en l'assemblea del 15 de febrer de 1925 (*El Diluvio*, 17-2-1925:23).

¹¹⁸ *La Terra*, 18-8-1923:1.

¹¹⁹ *El Diluvio*, 24-2-1923:29; *La Terra*, 5-4-1924:2.

¹²⁰ *La Terra*, 6-10-1923:1.

si se solucionava la crisi del vi el rabassaire hi guanyaria més que no pas obtenint la llei de contractes que reclamava la Unió. *La Terra* va rebatre, també amb xifres, les afirmacions d'aquell associat per demostrar-li que no tenia raó¹²¹. Finalment des del col·lega republicà empordanès *Nova Vida*, de Llançà, el juny del 1925, s'apel·là directament a la Unió per tal que aquesta encapçalés la lluita contra la crisi del vi: "¿No podria *La Terra* amb la Unió de Rabassaires iniciar aquest moviment d'opinió que demanen totes les valors que tenen a veure amb les vinyes?"¹²². Totes aquestes demandes obtingueren molt pobres resultats, si bé no nuls tenint en compte que als anys trenta es creà la secció vinícola dins la Secció cooperativa de la Unió i que abans de l'esclat de la guerra civil quatre cellers cooperatius s'afiliaren a aquest sindicat.

El fet que el sector patater no disposés de cap gran central sindical especialitzada, com en el cas de la vinya, fins al 1927, any en què es creà la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral -a la qual passaran a formar-ne part alguns dels sindicats adherits a la Unió, com el de Badalona, Malgrat i Argentona-, esperonà també el compromís del sindicat rabassaire cap al sector¹²³. Per altra banda fou un sector que al llarg dels anys vint generà una sèrie de problemàtiques, fruit en bona part del seu gran creixement, que obligaren a les centrals sindicals agràries del moment que tenien associats i sindicats implicats, com la Unió o també l'IACSI¹²⁴, a comprometre's d'alguna manera en la resolució dels problemes. En general, la conflictivitat sindical que es desencadenà al voltant de la producció i comercialització del producte vingué donada en primer lloc per les limitacions a l'exportació que el govern imposà mentre el mercat interior no va estar ben abastit i a preus assequibles -cosa que, almenys teòricament, no succeí fins al 1929-

¹²¹ *La Terra*, 5-7-1924:3. En el mateix exemplar de la revista apareixen la carta del soci de Sant Sadurní i la contesta de *La Terra*.

¹²² *Nova Vida*, 27-6-25:5. El text començava dient: "Nosaltres tenim la santa obligació de demanar per la puresa dels caldos, les guies de circulació, la classificació de les terres per ésser destinades a vinyes, la prohibició de l'ús de l'alcohol industrial per l'encapçalament de tota classe de vins i licors, les sancions serioses pels falsificadors dels caldos i sobretot la protecció de la indústria viti-vinícola per damunt de totes les coses".

¹²³ Sobre aquesta federació vegeu POMÉS, Jordi : *Les "Mataro's potatoes" i el cooperativisme...*

¹²⁴ Almenys entre 1925 i 1927, l'IACSI intentà coordinar els esforços dels sindicats agrícoles del Maresme, Barcelonès i Baix Llobregat que es dedicaven a l'exportació de patates per tal d'aconseguir del govern mesures favorables a aquesta exportació, fonamentalment per aconseguir autoritzacions per exportar (*Agricultura*, 5-4-1925:200; *RIACSI*, agost 1925:212 i març 1927:44). Molt possiblement l'IACSI deixà d'intervenir en bona part en aquest sector en fundar-se el 1927 la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral, la qual estava dirigida, de fet, per gent pròxima sindicalment a l'Institut.

¹²⁵ i per la rivalitat i col·lisió d'interessos entre els sindicats agrícoles d'orientació més cooperativista -com eren en general els adherits a la Unió- i els comerciants i exportadors privats. Després que el 1924 es concedí per primera vegada permís als sindicats agrícoles per exportar aquest tubèrcul¹²⁶, s'originà una veritable competència entre aquests sindicats i les cases exportadores.

El 1925, per exemple, fou un any especialment problemàtic en la pugna entre aquests dos estaments. La Unió de Rabassaires es veié obligada a intervenir al costat dels sindicats agrícoles i, en general, al costat dels pagesos. Ja al mes de gener d'aquell any els associats rabassaires del Maresme reclamaren la col·laboració de la Unió quan el govern decidí tornar els diners en dipòsit que s'havien hagut de lliurar en la campanya anterior a cada expedició de patates enviades cap a l'estranger. Aquest dipòsit el cobraren i se l'embutxacaren els comerciants, tot i que aquests l'havien fet pagar als pagesos. Aquest assumpte arrossegà una sèrie de plets en què en molts casos fou decisiva la intervenció dels advocats rabassaires¹²⁷. El primer de febrer el sindicat agrícola Germanor de Canet feia públiques unes conclusions en la primera de les quals es demanava que "no se permita a ningún particular la exportación de productos agrícolas de un término municipal en cuya población existan Sindicatos Agrícolas"¹²⁸. Sembla que els rabassaires de Canet preveïen el que havia de succeir en aquella campanya que començà el mes d'abril: en imposar el govern contingents per a exportadors i afavorir especialment els sindicats en detriment de les cases comercials, aquestes intentaren comprar il·legalment permisos d'exportació als primers. El sindicat de Badalona rebé pressions en aquest sentit. Segons *La Terra*, la intervenció de Pere Estartús va fer possible que aquestes cessessin¹²⁹. En canvi, el Sindicat Agrícola de Mataró -que no estava adherit a la Unió- fou multat per haver cedit al gran exportador

---

¹²⁵ Des de la premsa d'esquerres i obrera es portaren a cap autèntiques campanyes perquè es prohibís l'exportació de patates en aquests anys. *El Diluvio*, per exemple, dedicà l'editorial -el dia 27 de març del 1924- a criticar l'excessiu preu de les patates als mercats de Barcelona. A Madrid, el mes d'abril del mateix any, hi hagué conflictes seriosos per l'escassetat de patates: "el conflicto creado por la escasez de patatas adquiere proporciones alarmantes. Las existencias de este tubérculo que hay en Madrid apenas cubrirán varios días las necesidades del consumo" (*El Diluvio*, 6-4-1924:42). El *Diario de Manresa* deia el 1925 (18-4-1925:3) "Por Real Orden se ha autorizado la exportación de la patata temprana y se han desechado las proposiciones en contra la exportación presentadas por Sociedades, Sindicatos y labradores de las provincias de Barcelona y Valencia".

¹²⁶ La real ordre concedint permís als sindicats per exportar fou publicada a *RIA CSI*, Març 1924:52.

¹²⁷ *La Terra*, 17-1-1925:1.

¹²⁸ *El Diluvio*, 1-2-1925:23.

¹²⁹ *La Terra*, 16-5-1925:3.

de patates Matutano el nom del sindicat per fer algunes expedicions¹³⁰. Encara en la mateixa campanya, a partir del mes de juny, la Unió es veié sol·licitada a organitzar els cultivadors del Vallès Oriental perquè no haguessin de vendre les patates a menys de 20 pessetes els 100 quilos¹³¹.

La Unió s'hagué de dedicar especialment a aquesta comarca perquè, tot i la importància que hi tenia el conreu de la patata, la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral no es cuidà del Vallès fins al 1932, any en què rebé les adhesions dels sindicats agrícoles de Caldes de Montbui i el Progrés de Montornès¹³². El 1928, a través de la pressió d'aquesta federació, els pataters del Maresme aconseguiren eliminar ja totalment les mesures que limitaven l'exportació durant els mesos que els durava la seva campanya -de març a maig-, però en canvi no evitaren que el govern prohibís l'exportació a partir del juny, mes durant el qual s'exportava des del Vallès -normalment en aquesta comarca començaven a arrencar les patates quan al Maresme ja havien finit la campanya-. La Unió hagué d'intervenir en favor dels cultivadors vallesans per aconseguir que la llibertat d'exportació s'ampliés almenys durant tot el mes de juny¹³³.

Sens dubte, a través de la implicació en la lluita sindical a favor dels pataters, que significava bàsicament lluita en contra dels que anomenaven *comerciants acaparadors*, per apostar decisivament pel fet cooperatiu, la Unió prengué una nova o més gran dimensió sindical i cooperativa. L'accés de Josep Calvet, un home que s'havia format sindicalment dins d'una cooperativa agrària, a la presidència del sindicat a partir de 1932 mostrarà clarament que la Unió ja no era sols aquella organització preocupada exclusivament per l'obtenció de millores en els contractes entre parcers i propietaris a

---

¹³⁰ *La Terra*, 16-5-1925:3. El preu de la multa fou de 5.000 pessetes. A Matutano se'l multà amb 1.000 pessetes.

¹³¹ *Agricultura*, 20-8-1925:451; *La Terra*, 20-6-1925:1. Al mes de juny una comissió de productors de patates de la Unió de Rabassaires, presidida per Aragay, denuncià a la Comissió permanent d'abastiments l'abús dels comerciants acaparadors. Segons *La Terra* (27-6-1925:1), la Junta d'Abastiments donà la raó a la Unió del fet que els pagesos no poguessin vendre les patates als comerciants al preu que aquests els oferien.

¹³² Per altra banda el 1933 aprovà l'adhesió del sindicat agrícola de la Roca del Vallès. Ja s'ha dit anteriorment que la FSAL rebutjà en aquest mateix any la sol·licitud d'ingrés de la Unió de Martorelles (POMÉS, Jordi : *Les "Mataro's potatoes" i el cooperativisme...*:132-133).

¹³³ *El Diluvio*, 30-5-1928:12. Del Vallès Oriental la Unió acabaria tenint durant els anys trenta almenys les adhesions dels següents sindicats agrícoles: els Sindicats Agrícoles Rabassaires de Caldes de Montbui, Sant Feliu de Codines i la Llagosta i els Sindicats Agrícoles de Parets del Vallès, La Roca del Vallès i Mollet del Vallès. Els cinc primers foren aprovats pel Consell Superior de la Cooperació de la Generalitat entre l'1 de febrer i l'1 d'agost de 1935. Els tràmits de la seva aprovació els dugué la Unió de Rabassaires (*La Terra*, 15-9-1935:4).

través de lleis. Era un sindicat preocupat també especialment pels abusos comercials que es cometien al camp, que només el cooperativisme, sense necessitat de lleis, podia resoldre¹³⁴.

La Unió de Rabassaires hagué de contribuir decisivament, doncs, en l'àmbit rural a l'avenç que el cooperativisme en general experimentà a Catalunya en la dècada dels vint. Avenç que no ha estat encara prou estudiat i al qual sens dubte hi col.laborà la repressió que durant la Dictadura de Primo de Rivera sofrí bona part del sindicalisme obrer català, ja que les cooperatives tornarien a exercir el paper d'aixopluc sindical per a molts militants de l'obrerisme. El creixement que experimentà en aquests anys la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya ens dóna compte d'aquest avenç del cooperativisme. Només del 1923 al 1926 aquesta federació aconseguí crear 52 cooperatives noves, la majoria de consum, i ja eren en aquest darrer any 110 el total de cooperatives que l'integraven¹³⁵. El 1928 aconseguí tenir 121 cooperatives federades que agrupaven 17.800 famílies catalanes¹³⁶.

Precisament el progressiu procés d'assumpció del fet cooperatiu per part de la Unió la conduiria als anys trenta a entendre's i fins a confederar-se amb aquesta Federació Regional de Cooperatives, de tendència política i sindical pròxima a la Unió¹³⁷. La Confederació de Cooperatives de Catalunya fou un fet el maig de 1936 quan es posaren

---

¹³⁴ Per a l'actuació cooperativista de la Unió als anys trenta vegeu: POMÉS, Jordi: "L'ambició per l'hegemonia sindical al camp: la Unió de Rabassaires als anys de la República" a RIQUER, Borja de (dir.): *Història, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. IX, Barcelona, en premsa. A partir de 1935 Calvet declararia en diverses ocasions que, per a la Unió, ja era més important el problema comercial al camp que la qüestió contractual. En una d'elles digué textualment: "el problema de la rabassa morta (...) és qüestió secundària. Si el propietari ens roba la collita en una proporció d'un 20 o un 30 per 100, el negociant que serveix d'intermediari entre el productor i el consumidor, aquest es queda amb un 40 per 100" (PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires...*:19-20).

¹³⁵ *Acción Cooperatista*, 3-9-1926:2.

¹³⁶ *La cooperación de consumo. Su participación en la Exposición Internacional de Barcelona*, Barcelona, s.d. (1929?):39.

¹³⁷ Malgrat que no tinc proves de col.laboració formal entre aquestes dues federacions als anys vint i malgrat que en cert sentit podien ser organismes sindicals que es fessin la competència ja que es disputaven una mateixa *clientela*, és obvi que tingueren més punts de sintonia que de desavinences. En primer lloc perquè tenien molts associats en comú que treballaven tant en les cooperatives de consum com en les societats rabassaires. En segon lloc perquè els dirigents d'ambdues entitats compartiren afiliacions i simpaties polítiques dins el republicanisme i també el socialisme. Ventosa i Roig, president de la Federació de cooperatives de Catalunya als anys vint, acabarà compartint partit dins d'ERC amb bona part dels dirigents de la Unió dels anys vint. La socialista Regina Lamo col.laborà també a fer de pont entre ambdues organitzacions sindicals ja que fou propagandista d'ambdues. Finalment no serà estrany veure en un mateix míting dirigents d'ambdues organitzacions, com el de les Gunyoles d'Avinyonet al novembre de 1927, en què hi participà Pere Estartús i Josep Ricart per la banda rabassaire i Joan Coloma per la banda cooperatista (*El Fructidor*, 3-12-1927; *Acción Cooperatista*, 9-12-1927).

d'acord les quatre grans federacions que en diferents àmbits econòmics actuaven a Catalunya en aquell moment agrupant cooperatives: la Federació de Cooperatives de Producció i Treball, la Federació de Pòsits de Catalunya, la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya i la Unió de Rabassaires, com a representant dels sindicats agrícoles. Era la prova més evident que la Unió havia acabat connectant plenament amb la rica tradició cooperatista que va beure de les fonts del socialisme utòpic i del republicanisme humanista de la primera meitat del segle XIX¹³⁸.

---

¹³⁸ Els estatuts d'aquesta Confederació es publicaren a *La Terra*, 1-5-1936:7. Durant els anys trenta la Unió de Rabassaires tingué un lloc dins el Consell Superior de la Cooperació de la Generalitat de Catalunya.

3.4. Un sindicat, malgrat tot, republicà.

S'ha vist en diferents ocasions com el republicanisme català fou molt sensible a les reivindicacions sindicals rabassaires. Tradicionalment el republicanisme buscà i, de fet, tingué en la pagesia catalana una de les seves bases populars més importants. D'aquesta manera, grans federacions de rabassaires com la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (1882-1883), la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (1893-1896) o la Federació de Rabassers de Catalunya fundada a Martorell el 1907 foren dirigides per destacats líders republicans i s'organitzaren en moments de clara reorganització del republicanisme¹. L'organització de cada una d'aquestes tres federacions anà acompanyada d'èxits electorals importants per a aquesta opció política.

No casualment fou l'any en què es constituí la Lliga de Viticultors Rabassaires, el 1882, que el districte de Sant Feliu de Llobregat -un dels que comptà amb més efectius d'aquesta organització pagesa- aconseguí els seus dos primers diputats provincials republicans després del Sexenni Democràtic: el federal Josep M. Vallès i Ribot i el progressista Eusebi Jover². Aquell fou el primer any en què, a part de Jover, que era diputat des del 1878, els republicans aconseguiren actes en la Diputació de Barcelona. Es pogué formar una minoria republicana en aquesta institució amb els esmentats Jover i Vallès i els possibilistes Sampere i Miquel i Francesc de Paula Carbonell³. La Lliga de Rabassaires, presidida en aquell moment pel conegut republicà i lliurepensador Josep Palet Riba, més conegut per Palet de Rubí, s'implicà en aquelles eleccions. Publicà un manifest en què demanava explícitament el vot per als candidats republicans: "Para que la nueva Liga adquiriera la robustez necesaria y pueda rechazar los ataques que a la propiedad de sus asociados se dirijan, es menester atraer hombres probos, adictos y valiosos que la representen en las esferas gubernamentales, en las diputaciones provinciales y en los cuerpos legislativos. En esta atención, la Comisión que os habla

¹ LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "Federalismo y mundo rural..."; POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire... Ramir Reig ha demostrat que també el republicanisme blasquista, al País Valencià, donà molta importància al camp i procurà atraure la pagesia articuland-la en societats obreres pageses (REIG, Ramir: *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València, 1898-1906*, València, 1982:234 i 249-250).

² OLLÉ, Maribel i altres: "Comportament electoral al Baix Llobregat en la primera etapa de la Restauració, 1875-1890. Eleccions generals i provincials" a MIR, Conxita (ed): *Actituds polítiques...*:290-291.

³ GABRIEL, Pere: "Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Cataluña" dins TOWNSON, Nigel (ed.): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, 1994:361-162; GABRIEL, Pere: "Entre liberals i conservadors: 1880-1898", dins *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. I, Barcelona, 1988:279.

os encarece la necesidad imperiosa de uniros todos en una sola voluntad y de estar dispuestos á trabajar para nombrar aquellos candidatos que en las elecciones de diputados provinciales reúnan más cualidades y mayor suma de condiciones para defender los intereses de todos, sin titubear y con enérgica actividad"⁴. Es referien, lògicament, als candidats republicans, especialment als federals⁵.

Per altra banda, la Federació de Treballadors Agrícoles dels anys noranta acabà estant adherida al partit federal i col·laborà decisivament en les victòries electorals d'aquest partit en les eleccions generals i municipals de 1893 a les comarques rabassaires. En les generals guanyà Lostau al districte de Vilafranca, Vallès i Ribot al de Vilanova, Joan Martí Torras -el Xic de les Barraquetes- al de Sant Feliu i Pi Margall al de Sabadell. Al districte de Manresa, encara que fora de l'àmbit d'aquella federació, també guanyà un republicà, Emili Junoy. Als municipis on s'havia produït conflictes agraris amb la intervenció dels federals a favor dels rabassaires, com a Avinyonet, les Cabanyes, Olèrdola, Pla del Penedès, Sant Cugat Sescarrigues, Sant Martí Sarroca o Subirats, la victòria republicana fou contundent⁶.

Així mateix, la Federació de Rabassers de Catalunya es constituí també en un context favorable a l'expandiment del republicanisme -dins del marc de la Solidaritat Catalana, primer, i de la formació de la UFNR tot seguit-. D'aquesta manera, els resultats polítics més palpables que s'assoliren després de la constitució de la FRC foren les victòries electorals en els comicis per a diputats a Corts de 1907, 1910 i 1914 del republicà Laureà Miró al districte de Sant Feliu, districte on aquesta Federació tenia els seus principals efectius. Jaume Martrat, com a president de la FRC, col·laboraria activament a favor del candidat republicà en aquestes tres campanyes electorals⁷. En les eleccions que coincidiren en l'any de la constitució de la Federació de Rabassers de Catalunya, s'aconseguien diputats republicans també a Terrassa, Sabadell i Vilafranca.

⁴ *La Revista Tarrasense*, 22-10-1882:7.

⁵ La comissió directiva central d'aquesta Lliga estava formada el juny de 1882 per Lluís Ricardo Fors, de Barcelona, president; Josep Palet, de Rubí, vice-president (ja s'ha dit a l'apartat 1.3 que Palet substituïria a Fors en la presidència de l'entitat el setembre de 1882); Benet Burguñó, de Sabadell, tresorer; Josep Olivé Estop, vocal; Llorenç Torrents, vocal; Salvador Lluís González, de Rubí, secretari general (PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires...*:46).

⁶ LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "Federalismo, campesinado...":194.

⁷ *Sang Jova*, 10-4-1910, 1-5-1910; *La Publicidad*, 3-3-1914:2; POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell...

La simbiosi republicanisme-sindicalisme rabassaire que, almenys des del Sexenni havia funcionat molt bé, col·laborà a fer dels districtes típicament rabassaires forts feus republicans. El cas de l'Alt Penedès, on des del 1903 a 1923 tingué per diputat el republicà Josep Zulueta, molt sensible a les aspiracions rabassaires, n'és l'exemple més clar. Però la resta de districtes on s'implantà la Unió de Rabassaires als anys vint també es mostraren, a vegades malgrat uns discrets resultats electorals, com a zones de molta influència republicana. El mapa de centres republicans locals, alguns d'ells amb molta influència política i social, n'és una bona mostra. 32 dels 53 municipis que en algun moment van tenir societat adherida a la Unió de Rabassaires als anys vint disposaren de centre o organització republicana en algun període dins les tres primeres dècades del segle.

Quadre 3.6. *Municipis de la província de Barcelona amb centre republicà local (1900-1929)*⁸

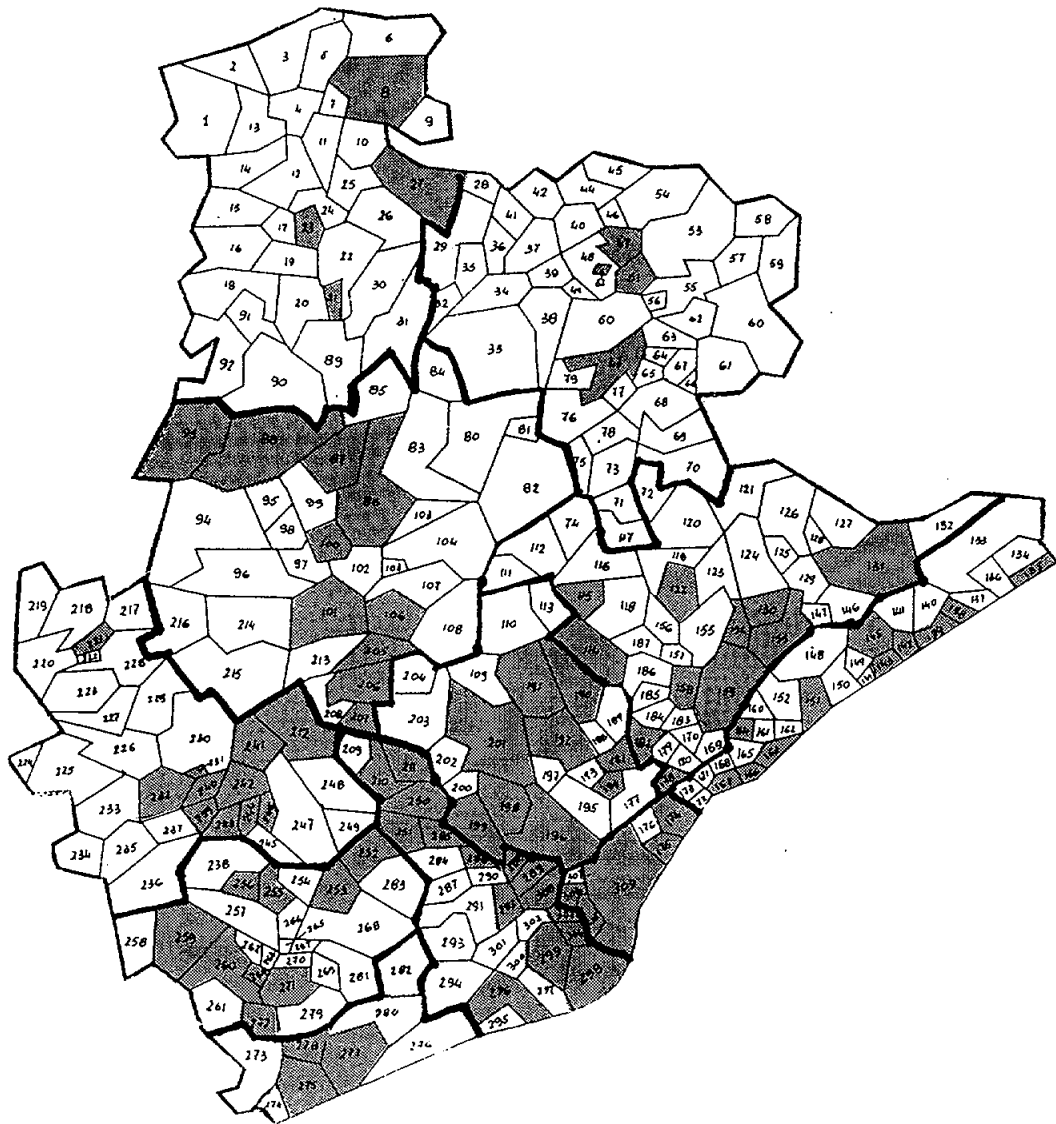
Anoia		Fundació
212 Bruc, El	Cercle Liberal Democràtic	1914
221 Calaf	Centre d'Unió Republicana	1904
244 Capellades	Centre d'Unió Republicana	1906
239 Carme	Centre Popular Republicà	1905 (1921)
241 Castellolí	Unió Republicana	(1921) (1929)
231 Igualada	Cercle Republicà	1904 (1923)
242 Poble de Claramunt, La	Centre Republicà Cooperatiu	1904 (1921)
232 Santa Margarida de Montbui	Casino del Centre Republicà	(1921) (1929)
243 Torre de Claramunt, La	Centre Autonomista Republicà	1913
246 Vallbona d'Anoia	Centre d'Unió Republicana	1914
240 Vilanova del Camí	Centre d'Unió Rep Instructiu	1905
Alt Penedès		
264 Cabanyes del Penedès, Les	Centre Rep. Federal Radical	(1911)
252 St Llorenç d'H (Beguda Alta)	Centre Republicà	(1923)
260 Sant Martí Sarroca	Centre Republicà Democràtic	1909
255 Sant Pere de Riudebitlles	Centre Republicà Obrer	1909 (1921)
256 Sant Quintí de Mediona	Centre d'Unió Republicana	1905
253 Sant Sadurní d'Anoia	Centre d'Unió Republicana (A)	1905 (1929)
272 Sta Marg. i M (Monjos, els)	Unió Republicana	1914
259 Torrelles de Foix	Joventut Republicana Autonomista	1907
271 Vilafranca del Penedès	Centre Federal Radical (A)	(1913)
Bages		
87 Balsareny	Centre Republicà	1902
93 Cardona	Societat Republicana Radical	(1921) (1929)
206 Castellbell i el Vilar	Centre Republicà La Unió	1905
101 Manresa	Centre Republicà (A)	1903 (1929)

⁸ Entre parèntesi figura el primer any que tinc constància de l'existència del Centre. L'any de la darrera columna indica la darrera data de la que tinc constància que existia el Centre. El signe (A) s'ha col·locat en aquells municipis que em consta que tenien altres centres republicans a part de l'indicat al quadre. Les fonts per a l'elaboració del quadre han estat molt variades. Fonamentalment s'ha localitzat l'existència d'aquests centres a través de la premsa republicana. Ofereixen també llistats que m'han estat molt útils CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*: 388-420; DUARTE, Àngel: *El republicanisme català...*:161-189; CARBONELL PORRO, Joan i altres: "Aproximació a les formes i evolució de l'associacionisme... També he utilitzat l'*Anuario General de España* (Bailly-Baillier-Riera), del 1921 i 1929.

207 Monistrol de Montserrat	Joventut Republicana Coral	1900
88 Navàs	Centre Nacionalista [Obrer] Rep	1920
106 Pont de Vilomara, El	Cercle Liberal Democràtic	1916
86 Sallent	Ateneu de la Unió Republicana	1895 (1929)
205 Sant Vicenç de Castellet	Centre Republicà Radical	(1909)
100 Santpedor	Cercle Liberal Democràtic	(1921) (1929)
 Barcelonès		
174 Badalona	Centre Republicà (A)	(1921) (1926)
309 Barcelona	Casa del Poble del districte V (A)	1911 (1929)
306 Espplugues	Centre Radical	1913 (1929)
305 Hospitalet de Llobregat, 1'	Centre Democràtic Republicà (A)	(1908) (1923)
176 Santa Coloma de Gramanet	Ateneu Rep Radical Instructiu (A)	1913
 Berguedà		
23 Berga	Centre Autonomista	1919
27 Borredà	Centre Autonomista	1921
21 Gironella	Fraternitat Republicana	1905
8 Pobla de Lillet, la	Avenç Autonomista	1907
 Baix Llobregat		
250 Abrera	Casino Republicà	(1921) (1929)
304 Cornellà de Llobregat	Fraternitat Republicana (A)	1906
210 Esparraguera	Joventut Republicana Radical (A)	1910
296 Gavà	Centre Federalista	1904
285 Martorell	Centre Republicà El Progrés	1903 (1929)
289 Molins de Rei	Fraternitat Republicana (A)	1900
211 Olesa de Montserrat	Fraternitat Republicana	1904
288 Papiol, El	Joventut Democràtica Social	(1927)
298 Prat del Llobregat, El	Centre Republicà Democràtic	1903
286 Sant Andreu de la B.	Comitè Republicà Autonomista	1910
299 Sant Boi del Llobregat	Centre Republicà (A)	1904
251 Sant Esteve Sesrovires	Comitè Republicà	1910
308 Sant Feliu del Llobregat	Centre Republicà Federal (A)	1904
303 Sant Joan Despí	Centre Democràtic (A)	1908
292 Sant Vicenç dels Horts	Comitè Republicà	1910
 Garraf		
278 Canyelles	Centre Autonomista Republicà	1906 (1929)
277 Sant Pere de Ribes	Centre Rep Democràtic Federalista	1893
275 Vilanova i la Geltrú	Centre Federal (A)	1886 (1929)
 Maresme		
143 Arenys de Mar	Centre Republicà Federal (A)	1903 (1929)
145 Arenys de Munt	Joventut Republicana	1913 (1929)
138 Calella	Fraternitat Republicana Radical	1906
142 Canet de Mar	Centre Republicà (A)	(1920)
135 Malgrat	Fraternitat Republicana	(1908)
167 Masnou, el	Centre d'Unió Republicana	1906
151 Mataró	Centre Rep Dem Federal Radical (A)	1913
166 Premià de Mar	Fraternitat Republicana	1904 (1921)
139 Sant Pol	Fraternitat Republicana	1904
164 Vilassar de Dalt	Centre Federal	(1910)
163 Vilassar de Mar	Centre Rep Dem Federalista (A)	1903
 Osona		
51 Manlleu	Unió Republicana	1905
52 Sant Hipòlit de Voltregà	Casino Obrer Democràtic Liberal	1914
47 Torelló	Fraternitat Republicana	(1909)
43 Vic	Casino del Centre Republicà	1891
 Vallès Occidental		
191 Castellar del Vallès	Centre Republicà Autonomista	1920
199 Castellbisbal	Sempre Avant	1922

194 Ripollet	Centre Democràtic Radical	(1909)
198 Rubí	Centre Democràtic Republicà	1903 (1929)
192 Sabadell	Cercle Democràtic Federal (A)	1883 (1929)
196 Sant Cugat del Vallès	Centre Federal Autonomista	1919
181 Santa Perpètua de Mogoda	Centre Radical	(1911)
190 Sentmenat	Centre Republicà Espanyol	(1921) (1929)
201 Terrassa	Casa del Poble (A)	1903
201 Terrassa (S. Pere)	Fraternitat Rep Casa del Poble	(1926)
Vallès Oriental		
114 Caldes de Montbui	Centre Democràtic Progressista	1887 (1929)
154 Cardedeu	Fraternitat Repepublicana	1905
122 Garriga, La	Centre Republicà	1904
158 Granollers	Unió Republicana (A)	1904
153 Llinars del Vallès	Fraternitat Republicana el Progrés	1907
182 Mollet del Vallès	Fraternitat Republicana	1905
159 Roca del Vallès, la	Centre Democràtic Unió Rep	1905
130 Sant Antoni de Vilamajor	Centre Democràtic Republicà	1904
131 Sant Celoni	Centre Republicà Federal	1904
115 Sant Feliu de Codines	Fraternitat Republicana	1904
178 Sant Fost de Capcentelles	Centre Autonomista	1914

Mapa 3.3. *Municipis de la província de Barcelona amb centre republicà local (1900-1929).*

En aquests centres s'hi aplegava bona part de la gent treballadora de la població. I aquesta, en la majoria de municipis del quadre, excepte en les més grans ciutats com Sabadell o Terrassa, eren pagesos. Els importantíssims centres republicans el Progrés de Martorell o el Centre Democràtic Republicà de Rubí o el centre republicà de Sant Cugat del Vallès, per esmentar tres poblacions que a principis del segle XX comptaven amb un sector industrial important, tenien una base social clarament pagesa⁹. D'aquesta manera no és estrany que les principals societats pageses locals adherides a la Unió de Rabassaires estiguessen assentades en poblacions que comptaven amb una important tradició republicana des de mitjan segle XIX. Com tampoc no fou cap casualitat que en les eleccions generals de 1923, per exemple, Companys guanyés al districte de Sabadell exactament als municipis on en aquell moment la Unió de Rabassaires tenia secció local i perdés en els que no en tenien. En aquells comicis el conjunt dels municipis adherits al sindicat rabassaire es distingiren, en general, com veurem més endavant, per haver obtingut resultats clarament favorables a les candidatures republicanes.

Sota el denominador comú del republicanisme, la Unió agrupà pràcticament totes les tendències existents en el moment: radicals, federals, del Partit Republicà Català, catalanistes, dels que encara es deien de la UFNR o fins de la Unió Republicana. El grup majoritari fou el radical. El president de la Unió Francesc Riera tingué carnet radical fins al 1930. De fet, el Partit Republicà Radical de Lerroux va ser, als anys deu, el principal partit de l'esquerra a Catalunya. El republicanisme radical català havia sabut atraure des de la primera dècada del segle una gran part tant de les files unionistes -de

⁹ Per al cas de Rubí vegeu els articles de BATALLA GALIMANY, Ramon: "La societat rubinenca... i "Lluís Companys i el republicanisme rubinenc" a *Rubricata* (Rubí), 11-10-1990. A ambdós articles Batalla confirma que els pagesos rabassaires van ser el sector professional predominant dins del Centre Democràtic Republicà i de l'ERC rubinenca durant la II República. Per al cas de Sant Cugat, José F. Mota Muñoz afirma que als anys trenta el Centre Republicà Federal, adherit a l'ERC, agrupava sobretot rabassaires, petits artesans i obrers (MOTA MUÑOZ, José F.: "La Segona República a Sant Cugat del Vallès (1931-1936). Una primera aproximació", a *Gausac* (Sant Cugat), núm. 1, desembre 1992). En el míting que se celebrà per inaugurar aquest centre l'abril de 1930 intervingué com a orador Ramon Mas, rabassaire de la població i destacat dirigent de la Unió de Rabassaires als anys trenta (*El Federal*, 3-5-1930:4). Pel que fa a Martorell ja he explicat anteriorment que la meitat dels càrrecs de junta entre 1906 i 1930 del Progrés foren ocupats per pagesos. Aquest fou el col·lectiu professional més important tant dins les juntes com en el conjunt de la base social, i això malgrat el pes especial que tingueren els comerciants dins la direcció de l'entitat. Lògicament en poblacions més rurals que les tres esmentades el pes dels sectors camperols encara havia de ser més fort. Josep CLARA demostra que a Alp, a la Cerdanya, un 60% de tots els associats al Centre d'Unió Republicana de la població -adherit a l'ERC- eren el 1936 pagesos (CLARA, Josep: "El Centre d'Unió Republicana d'Alp. Composició socio-professional d'una entitat adherida" a Pere GABRIEL i altres: *La II República, 60 anys després. Estudi sobre les comarques gironines*, Girona, 1991).

la Unió Republicana del 1903-¹⁰ com del federalisme -aquell federalisme tan vinculat al sindicalisme rabassaire de les comarques on més s'implantà la Unió, tal com ha demostrat repetidament López Estudillo-. El mateix Aragay, que mantingué el carnet radical al llarg de la dècada dels vint i fou secretari general de la Unió del 1924 al 1936, procedia del federalisme.

A gran part dels principals nuclis de la Unió dels anys vint els republicans radicals tenien centres polítics organitzats. Destacava Martorell per la seva importància. Martorell fou la població del Baix Llobregat -i possiblement de tot Catalunya tret de Barcelona i poblacions del voltant- on el republicanisme radical fou més potent. Amb el suport del centre el Progrés, que dominà la vida social, política i cultural martorellenca durant el primer terç de segle, els radicals mantingueren ininterrompudament l'alcaldia de la població al llarg de la dècada dels deu i fins al 1923. Tant el president Riera com el secretari de la Unió durant els anys vint, Enric Esplugas, foren destacats radicals martorellencs i arrossegaren cap a aquest republicanisme la major part d'associats rabassaires de la població. A Martorell radicals com Aragay no temien explicitar la seva militància política en els mítings rabassaires aprofitant "la circumstància de ver [entre el públic] a muchos elementos del partido radical"¹¹. La resta de poblacions del Baix Llobregat relacionades amb la Unió tingueren també força incidència radical, sobretot Sant Feliu de Llobregat, on els radicals controlaven l'Ateneu Lliure del Llobregat on s'aplegava bona part de la població obrera de la ciutat, Molins de Rei, que també obtingué majories a l'ajuntament als anys deu, i Esparraguera i Sant Boi de Llobregat on els radicals constituïren importants centres republicans¹².

¹⁰ El resultat de la divisió dels unionistes entre els solidaris i els antisolidaris el 1906 resultà clarament favorable als segons els quals retingueren, segons J. B. Culla, dos terços de la representació consistorial republicana, una majoria aclaparadora -prop del 90%- de la xarxa organitzativa unionista i una gran part de la base militant i simpatitzant (CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*:153). Antoni ROVIRA VIRGILI, a la seva obra *El nacionalismo catalán*, Barcelona, s.d. -p.186-, afirma que "la Unión Republicana tenía un lucido estado mayor, pero al entrar en la Solidaridad [catalana] perdió casi todos sus soldados de fila, que se fueron con Lerroux".

¹¹ *El Diluvio*, 15-8-1922:21.

¹² TARDÀ, Joan: *Republicans i catalanistes...*; CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*:410; OLLÉ, Maribel; RENOM, Mercè; TRIBÓ, Gemma: "Límits i contradiccions dels republicans autonomistes de Sant Feliu de Llobregat (1909-1914)" a *Revolució i Socialisme. Col·loqui Internacional, 14-15-16 de desembre de 1989*, UAB, Barcelona, 1990:264.

De la resta de la zona d'influència de la Unió el republicanisme radical sobresortí als municipis rabassaires del Barcelonès. Badalona era, en paraules de Culla, "potser el més important [centre radical] de Catalunya després de la capital"¹³. I probablement bona part dels associats de la Unió de Santa Coloma també simpatitzarien amb aquest republicanisme tenint en compte que Pere Estartús fou convidat a participar en la inauguració d'un centre radical en aquesta població el 1930¹⁴. Pel que fa al Maresme el Sindicat agrícola d'Arenys de Munt compartia domicili social amb la Joventut Republicana Radical de la població. Canet i Malgrat també disposaven d'organitzacions del partit de Lerroux. A Canet un dels principals defensors dels parcers durant la conflictivitat social agrària del 1920 fou el regidor republicà radical de l'Ajuntament Joan Autier Costa i dins les juntes del Sindicat agrícola Germanor, adherit a la Unió, hi havia algun destacat republicà radical local com Joan Vives Bassó¹⁵. Per altra banda el Bages fou una de les comarques rabassaires on el radicalisme de Lerroux fou més clarament el majoritari dins l'ampli ventall d'opcions republicanes. Segons Gemma Rubí, el republicanisme nacionalista sembla que sols tingué implantació a la ciutat de Manresa¹⁶. A l'Alt Penedès el bastió radical de Vilafranca, encapaçalat pel polític i vell defensor de la causa rabassaire -a banda de propagandista de la Unió- Jaume Ferrer Cabra, hagué d'influir a la resta de la comarca. Ferrer procedia de les files federals i havia col·laborat, al costat de Lostau i Vallès i Ribot, en la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola dels anys noranta. Almenys era dirigent rabassaire des del 1887 quan pretengué crear una organització de pagesos al Penedès¹⁷. La Unió es veié obligada a pactar amb ell la seva implantació a l'àrea d'influència de Vilafranca. El líder pagès de la Unió en aquesta ciutat a finals dels anys vint, Josep Masachs, era també republicà radical. Un dels fermes puntals propagandístics amb què comptà la Unió a aquesta comarca al llarg dels anys vint fou la revista radical *El Fructidor*, dirigida per

¹³ CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*:407.

¹⁴ *El Diluvio*, 26-7-1930:19.

¹⁵ *La Costa de Llevant*, 11-7-1920. A Canet existia Fraternitat Republicana Radical des del 1908. El 1929 Joan Autier visità Lerroux com a representant d'aquesta Fraternitat "para renovarle el testimonio de su cariño" (*El Progreso*, 17-10-1929:1).

¹⁶ RUBÍ CASALS, Maria Gemma: *Entre el vot i la recomanació...*: 104-105, 108.

¹⁷ FERRER CABRA, Jaume: "Vint anys de lluita" a *El Fructidor*, 11-2-1927.

Ferrer Cabra¹⁸. Finalment el Vallès tingué nuclis radicals organitzats a les poblacions *rabassaires* de Sabadell, a on el principal dirigent local de la Unió, Astre Janer, era del partit radical¹⁹; Rubí, la població del vell dirigent de la Lliga de Rabassaires dels anys vuitanta Josep Palet, el qual havia seguit Lerroix en els seus darrers anys abans de morir; Sentmenat, on existia el Centre Republicà Espanyol que aglutinava totes les esquerres de la població; Mollet i Caldes de Montbui l'important Centre republicà radical del qual convidava anualment Companys en la festa de l'aniversari de la victòria sobre els carlins.

Els federals també forniren les bases pageses de la Unió de Rabassaires. No es pot oblidar la força que encara tenien aquests als anys vint a Vilanova i la Geltrú i a Sabadell i a les seves respectives àrees d'influència. En aquestes dues ciutats funcionaven dos potents centres republicans federals que aglutinaven, de fet, gairebé tot el republicanisme local i publicaven els setmanaris federals *Democràcia* i *L'Avenir*, els quals es convertiren, des del naixement de la Unió, en portaveus d'aquesta en les respectives comarques. Aquests dos periòdics, juntament amb *El Diluvio* -també d'alguna manera portaveu de la Unió a la ciutat de Barcelona- foren els únics que s'adheriren a l'homenatge a Pi Margall organitzat pels federals a finals de novembre de 1925²⁰. En una data tan tardana com el juny de 1938 la Unió de Rabassaires volgué commemorar l'aniversari del programa federal del juny de 1894 portant una corona de flors al monument a Pi Margall²¹. El dirigent rabassaire Pere Estartús es mantingué com a membre del partit federal fins al seu ingrés a l'ERC el 1931. El 1930 encara fou nomenat conseller adjunt del Consell Nacional dels federals²².

¹⁸ En el míting que la Unió de Rabassaires va celebrar a Vilafranca l'abril de 1928 s'anuncià l'assistència del prohoms radical Emiliano Iglesias, encara que finalment no hi assistí (*El Fructidor*, 7-4-1928). Per altra banda, la conferència que Pere Estartús Eras donà a Vilafranca l'abril del 1929 en el marc de la campanya rabassaire se celebrà al Centre Republicà Radical de la població (*El Diluvio*, 10-4-29:15). A la població rabassaire de Sant Llorenç d'Hortons, del 1919 al 1923, fou alcalde Josep Arbós, del Partit Republicà Radical.

¹⁹ Els republicans radicals de Sabadell donaren el suport electoral a Companys en les dues eleccions generals en què aquest es presentà pel districte.

²⁰ *El Diluvio*, 1-12-1925:20.

²¹ *Terra Lliure*, 5-7-1938.

²² *El Diluvio*, 5-9-1930:9.

Finalment caldria parlar del republicanisme d'un accent més catalanista, encara que no per això menys connectat amb el sindicalisme, part del qual s'havia integrat a la UFNR primer (1910), al Bloc Republicà Autonomista després (1915) i al Partit Republicà Català finalment (1917). La Unió també atragué part d'aquest republicanisme. I en aquest cas comptant amb la gran atracció de Lluís Companys, actiu militant de les tres formacions polítiques esmentades, però també de Duran i Cañameras i d'Ernest Ventós. Dins l'àmbit geogràfic de la Unió el PRC comptà amb l'adhesió de l'influent Centre Democràtic Republicà de Rubí -que havia pertangut també a la UFNR- el qual compartí domicili social amb la important Societat de Rabassaires d'aquesta població -adherida a la Unió-²³. Per altra banda a Malgrat hi havia també un nucli organitzat del PRC que publicava el periòdic *Germanor*. El Centre d'Agricultors de Sant Pere de Ribes -adherit a la Unió fins al 1924- també estigué molt pròxim al partit de Francesc Layret. Layret participà en l'acte de col·locació de la primera pedra de l'edifici el 1920. I Jesús Pinilla, també del PRC, fou l'advocat assessor de l'entitat²⁴. A Sant Boi també hi havia d'haver sectors pagesos pròxims a aquest partit ja que la Societat Agrícola de Sant Boi donà suport explícit precisament a Pinilla en les eleccions generals de 1916 quan aquell es presentà pel Bloc Republicà en el districte de Vilanova i la Geltrú²⁵. Dins del Centre del Bloc Republicà de Sant Sadurní, fundat el 1919, i del Centre Republicà Autonomista de Castellar del Vallès, inaugurat per Companys el 1921, hi hagueren d'haver associats pagesos que compartirien militància amb la Unió de Rabassaires. Cal pensar que, malgrat la trajectòria electoral poc brillant del PRC, aquest comptava amb nuclis molt fidels a comarques, la major part dels quals ja havien donat suport a la UFNR²⁶. En l'homenatge que el PRC dedicà a Marcel·lí Domingo el 1917 es rebé el suport de 135 entitats -entre societats, corporacions locals i òrgans de premsa- i més de 2.000 adhesions individuals²⁷.

²³ *Acción*, 18-2-1927; BATALLA GALIMANY, Ramon: "Lluís Companys i el republicanisme rubinenc..."

²⁴ *Agricultura*, 20-7-1920:293.

²⁵ TARDÀ, Joan: *Republicans i catalanistes...*:183.

²⁶ ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català...*

²⁷ PUJADAS i MARTÍ, Xavier: *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*, Barcelona, 1996:160.

Finalment, dins encara del republicanisme catalanista, cal fer esment a la important -i molt oblidada- figura del primer president de la Unió de Rabassaires Jaume Martrat, de Martorell. Martrat havia militat en la UFNR i, tal com ja he dit més amunt, com a president de la Federació de Rabassers de Catalunya als anys deu, fou un actiu defensor i propagandista de les candidatures de Laureà Miró en les eleccions a Corts pel districte de Sant Feliu. El 1923 Martrat col.laborà en la propaganda a favor de la candidatura del republicà nacionalista Serra Cañameras en les eleccions generals d'abril pel districte de Sant Feliu²⁸. Aquesta candidatura tingué, tanmateix, un caràcter gairebé testimonial. La substitució de Martrat per Riera en la presidència de la Unió en l'assemblea de delegats que se celebrà el 26 de novembre de 1922, tot just quatre mesos després del congrés constituent del sindicat, s'explica en bona mesura pel gran pes que exercí el republicanisme radical i obrerista dins la Unió en comparació al que tingué el republicanisme més catalanista i moderat representat per Martrat²⁹.

Cap figura com Lluís Companys podia representar i aglutinar millor dins un sindicat rabassaire el 1921-1922 tot el republicanisme popular dividit en grups i partits, però amb fort arrelament a les comarques del voltant de Barcelona. Deixant de banda que, amb la mort de Layret, va adquirir el paper d'hereu o continuador de la tasca en favor de la classe obrera i rabassaire que ja feia anys havia emprès aquell mític republicà³⁰, Companys comptava en el seu haver amb una trajectòria política des de la seva joventut que col.laboraria a guanyar-se les simpaties de les diverses tendències republicanes que,

²⁸ *El Diluvio*, 27-4-1923:40.

²⁹ *La Terra*, 15-12-1922:3. A proposta de Companys s'acordà en l'assemblea donar un vot de gràcies a Martrat per la seva tasca realitzada durant la seva curta presidència en el si de la Unió.

³⁰ L'altre líder obrerista del PRC, Marcel·lí Domingo, quedà en certa manera *fora de joc* a finals del 1920 en ser vençut en el seu fidel districte de Tortosa en les eleccions generals, perdent d'aquesta manera l'acta de diputat. A més, Domingo emprendria el 1921 una mena d'exili voluntari al llarg d'aquell any per terres americanes. A Companys i Layret els unia una gran amistat i compenetració que arrencava de la primera etapa escolar al Liceu Políglota de Barcelona. Joaquim FERRER, a la seva obra ja citada *Layret (1880-1920)*...:91-92, afirma que "es complementaven perfectament: Layret, com a mestre, Companys com a deixeble, tots dos units per una amistat indestructible. El caràcter d'aquests dos personatges, tan divergents aparentment, no era obstacle per a una estreta compenetració. Layret veia l'actuació de Companys com una continuació de la seva pròpia activitat, Companys reconeixia en ell, no solament el polític disposat a tot, sinó també l'home d'una preparació ideològica indiscutible". Ferrer també ens recorda que Noguer i Comet havia dit que "Layret sentia per Companys un afecte veritablement fraternal".

malgrat tot, subsistien. A part de la tendència representada pel PRC de la qual en formà part des del seu naixement el 1917 -així com dels seus precedents UFNR i el Bloc Republicà-, estava molt ben reconegut dins del sector republicà radical. Companys ja havia actuat al costat de Lerroux dins la Unió Republicana del 1903, de la qual formà part de les seves joventuts. El 1917 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona a les llistes del Partit Radical mantenint estrets contactes amb els companys d'aquest partit al consistori en tota la seva etapa com a regidor (1917-1920)³¹. Per altra banda tenia molta amistat amb figures polítiques radicals com Puig d'Asprer³² que, com ell, actuaven com a advocats laboralistes i s'havien destacat en la seva aproximació i identificació amb el sindicalisme obrer. Tant el 1920 com el 1923 va obtenir el suport dels radicals del districte de Sabadell en les eleccions a Corts, a part, òbviament, del dels federals, hegemònics en aquesta ciutat³³. Precisament el contacte estret a nivell de districte amb els federals a partir de l'obtenció de l'acta de diputat el 1920 permeté a Companys abastar tot el ventall de tendències republicanes. Fins i tot comptava amb simpaties dins el republicanisme reformista ja que havia militat entre 1912 i 1914 en el Partit Reformista que encapçalà Melquíades Álvarez, la qual cosa li va permetre *trepitjar* i donar-se a conèixer als importants districtes rabassaires de Sant Feliu i Vilafranca en les campanyes electorals en favor de Laureà Miró i Josep Zulueta, tal com s'ha explicat més amunt³⁴.

De totes maneres, cal pensar que més enllà dels diferents etiquetatges republicans que s'agruparen en la Unió existiren entre els distints grups republicans molts elements comuns que els cohesionava i que d'alguna manera feren possible la seva coexistència

³¹ JARDÍ, Enric: *Lluís Companys...*:37-83.

³² Puig d'Asprer col.laborà també a partir de 1924 en algunes ocasions amb la Unió de Rabassaires des de Madrid -on residia d'ençà d'unes amenaces del pistolisme blanc en els anys de pitjor crueltat del pistolisme a Barcelona-.

³³ El primer acte públic en què participà Companys després de ser escollit diputat en les eleccions de desembre de 1920 i sortir alliberat del castell de la Mola (Maó) -on es trobava detingut des del novembre del mateix any juntament amb altres sindicalistes com Seguí, Martí Barrera, Josep Viadiu- fou al centre Radical de Sabadell on agrai tot el que havien fet per ell durant el seu empresonament. Aprofità també l'acte per agrair a Lerroux "l'interès que va demostrar per ell durant i després del seu captiveri" (*Avenir*, 15-1-1921). Segons Enric JARDÍ, a la seva obra *Lluís Companys...*:200-201 i 317, Companys sostindrà fins a la República "relacions cordials" amb lerrouxistes.

³⁴ En l'apartat 3.1.1. -"La gestació de la Unió de Rabassaires"- s'ha incidit en altres aspectes relacionats amb la bona aptitud de Companys per encapçalar el projecte de la Unió de Rabassaires.

dins d'una mateixa organització sindical. Per això es pot parlar de l'existència d'un sol republicanisme pagès popular, el mateix republicanisme que havia tingut feia dècades forts lligams amb el sindicalisme rabassaire i dels que procuraria no desprendre-se'n. La divisió en partits, tendències i grups geogràfics d'aquest republicanisme no era sinó una manifestació -causa i conseqüència alhora- de la forta crisi política que estava travessant.

L'èxit de la Unió de Rabassaires havia de passar forçosament per apel·lar i alhora intentar aplegar aquest republicanisme prescindint al màxim d'etiquetatges. No era la primera vegada que s'intentava. Les aliances polítiques entre les diferents faccions republicanes havien funcionat al llarg dels anys deu molt millor a comarques que a Barcelona capital. L'anomenat Pacte de Sant Gervasi -l'aliança entre el Partit Republicà Radical i la UFNR, la qual integrà federals, unionistes i nacionalistes- que s'establí el 1914 funcionà millor en nuclis comarcals, alguns dels quals feren durar l'acord fins pràcticament el 1923, que no pas a nivell de Barcelona. Probablement la cohesió interna que oferien els centres republicans locals on solien agrupar-se totes les esquerres de la població, malgrat haver-hi una tendència dominant, permeté que la unitat del republicanisme fos més efectiva en poblacions de comarques que en grans ciutats on cada partit republicà constituí el seu centre. No ha d'estranyar, doncs, que Francesc Layret, un dels membres de la UFNR que més s'oposà al Pacte de Sant Gervasi, afirmés en canvi el 1914 que "era partidari d'una intel·ligència amb els radicals fora de Barcelona"³⁵. O que Pere Coromines, un dels artífexs d'aquest Pacte i líder de la UFNR, justificés l'acord amb els radicals dient que "a fora de Barcelona la coalició nacionalista-radical era ben rebuda i gairebé exigida"³⁶, i que "corrent per les nostres comarques he trobat centenars de radicals que (...) no voldrien distingir-se ni separar-se de nosaltres (...). El partit radical no es cansa de dir que és autonomista i federal"³⁷. Sens dubte el republicanisme de comarques funcionà amb una dinàmica diferent que el de Barcelona o del que li volien imprimir des de les cúpules dels diferents partits. D'aquí que les aliances entre radicals i la resta de partits republicans, fos la UFNR, el Bloc Republicà Autonomista, el Partit Republicà Català o els federals foren molt freqüents,

³⁵ *El Poble Català*, 9-4-1914:1-2.

³⁶ *El Poble Català*, 10-4-1916. L'article és reproduït sencer a COROMINES, Pere: *De la solidaritat al catorze d'abril. Diaris i records de Pere Coromines*, Barcelona, 1974:327.

³⁷ *El Poble Català*, 14-2-1914. L'article és reproduït sencer a COROMINES, Pere: *De la solidaritat...*:303.

afavorides en gran part pel progressiu clima de polarització social i política així com per les campanyes pro-aliats en el marc de la Primera Guerra Mundial. En les municipals de 1917, per exemple, el PRC apostà per continuar l'Aliança d'Esquerres amb els radicals, una aliança que continuà durant les eleccions generals de 1918 i 1919. En les provincials d'aquest darrer any, a causa de problemes en la confecció de les candidatures, es trencà l'aliança. Però en alguns districtes com el Sabadell i Terrassa es recuperà sense problemes el 1921 amb la candidatura d'Aragay, Ventós i Palet i Barba³⁸. Radicals i republicans del PRC actuaren també conjuntament en la campanya autonomista de 1918³⁹.

3.4.1. Pes i presència de sectors sindicals radicals dins la Unió.

De fet, tant la constitució del Bloc Republicà com del Partit Republicà Català no foren més que intents d'agrupar tot el republicanisme popular, tot atraient principalment tant les bases radicals descontentes amb la progressiva dretanització de la cúpula del partit de Lerroux com les bases federals disperses, les quals no disposaven a la pràctica d'una organització de partit centralitzada vàlida⁴⁰. Per això dins el Bloc i el PRC s'hi integraren dirigents republicans procedents de les files radicals o federals com Jesús Pinilla, S. Valentí Camp o Miquel Ferrer de Vilches. Layret, principal fundador i líder d'ambdós partits, els pretengué donar una orientació obrerista que connectés amb aquell federalisme que a les comarques rabassaires s'havia arribat a confondre amb la batalladora Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola de finals del XIX i que aprovà un programa de clar contingut socialista el 1894. En un context d'auge del sindicalisme obrer i de radicalització social i política que s'entrà clarament a partir de 1917, Layret pretengué no perdre el tren d'aquesta radicalització per no allunyar-se o acabar perdent definitivament les bases populars que fins aleshores havien militat dins

³⁸ Possiblement als districtes de Terrassa i Sabadell foren on s'aconseguí més cohesió republicana. Des de Terrassa s'escriví el 1927: "en el districte de Sabadell com en el nostre els republicans van tant junts [des del Bloc Republicà del 1917] que quasi ja no atenen més que al nom de republicans" (*Acción*, 4-2-1927). "Somos republicanos y nada más", escrigué Ramon Ratés de Rubí el 1928 volent dir que sobren els adjectius (*Acción*, 20-1-1928). En aquest mateix any, en la celebració de les noces de plata de la Fraternitat Republicana de Terrassa hi assistiren representants de totes les tendències republicanes del Vallès (*El Diluvio*, 11-12-1928:11).

³⁹ PUJADAS i MARTÍ, Xavier: *Marcel·lí Domingo...*:161, 172-174, 177, 193, 199.

⁴⁰ Vegeu el tema de la dretanització del Partit Republicà Radical a CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*:299-301, 374-375.

el republicanisme⁴¹.

Fou en aquest procés de radicalització sindical i política quan es posà de manifest una diferenciació entre el republicanisme de base obrera i el més burgès. En el món rural català, més que entre partits, fou una diferenciació o divisió entre el republicanisme que féu costat a la causa obrera en un context d'hegemonia sindical anarcosindicalista i el republicanisme que fou atret pel reformisme regionalista de la Mancomunitat. El congrés de 1920 del Partit Republicà Català no féu més que posar en evidència aquesta divisió: els que estaven disposats a posar-se al front d'una anunciada revolució social i els que volien evitar aquesta revolució. Entre els partidaris d'una república burgesa que respectés l'ordre social i econòmic imperant i els que apostaven per una república socialista o *socialitzant* que fos capaç de capgirar aquest ordre. Segons digué Layret al mateix congrés, era la divisió que hi havia entre l'opció representada per Melquiades Álvarez i l'opció dels treballadors revolucionaris⁴², entre els "que están más con los elementos de la derecha que con nosotros"⁴³; entre els republicans que continuaren col.laborant amb la Lliga Regionalista dins la Mancomunitat després que la direcció el Partit Republicà Català decidís deixar de col.laborar-hi el setembre de 1919 i els que acataren l'ordre⁴⁴. El republicanisme dominant dins la Unió de Rabassaires en els primers anys s'identificà perfectament amb l'opció obrerista que simbolitzaren Layret i Companys. Per això la Unió se sentí molt allunyada d'aquells republicans que a partir de 1919 continuaren col.laborant amb la Mancomunitat. Col.laboradors de certa importància dins el camp agrari que es mogueren absolutament al marge del sindicat rabassaire foren, per exemple, el republicà Pere Mias, conseller d'Agricultura de la Mancomunitat (1919-1923). Fou també el cas de Pere Joan Llord, d'Esparraguera, que havia estat vocal del consell de la UFNR i candidat per aquest partit en les eleccions provincials del 1915 pel districte de Vilanova-Sant Feliu, que col.laborà dins la Unió de Vinyaters i que a partir de 1919 entrà a formar part de l'equip de redacció de la revista *Agricultura*, portaveu de la

⁴¹ Per seguir el procés de radicalització del PRC vegeu PUJADAS i MARTÍ, Xavier: *Marcel·lí Domingo...*:138-207.

⁴² *El Sol*, 26-12-1920, citat per BLAS GUERRERO, Andrés de: *Tradición republicana y nacionalismo español*, Madrid, 1991:109-110. Ja el 1912 Layret, tot justificant-se per què no havia entrat al Partit Reformista de Melquiades Álvarez afirmà: "Com me podria contentar jo amb una República burgesa i conservadora si el meu republicanisme és radical i lliandant amb el socialisme del qual no me'n separen sinó lleus detalls d'idees i qüestions de procediment?" (*El Poble Català*, 16-9-1912, citat a JARDÍ, Enric: *Lluís Companys...*:23).

⁴³ *El Diluvio*, 28-9-1920:9.

⁴⁴ *El Diluvio*, 12-9-1919:9.

conselleria d'Agricultura de la Mancomunitat⁴⁵. O com el republicà Pau Robert, diputat provincial pel districte de Valls-Montblanc del 1921 al 1923, molt vinculat a la Unió de Vinyaters i president de la Federació Agrícola de l'Alt Camp el 1920, la qual agrupava cambres i sindicats agrícoles de tendència més aviat conservadora⁴⁶. També els sectors republicans més obreristes acusarien com a col.laboradors o còmplices de la Lliga diputats com Noguer Comet, que s'abstingueren de votar a favor de la proposta de Layret en el congrés del PRC del 1920, i que precisament la Unió de Rabassaires criticaria durament el 1923 per col.laborador amb la Mancomunitat en el conflicte que aquesta institució i el sindicat rabassaire mantingueren a propòsit de la possibilitat que el govern central legislés sobre la rabassa morta⁴⁷.

El republicanisme pagès popular que dominà dins la Unió no només no acceptà integrar-se dins el reformisme que des de la direcció de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat s'estava impulsant sinó que s'estimà més acostar-se a posicions radicalment obreristes com l'anarcosindicalista o la comunista. Per això dins el sindicat rabassaire s'uniren elements procedents d'aquestes dues tendències sindicals que alhora foren decisives per donar un caràcter gairebé més obrerista que republicà a la Unió de la primera època. La base anarcosindicalista arribà a aquest sindicat provinent de la desorganitzada CNT des de la dura repressió a la que fou sotmesa a partir de 1920. Cal recordar aquí que la radicalització sindical que experimentà la Federació de Rabassers de Catalunya a partir de 1918 en ple contacte amb organitzacions i dirigents anarosindicalistes -que ja he comentat a l'apartat 2.1.-, col.laboraria a fer possible un traspàs no traumàtic de militants pagesos cenetistes cap a la Unió⁴⁸. Tinc constància de

⁴⁵ *Agricultura*, 20-5-1919:185.

⁴⁶ SANTESMASES OLLÉ, Josep: *El cooperativisme agrari a Vila-rodona...*:237, 242 i 244.

⁴⁷ Ja s'ha vist a l'apartat 2.2.1. la posició crítica que adoptà la Unió tant cap a Noguer i Comet com cap a Pere Mias durant la primera meitat del 1923. Curiosament tant Noguer Comet com el conseller d'Agricultura Pere Mias tornaran a ser objectes de dures crítiques als anys trenta per part de la Unió de Rabassaires per llurs actuacions en els càrrecs polítics que ocuparen: Mias com a Conseller d'Agricultura de la Generalitat (1933) i Noguer com a governador civil de Tarragona (1931-1933) (*La Humanitat*, 1-10-1933:1 i 7; *Diari de Mataró*, 27-9-1933:1; 30-9-1933:1-4; NOGUER i COMET, Ramon: *Vint mesos de govern provincial*, Barcelona, 1933; BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya...*; MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:153).

⁴⁸ Des de l'òrgan anarcosindicalista *Solidaridad Proletària* es deia el 2 de maig de 1925 amb un to de resignació en veure com simpatitzants pagesos cenetistes formaven part de sindicats més reformistes: "Si hoy los campesinos se alían con la gente que está imbuida de un espíritu reformista y pequeño burgués no es porque entre si predomine una tendencia conservadora. De haber un fuerte ambiente revolucionario, de existir un movimiento obrero revolucionario originado por la actividad del proletariado industrial, los campesinos, que también sienten deseos vehementes de emancipación, formarían también en primera fila. Aman tanto como el proletariado industrial las luchas radicales. Nos lo recuerda alguna de las campañas que en pleno apogeo sindical, no con muy buen acierto, forzoso es confesarlo, y de ahí su escaso éxito,

pagesos que havien estat integrats en societats que pertanyeren a l'anarcosindicalista Federació Nacional d'Obrers Agricultors dels anys deu i que s'afiliarien més tard a la Unió de Rabassaires. Aquest fou el cas del principal dirigent rabassaire de Sant Feliu de Llobregat Remigi Pañella, el qual havia estat representant de la Societat d'Obrers Agrícoles -de la qual n'era el president- d'aquesta població al IV Congrés que la FNOA celebrà a Vilanova i la Geltrú el 1916⁴⁹. El 1923 Pañella fou el més destacat organitzador de la Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat, que es federà a la Unió en aquest mateix any, i el 1926 passà a formar part del comitè central d'aquest sindicat pagès. Almenys tres membres més de junta de l'anarcosindicalista Societat d'Obrers Agrícoles de Sant Feliu acompanyaren a Pañella al seu *viatge* cap a la Unió de Rabassaires: Joan Figueras Güell, Rossend Güell Duran i Joan Urpí Farigola⁵⁰. Òbviament hagueren de ser molts més els pagesos de base que feren el traspàs de la societat santfeliuensa pròxima a la CNT a la Unió de Rabassaires⁵¹. Badalona i Vilanova i la Geltrú són altres poblacions en què es pogueren donar casos semblants ja que ambdues poblacions havien tingut també societat adherida a la FNOAE i posteriorment a la Unió de Rabassaires. Sobretot Vilanova, atès que molt probablement la mateixa entitat que estigué adherida a la FNOAE, la Societat d'Obrers Agricultors, posteriorment es federà a la Unió⁵². Finalment cal esmentar el cas de la Societat d'Obrers Agricultors de Vilafranca molt vinculada a la Federació de Rabassers de Catalunya el 1919 i influenciada alhora per la CNT. Tot i que aquesta societat no s'adherí a la Unió de Rabassaires fins que no es refundà el 1923, sens dubte hi hagueren d'haver associats pagesos que mantingueren la militància en ambdós períodes -durant i després del trienni bolxevic-. Almenys el president de l'entitat el 1919, Pere Cartró, també fou president de la societat que s'adherí a la Unió el 1923⁵³.

había organizado la CN del T."

⁴⁹ GABRIEL, Pere: *Classe obrera...*:568. El 1918 Pañella era secretari general de la Societat Obrera d'Oficis varis de Sant Feliu (Capsa 503 núm. 1 -IRS- AHC de Sant Feliu de Llobregat).

⁵⁰ Expd. 7.656 i 11.607, AGCB.

⁵¹ Pañella firmà la instància presentada al govern civil per legalitzar la "Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat" el 1923 (Expd. 11.607, AGCB). Per altra banda formà part de la comissió de la Unió que es desplaçà a Madrid el febrer de 1923 per negociar amb el govern (*La Terra*, 15-2-1923:2).

⁵² Molt possiblement aquesta societat es refundà, però, el 1918, ja que en el *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 22-12-1924, consta una Societat de Treballadors Agrícoles de Vilanova fundada el 1918. Per altra banda és també probable que aquesta mateixa entitat pertangués a la Federació Comarcal de Societats Obrers Agrícoles del Penedès ja que aquesta federació comptà amb una societat agrícola de Vilanova.

⁵³ El secretari de la societat el 1919, Facundo Via, era des del 1911 tresorer de la Federació Local de Solidaritat Obrera (Capsa IRS -1911-1923- AHC de Vilafranca).

El grup sindical comunista que, de fet, acabà imposant la seva direcció dins l'organització rabassaire durant els agitats anys trenta, també tingué sempre certa presència dins el sindicat des dels inicis. Era un grup que procedia tant de files republicanes o socialistes radicalitzades en el context del trienni bolxevic com també de la mateixa CNT⁵⁴. Era un grup que, lògicament, hauria vist amb molt bons ulls l'intent d'adhesió del Partit Republicà Català a la III Internacional. El principal promotor d'aquesta iniciativa, Francesc Layret, durant tota la dècada dels vint i els trenta fou sempre reivindicat pels comunistes catalans, tot lamentant que la seva mort va impedir que bona part del republicanisme català derivés cap al comunisme. Jordi Arquer, un dels fundadors del comunista Bloc Obrer i Camperol, per exemple, diria el primer de febrer de 1930: "nosaltres som avui els veritables hereus de Francesc Layret"⁵⁵ i el 3 de desembre de 1931 insistí en la mateixa idea: "hoy podemos decir que en el BOC las aspiraciones de Layret hechas son una realidad. Layret fue el precursor de nuestra obra"⁵⁶. Sens dubte Layret havia, en paraules de Durgan, "cortejado" el comunisme els anys abans del seu assassinat. El fet que hagués afirmat en ple Congrés de diputats que no l'espantava ni l'importava "la implantació futura del règim dels soviets"⁵⁷ i que, tal com s'ha explicat més amunt, arribà a defensar la dictadura del proletariat en el congrés del Partit Republicà Català del 1920, no deixava lloc a dubtes sobre el *festeig* d'aquest republicà amb el comunisme. Andreu Castells afirma que aquest polític i els federals foren "els introductors del comunisme a Sabadell" i que per a tal fi Layret va prendre part en una campanya per divulgar els principis del comunisme fent diverses xerrades al Círcol Republicà Federal de Sabadell sobre aquest tema. D'aquí que en aquesta ciutat, llavors, varen començar a circular els rumors del fet que Layret pensava passar-se al comunisme⁵⁸. Quan Companys el substituï a darrera hora com a candidat a diputat en les eleccions de desembre de 1920, quan acabaven de matar-lo, la Lliga Regionalista

⁵⁴ Andrew Charles Durgan afirma que el grup pro-comunista més important a Catalunya sorgí precisament de la CNT (DURGAN, Andrew: *BOC 1930-1936. El Bloque Obrero y Campesino*, Barcelona, 1996:20).

⁵⁵ *L'Andreuenc-Treball*, 1-2-1930, citat a BONAMUSA, F.: *El Bloc Obrer i Camperol, 1930-1932*, Barcelona, 1974:57.

⁵⁶ *La Batalla*, 3-12-1931:2. Ja el 1923 Josep Viadiu, en un article titulat "Layret" a *La Lucha Obrera* - 6-12-1923:2- havia reivindicat la figura d'aquest polític per al comunisme. Llibert Estartús també la reivindicà en un míting del BOC el març del 1931 (*La Batalla*, 2-4-1931:1). Altres article de *La Batalla* reivindicant a Layret s'escrigueren el 3-12-1932:2 i el 10-12-1932:6.

⁵⁷ *Diario de Sesiones*, 4-7-1919, citat a FERRER, Joaquim: *Layret...*:189.

⁵⁸ CASTELLS, Andreu: *Sabadell...*:16.61-16.62. Des de *L'Avenir* -4-12-1920:3- es comentà tot just pocs dies després del seu assassinat que "inspirant-se en les doctrines d'En Pi i Margall, va decantar-se en els seus últims temps per les doctrines socialistes i comunistes".

presentà a Companys també com un dirigent comunista⁵⁹.

No fou, però, una mala presentació per tal que Companys pogués aglutinar també els nuclis comunistes o els simpatitzants amb aquest corrent polític que passaren a formar part de la Unió. Moltes de les poblacions on aquest sindicat tingué afiliació als anys vint foren nuclis importants del Bloc Obrer Camperol als anys trenta, especialment -i no casualment- les més importants poblacions rabassaires com Martorell, on el 1931 ja hi havia una organització bloquista que es legalitzà l'any següent⁶⁰; Vilafranca, a l'Alt Penedès; Manresa, al Bages; Argentona i Canet al Maresme; Sabadell, Sant Cugat i Rubí al Vallès; Vilanova i Sant Pere de Ribes al Garraf; i Badalona al Barcelonès. El Maresme, on el desembre de 1924 ja s'estudiava la possibilitat de publicar un periòdic quinzenari comarcal comunista⁶¹, el Vallès, el Garraf i el Barcelonès foren comarques amb una especial implantació comunista⁶². Dins la Unió es destacà en el seu paper de propagandista i militant comunista als anys vint el jornalier Josep Centelles Folch, de Sant Feliu de Llobregat, el qual fou vocal del 1923 al 1925 de la Societat de Rabassaires i Arrendataris del Llobregat. Centelles era l'encarregat de repartir *La Batalla* a Sant Feliu i col.laborador articulista assidu en aquest periòdic així com a *La Lucha Social*⁶³. També hi hagueren alguns republicans *rabassaires* que durant els anys vint evolucionaren cap a opcions comunistes com els dirigents de la Unió Josep Ricart -que procedia de les files federals-, de Sant Pere de Ribes⁶⁴ o Francesc Escudé de Rubí, que el 1922 sortí escollit

⁵⁹ CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe...*:16.62: "la propaganda electoral de la Lliga dirigida [al districte de Sabadell] per Folguera i Duran presentaren Companys com un dirigent comunista. S'estava creant el fantasma que havia de durar anys. Es feren circular esborronadores històries de comunistes i de membres de la família imperial russa. Entre la burgesia es parlava, amb temor i a sota veu, del dia que vindrà la repartidora".

⁶⁰ Expd. 15.879, AGCB.

⁶¹ *La Batalla*, 4-12-1924:3.

⁶² BONAMUSA, F.: *El Bloc Obrer i Camperol...*:160.

⁶³ A *La Batalla*, 30-10-1924:1, es diu de Centelles que "ha sido uno de los luchadores que más ha hecho por el triunfo del semanario, tanto mediante esfuerzo moral, como económicamente".

⁶⁴ Ricart es mantingué en el comitè central de la Unió sols fins al 1924. Tot i que fins al 1925 continuà col.laborant a *La Terra* com a articulista, s'anà distanciant de la direcció del sindicat. El març de 1931 publicà un article a la revista de tendència comunista *L'Hora* -25-3-1931- on afirmà que la República tampoc serà la solució del problema agrari i que el programa agrari de l'ERC, que havien redactat Companys, Aragay i Ventós, sols podia ser acceptat com a "mitjà passatger". Ja en plena República mantingué una polèmica oberta amb el cooperativista d'ERC Joan Ventosa i Roig a través de les pàgines de *Democràcia* -31-10-1931, 24-12-1931 i 23-1-1932-, on Ricart demostrava ser contrari a l'esperit pactista que la direcció de la Unió i ERC mantenien en aquell moment i es posicionava amb el sector més radical del sindicat.

com a regidor comunista en les eleccions municipals⁶⁵. Per altra banda cal destacar també Enric Abril, d'Argentona que, procedent del PSOE i la UGT, fou un dels principals impulsors del comunisme a la comarca del Maresme en la dècada dels anys vint. Abril i Josep Calvet eren els principals dirigents de la societat agrària *La Redemptora* el 1927, un any abans del seu ingrés a la Unió⁶⁶.

Tot i que entre 1924 i 1925 el sector comunista rabassaire es desenganyà ja de la política sindical que dirigia Companys dins la Unió -la qual tendia cap al reformisme-, aquest sector mai abandonà el sindicat sinó que més aviat treballà des de dins per fer-se seva la direcció. El rabassaire Josep Centelles, en un article a *La Lucha Social* l'abril de 1925, escrigué: "Luis Companys, que en todos los mítines nos había dicho que habíamos de luchar al lado de los trabajadores de la ciudad, ahora parece que no oye nada (...). De las mejoras indicadas en el Teatro de la Marina [el 1923]⁶⁷, si el movimiento no lleva más calor quedarán nulas. En cambio, el Bloque Obrero y Campesino sería ya un frente serio contra los propietarios. El primer paso para lograrlo sería que la Unió de Rabassaires fuera una organización de clase, es decir, formada y dirigida por campesinos auténticos, sin permitir ingerencias extrañas. Organizada, dirigida y orientada la Unión de Rabassaires por los propios campesinos, presentaría un programa de reivindicaciones inmediatas y para hacerlas valer uniría sus fuerzas al proletariado de la ciudad (...). Así pues, aunque hombres como Companys, por ejemplo, nos hablen con un lenguaje tan radical a veces que parece socialista y hasta anarquista, no hemos de fiarnos, pues no son promesas vagas lo que necesitamos sino realidades concretas"⁶⁸. L'estratègia comunista fou, doncs, romandre dins la Unió, malgrat que la direcció del sindicat no fos del seu grat, i treballar des de dins fins aconseguir fer-se amb el control de l'organització.

Fou una estratègia que es féu oficial a partir del 1931: "los comunistas deben entrar en todos los sindicatos: fascistas, nacional-socialistas, católicos, reaccionarios. Deben organizar minorías y esforzarse en orientar la táctica sindical", exhortava *La Batalla* el

⁶⁵ MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere: "Rubí al segle XX...:243.

⁶⁶ Enric Abril presidí l'acte i fou el primer orador en l'homenatge que *La Redemptora* d'Argentona reté al seu germà Salvador, mort feia poc, el qual havia estat un dels fundadors de la societat (*El Diluvio*, 20-2-1927:26).

⁶⁷ Es refereix al programa base de la Unió aprovat al congrés que se celebrà al Teatre de la Marina, a Barcelona, el 6 de gener de 1923.

⁶⁸ José CENTELLES: "Compañeros adherentes a la Unió de Rabassaires" a *La Lucha Social*, 2-4-1925:3.

setembre de 1931⁶⁹. En el terreny sindical agrari el BOC actuà, almenys a la província de Barcelona, bàsicament a través de la Unió de Rabassaires. D'aquesta manera, en el segon Congrés d'aquest partit celebrat l'abril del 1932 s'insistí molt en la necessitat que, dins la Unió de Rabassaires, es formessin minories d'oposició relacionades entre elles i amb els organismes superiors del BOC i de la Federació Comunista Catalano-Balear⁷⁰. "Todos como un solo hombre debéis estar en la Unión de Rabassaires", s'exclamà també des de *La Batalla* l'octubre del mateix any, un mes abans que el bloquista Pau Padró, del Vendrell, aconseguís fer-se per unes setmanes amb la presidència del sindicat⁷¹. Ja el 14 de febrer del 1932 els rabassaires bloquistes havien aconseguit celebrar una assemblea d'associats de la Unió al Penedès al marge del comitè central amb representants de set comarques per elaborar un programa agrari alternatiu al que estava defensant la direcció del sindicat rabassaire en aquell moment. Els dissidents al·legaren que feia temps que el comitè central de la Unió no celebrava cap assemblea per por de trobar-se en minoria i perdre la direcció, tal com acabà succeint⁷². Tanmateix aquesta por venia de lluny. La decisió de Companys de no celebrar més assemblees generals obertes a tots els socis a partir de 1924, després de la que se celebrà el 6 de gener d'aquell any i a on ja no es deixà cap torn obert de paraules al públic ni la possibilitat de discutir cap tema precisament per evitar veus dissidents, pogué estar molt relacionada amb la inquietud dels dirigents rabassaires per les influències comunistes dins del sindicat⁷³.

No fou casual el fet que des de la Unió sempre es tingué interès a considerar Companys com el continuador de l'obra de Layret, el mateix Layret que es reivindicava a les

⁶⁹ *La Batalla*, 10-9-1931:2.

⁷⁰ BONAMUSA, F.: *El Bloc Obrer i Camperol...*:291-293. Aquest partit mantingué inicialment una actitud oberta amb respecte a l'organització sindical en zones rurals i "exhortó a sus seguidores a afiliarse a cualquier sindicato campesino que existiese en su comarca, ya fuese un sindicato autónomo, la UdeR, la CNT o la UGT, para organizar dentro de ellos 'grupos revolucionarios de oposición'" (DURGAN, Andrew: *BOC 1930-1936...*:140).

⁷¹ *La Batalla*, 6-10-1932:3. Segons Francesc Bonamusa, "Pau Padró va néixer al Vendrell, el 27 de març de 1891. El 1918 donà un fort impuls a la formació de la Federació de Pagesos de la Comarca del Vendrell (adherida a la CNT). El 25 de maig de 1922 va ésser objecte d'un atemptat per part del Sindicat Lliure. Durant la Dictadura passà dos mesos a la presó, i, el 1929, fou president de la Mútua de Treballadors Agrícoles del Vendrell. Pels volts del 14 d'abril ingressà a la Unió de Rabassaires i organitzà la comarca del Vendrell. El 1932 ingressà al BOC i fou president de la Unió. Després continuà militant al POUM. El desembre del 1935 se separà del POUM i ingressà a la Secció Social de la Unió de Rabassaires, acabada de constituir" (BONAMUSA, F.: *El Bloc Obrer i Camperol...*:291).

⁷² *La Batalla*, 18-8-1932:2.

⁷³ El comitè central de la Unió deixà ben clara d'entrada sobre la naturalesa de l'assemblea dies abans: "por las especiales circunstancias actuales y además, por lo numeroso que forzosamente ha de ser el acto de la mañana, no se prestaría a debates ni es prudente que se originen, quedando convertido en una exposición de voluntad y de fuerza y dándole carácter público" (*El Diluvio*, 4-1-1924:21).

pàgines dels periòdics comunistes i sindicalistes, o que es reivindicués pràcticament sempre la figura d'aquest com a "iniciador i precursor de l'actual organització dels rabassaires"⁷⁴. Fou la Unió també la primera que tingué molt d'interès d'esbombar el mite de la malaurada tríada Layret-Companys-Seguí. En motiu de la mort del tercer *La Terra* digué que aquest últim formava part de "la trilogia de íntima fraternitat i relació espiritual i fraternal que constituïen en Layret, en Seguí i en Companys, que és ya l'únic que queda amb vida dels tres"⁷⁵.

El programa radical de la Unió en els seus primers anys, el llenguatge "tan radical a veces que parece socialista y hasta anarquista" que utilitzava Companys als mítings -tal com explicava el comunista Centelles de Sant Feliu-, el to certament també extremista que adquirí *La Terra* entre 1923 i 1924 i les actituds i pràctiques sindicals com la de plantejar anar a la revolta en la collita del 1923 cal emmarcar-los dins el predomini que dins el sindicat adquiriren els sectors més sindicalistes, malgrat que Companys no perdés en tota la dècada les regnes de la direcció. El missatge "aquí només hi ha explotats i explotadors", és a dir, el missatge de classe, classista, que pronuncià en concret el president de la Unió, Francesc Riera, el desembre de 1924 en el míting que se celebrà a Sant Llorenç d'Hortons, fou un dels més esbombats tant des de les tribunes públiques com des de les pàgines de *La Terra* i altres periòdics pels dirigents rabassaires en tota la dècada dels vint⁷⁶. Ernest Ventós diria en un altra ocasió que la gran diferència entre el sindicat rabassaire i el catòlic era que mentre en la Unió "el nostre lema de lluita deu ésser pur i únic el de l'explotat contra l'explotador", el catòlic "parteix de bases falses

⁷⁴ *La Terra*, 12-1-1924:2. El dia 1 de desembre de 1923 *La Terra* també havia dedicat un article a Layret on s'expressava que aquest havia estat l'"indiscutible iniciador de la Unió de Rabassaires de Catalunya". El mateix periòdic el dia 8 del mateix mes deia que aquest polític "va iniciar la campanya rabassaire que en Companys ha extès arreu de Catalunya". I el dia 2 de febrer de 1924 s'afirmava que "Companys ha sabut dignament continuar aquella obra [de Layret]". Als anys trenta la Unió de Rabassaires formà part del Comitè Pro-monument Layret juntament amb l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el CADCI, l'Ateneu Polytechnicum, la Falç i antics col.laboradors de *La Lucha*. Aquestes entitats foren les signats d'un manifest "Al poble de Catalunya" signat el setembre de 1932 demanant un monument a Layret (Lligall 3.755, Fons Generalitat Republicana, ANC). Fins i tot en plena guerra civil, l'òrgan de la Unió de Rabassaires en aquell moment, *Terra Lliure* -desembre de 1937:3-, digué que "la Unió de Rabassaires és filla de Layret. El seu crit als pagesos d'associeu-vos! fou progressivament seguit i d'ell nasqué la nostra organització".

⁷⁵ *La Terra*, 15-3-1923:3.

⁷⁶ *La Terra*, 13-12-1924:1. Frases molt semblants a la de Riera foren pronunciades per exemple pels dirigents rabassaires de Sant Martí Sarroca i dels Monjos, Josep Font i Medí Viñas respectivament. El primer digué: "tots ho sabem que de partits només ni ha que dos: el de l'explotat que treballant té de fer la vida d'esclau i el dels explotadors que sense treballar viuen amb tota classe de divertiments i satisfaccions". Per la seva banda Medí Viñals digué en una ocasió que "la humanitat està dividida en dos partits: a l'una banda els explotats, a l'altra els explotadors" (*La Terra* 24-5-1924:2; 17-5-1924:3).

com voler solucionar el problema de la terra en convivència amb el propietari"⁷⁷.

Molt relacionat amb aquesta diferència entre ambdós sindicalismes, n'hi havia una altra també de fonamental: mentre la ideologia catòlica convertia a l'obrer industrial en l'enemic del pagès⁷⁸, la rabassaire solia afirmar la necessitat de la unitat amb els obrers industrials en consonància amb les grans tendències sindicalistes obreres de l'època que, almenys teòricament, reivindicaven la unitat del camp i ciutat dins el moviment obrer. Companys digué al congrés de la Unió del gener de 1923 que un dels grans objectius d'aquest sindicat pagès és "mantenir un consorci espiritual amb els obrers industrials"⁷⁹. Les darreres paraules pronunciades en el darrer míting rabassaire en què participà Layret anaren en aquesta direcció. Layret digué que tenia el convenciment que "junts els treballadors del camp i de la fàbrica donaran la batalla a la burgesia per instaurar un règim més digne i més humà"⁸⁰. Era un missatge que solia aparèixer almenys un cop en cada acte públic que celebrava la Unió. *La Terra* també ho expressà gràficament en una portada amb la il·lustració d'un obrer de fàbrica i un pagès abraçant-se i amb un peu de dibuix que deia: "siguem bons amics, si no mai podrem cantar victòria"⁸¹. En moltes de les poblacions rabassaires la unitat del sindicalisme obrer i el pagès fou un fet durant els anys que s'estudien, tal com s'ha comentat a l'apartat 1.2.3.

També el to radical que adquirí *La Terra* entre 1923 i 1924, com deia, cal emmarcar-lo en aquest predomini o pes dels sectors més obreristes dins el sindicat. A partir del juliol de 1923, quan va deixar de fer-se càrrec del periòdic Ernest Ventós i Ferrer de Vilches i prengué la responsabilitat de la redacció Pere Esmendia, de Rubí, la revista va "quedar convertida en una fulla de lluita i de difusió de doctrina"⁸². Sens dubte *La Terra* adquirí cert to demagògic i a cada portada hi aparegueren il·lustracions encaminades a fer augmentar el grau d'irritació del camperol contra els propietaris rurals: al número corresponent al 21 de juliol, per exemple, hi havia dos dibuixos de segadors esmolant i aixecant amenaçadorament la falç amb uns peus d'il·lustració que deien: "Segador: recordat, que la falç serveix per a segar blat, però pot servir també per segar, de rodó, el cap del monstre" i "Avans que ser explotat, morir de fam i de brutícia: bon cop de

⁷⁷ *La Terra*, 24-11-1923:2.

⁷⁸ CASTILLO, Juan José: *Propietarios muy pobres...*:51-52.

⁷⁹ *L'Avenir*, 13-1-1923.

⁸⁰ *L'Avenir*, 6-11-1920.

⁸¹ *La Terra*, 9-5-1925:1.

⁸² *La Terra*, 15-7-1923:2. Aquest fou el primer número amb el nou format.

falç, segadors de la terra! Bon cop de falç...!". Del mateix to eren molts textos i titulars que, d'una manera bastant obsessiva acusaven als propietaris de tots els mals: "considerem que la sola qualitat de propietari ja priva a qualsevol home de que li donguem el qualificatiu de bo"⁸³. En una ocasió en què s'estava patint una greu sequera que ja durava mesos *La Terra* culpà a la classe propietària d'aquesta "ja que si hagués plantat de pins tots els ermots i no hagués arrasat a les pinedes avui la regularització de la pluja fóra un fet"⁸⁴. El president de l'Institut de Sant Isidre -el qual en cada número d'aquesta època del setmanari rabassaire era objecte de burla- advertí l'octubre de 1923 en una carta al director de *La Terra* que aquesta necessitava "un refinament de modus que no puc reconèixer en els qui escriuen un paper vulgaritzador de tota mena de grolleries, paraules groixudes i calúmnies"⁸⁵.

La Terra d'aquesta etapa -que anà concretament des del 15 de juliol de 1923 al 31 d'agost de 1924, a partir del qual se'n féu càrrec Amadeu Aragay- fou un òrgan estricte del sindicat. Pràcticament desaparegueren les firmes de fora l'entorn de la Unió i augmentaren, en canvi, en relació a la primera etapa, les firmes de sindicalistes locals rabassaires⁸⁶. No fou casual que en uns exemplars de la revista comunista *L'Hora* del

⁸³ *La Terra*, 12-1-1924:4.

⁸⁴ *La Terra*, 9-8-1924:1.

⁸⁵ *La Terra*, 27-10-1923:1.

⁸⁶ En aquesta segona etapa, a diferència de la primera, no aparegueren articles signats des de diferents opcions polítiques i sindicals. En la primera etapa -del 15 d'octubre de 1922 al 15 de juny de 1923- s'incloueren articles que anaven des de posicions anarcosindicalistes (Seguí, Quemades) a demòcratacristians (Ossorio y Gallardo); fins i tot es publicà un article del sociòleg acostat a medis catòlico-agraris Severino Aznar. Les múltiples i variades firmes del primer període desaparegueren dràsticament i foren substituïdes per firmes internes del sindicat. Aragay (30 articles, -en la primera etapa n'havia escrit 5), Duran i Cañameras (27 -en la primera etapa 4-, Ventós (11), Font Marió (9), Astre Janer (7), Pere Estartús i Pere Esmendia (6), Lluís Companys (2) (vegeu l'apèndix 10, titulat "Articulistes de *La Terra*"). Val a dir que hi havien molts articles sense signar que cal atribuir-los principalment a l'encarregat de la redacció Esmendia. Per altra banda en aquesta etapa s'animaren a escriure articles els corresponals locals rabassaires per exposar assumptes de caràcter local. En la primera etapa només hi havia hagut quatre cartes firmades des de poblacions de fora Barcelona -dues de Pacs, una de Teià i una de Tiana. A partir del juliol de 1923 la major part de números de *La Terra* contindran aquest tipus d'articles. I a part d'aquests, cal esmentar els signats per delegats locals rabassaires que no eren estrictament de temàtica local. Aquests són els que firmaren Salvador Raventós de Gunyoles d'Avinyonet -en tres ocasions-; i Josep Font de Sant Martí Sarroca, Pau Baqués de Sant Pau d'Ordal, Jaume Miró de Sabadell, Pere Carol de Sant Boi del Llobregat, Joan Tetas de Sant Jaume Sesoliveres i Eusebi Daniel de Pacs en una ocasió. De tots aquests, només Josep Font havia escrit un article en la primera etapa. Les firmes de fora l'entorn de la Unió de Rabassaires es limitaren a les següents: una de Lluís Català, una d'Antoni Riba, una de Julio Senador Gómez, una de Ramon Ratés, una de R.M. Vives i una de Luis Afau Riera. A part d'aquests, caldria afegir quatre articles transcrits d'altres periòdics: un de Camil Companys, germà de Lluís, i un altre de Eustaquio Bautista d'*El Socialista*, un altre de Joan Codina d'*Acción Cooperativista* i l'altre de Joan Forment de *Justicia Social*. El fet que es reduïssin amb contundència en relació a la primera etapa les múltiples firmes de republicans així com les transcripcions de periòdics

1931 apareguessin il·lustracions idèntiques, és a dir, còpies de dibuixos, que s'havien publicat a *La Terra* durant aquest període més radical⁸⁷. Per altra banda, en aquesta mateixa etapa, fou quan tota la sèrie de col·laboradors propagandistes republicans de la campanya rabassaire dels primers mesos de la Unió es reduïren a quatre o cinc. Duran i Cañameras, un republicà que fou políticament fidel a Companys fins que al 1932 ingressà a la demòcratacristiana Unió Democràtica de Catalunya, per exemple, fou expulsat del sindicat el juliol de 1924 perquè, segons el rabassaire Josep Centelles, "queria desviar la asociación hacia la política de la derecha"⁸⁸. Brauli Solsona, pel seu cantó, afirmaria que "me retiré al ver que la campanya tomaba un giro demagógico" - entengueu radical⁸⁹.

Atesa la presència i influència sindicalista radical descrita, a la Unió de Rabassaires, malgrat els seus directors, no li fou possible mantenir l'alt grau d'identificació entre republicanisme i sindicalisme pagès que es donà amb la Lliga de Viticultors Rabassaires dels anys vuitanta, amb la FTARE dels noranta o amb la Federació de Rabassers dels anys deu. Mai, almenys durant els anys vint, la Unió de Rabassaires arribà al nivell de compenetració i d'unió amb un partit republicà al que havia arribat per exemple la FTARE amb el partit federal⁹⁰. En realitat, tal com recordaria Duran i Cañameras, la Unió no féu oficialment cap "palesa declaració de republicanisme" fins just abans de la

republicans a canvi de revistes socialistes corrobora també que *La Terra* tingué a partir del juliol de 1923 un caràcter sindicalista i obrerista molt més acusat. El contingut dels articles i de les il·lustracions confirmen també clarament aquesta orientació.

⁸⁷ Per exemple, la d'un segador aixecant la falç amb posat amenaçador i fent un crit de rebel·lia o la d'un pagès carregant un gran embalum on hi havia escrites totes les injustícies que havia de suportar.

⁸⁸ *Lucha Social*, 2-4-1925:3. Dins la Unió Duran sempre tingué desavinences amb Aragay i el president Francesc Riera. Segons explica al seu *Dietari*:725, Aragay no acceptà que Duran fes conferències a centres republicans sobre la nova llei municipal de Calvo Sotelo del 1924 perquè, segons aquell, això era posar-se al servei del govern i Duran ho feia per obtenir alguna compensació. El 12 de juliol d'aquell any *La Terra* anuncià la baixa de Duran com a col·laborador de la Unió. El portaveu del sindicat feia saber "la disconformitat del Comitè en pes amb l'orientació excessivament personal que a llur actuació donava, i que no podia avalar ni fer-se'n solidari el comitè de la Unió de Rabassaires, quin per unanimitat ja havia consignat a l'interessat aquesta disconformitat". Tal com s'ha explicat més amunt, l'any anterior Duran ja havia rebut crítiques dels sectors més radicals del sindicat rabassaire perquè, contra els acords d'aquesta organització, presentà en nom de la Unió un projecte de llei sobre contractes de rabassa al president de la Diputació de Barcelona i conseller de la Mancomunitat Vallès i Pujals.

⁸⁹ SOLSONA, Braulio: *Evocaciones políticas...*:144.

⁹⁰ Vegeu tots els articles citats anteriorment de LÓPEZ ESTUDILLO on s'explica excel·lentment la relació entre la FTARE i el partit federal i, en general, entre federalisme i sindicalisme rabassaire entre finals del segle XIX i principis del segle XX. Especialment el titulat "Federalismo y mundo rural en Catalunya (1890-1905)..."

proclamació de la II República⁹¹. En l'assemblea del gener de 1924 el sindicat aprovà la declaració següent: "la Unió de Rabassaires no és exclusivista ni es desenrotlla dintre ni al dictat de cap partit ni bandera"⁹². En canvi la FTARE havia estat adherida al partit federal i havia integrat fins i tot centres republicans locals, alguns dels quals eren alhora seccions del partit i seccions de treballadors del camp. Mai en la Unió es donaren aquests casos. La Unió fou fonamentalment, i malgrat els interessos polítics que poguessin tenir alguns dels seus dirigents, una central sindical que sols integrà sindicats formats exclusivament per pagesos. Cap centre republicà ni cap altra entitat política estigué afiliada o adherida a la Unió. Ni tants sols, tret de comptadíssimes excepcions -com pogué ser Martí Torrents, de Vilanova, pintor paisatgista acomodats econòmicament-, acceptà l'afiliació dels típics prohoms republicans locals que no eren pagesos, tal com ja s'ha comentat que passà amb la Federació de Rabassers de Catalunya dels anys deu i que, en part, feien de padrins rics del sindicat. I això era així encara que en principi pugui semblar contradictori amb la influència republicana que s'ha descrit anteriorment o amb el paper rellevant que tingueren els polítics republicans com Companys o Aragay al capdavant de l'organització.

En qualsevol cas, el paper directiu d'aquests dos no ens fa més que confirmar que la base social de la Unió no havia deixat de ser republicana malgrat la seva forta vinculació amb el sindicalisme obrerista. Un sindicalisme que havia sabut mostrar un gran potencial durant el trienni bolxevic prescindint o actuant al marge dels partits polítics. Per això, influïdes encara molt pels esquemes de lluita anarcosindicalistes, les bases rabassaires que atragué la Unió foren reàcies el 1922 a articular-se al voltant de cap formació estrictament política. I si en general acceptaren d'entrada el lideratge de polítics com Companys i Aragay fou en bona mesura perquè aquests s'havien destacat en els anys més durs de la lluita sindical (1918-1920) per comprometre's amb la causa obrera i també revolucionària. Per la majoria d'obres i rabassaires Companys era l'advocat dels sindicalistes perseguits en els pitjors temps de la repressió, l'advocat de les classes treballadores. S'havia guanyat justament aquesta fama. I almenys fins a la mort de Salvador Seguí, amb qui l'uní una gran amistat, Companys mantingué excel·lents relacions amb la CNT⁹³. Així mateix la resta dels principals polítics vinculats al sindicat

⁹¹ DURAN CAÑAMERAS, F.: "Història de la qüestió agrària..."

⁹² *L'Avenir*, 12-1-1924.

⁹³ Fou després de la mort de Seguí el març de 1923 que Companys tingué els primers problemes importants amb la CNT (MARTÍN, Josep Lluís: "L'advocat del poble"...:94). De totes maneres, al llarg de la Dictadura continuà tenint bons contactes en medis anarcosindicalistes (UCELAY, Enric: *La Catalunya populista...*100; UCELAY, Enric: "Protagonistes cercant una base: els separatistes catalans en la resistència a la monarquia dictatorial (1923-1931)" a *L'Avenç*, núm. 37, març de 1981). Durant la Dictadura, en els moments en què s'aconseguí més unitat de les esquerres, Companys tornaria a col·laborar

rabassaire com Ventós, Duran i Cañameras, Joan Casanovas o Font Marió, havien donat mostres de la seva teòrica radicalitat política fent costat a Layret i a Companys en la proposta d'adherir el Partit Republicà Català a la Internacional comunista el 1920.

També la major part de bases de la Unió pogué acceptar sense gaires reticències aquells propagandistes que, tot i procedir de les files del republicanisme radical, ja feia anys que s'havien apartat de la línia oficial progressivament conservadora del partit liderat per Lerroux. Amadeu Aragay, Brauli Solsona o Joan Griso -els tres propagandistes rabassaires que no eren pagesos i diposaven de carnet radical- havien col·laborat o simpatitzat amb grups republicans renovadors i crítics amb la línia política que seguia els òrgans de direcció del partit que sorgiren a principis de la dècada dels vint com *La Nueva Rebeldía* o *l'Agrupación Republicana Radical Claridad*⁹⁴. Aragay havia estat des de les seva joventut un activíssim membre de les Joventuts Radicals i havia sofert en diferents ocasions detencions a causa del seu compromís polític i sindical amb les classes populars.

Malgrat tot, el republicanisme obrerista i el sindicalisme radical de les bases rabassaires no deixava de ser un republicanisme i un sindicalisme susceptible d'evolucionar cap a postures polítiques i sindicals més moderades en la mesura que la situació sindical i política es calmés, tal com succeí a la pràctica a partir del 1923. Per altra banda tampoc es pot oblidar que dins les mateixes bases de la Unió no deixà d'existir des d'un primer moment alguns sectors sindicalment molt reformistes que tot i trobar-se inicialment en franca minoria, anirien guanyant progressivament influència dins l'organització.

al costat de cenetistes. A part dels anys finals del règim, el 1924, per exemple, en la campanya, amb mítings inclosos, per aconseguir l'indult de Joan B. Acher, conegut pel *Poeta*, que organitzà la CRT, la Federació Local de Barcelona d'aquesta Confederació i la Lliga dels Drets de l'Home (*La Terra*, 12-4-1924:2; 26-4-1924:1).

⁹⁴ Aragay i Brauli Solsona ja havien fet costat a Emiliano Iglesias en l'estructuració d'una tendència crítica a la línia oficial del Partit Republicà Radical el 1915. Una tendència que reivindicà els orígens obreristes, anticlericals i anticatalanistes d'aquest partit. El 1918 Aragay també demostrà les seves divergències amb la direcció del partit radical a través de les seves col·laboracions en la revista *El Combate* (CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*:302,374 i 441).

3.4.2. Els contactes amb el socialisme reformista.

Efectivament, la federació comarcal més important que forní la Unió de Rabassaires, la Federació de Rabassers de Catalunya -dirigida des de Martorell-, comptava amb una històrica tradició sindical reformista que l'havia vinculat al republicà reformista Laureà Miró i fins al dinàstic Santiago Alba quan morí aquell el 1916⁹⁵. El trienni bolxevic pogué tapar o aparcar aquesta tradició, però no esborrar-la o eradicar-la del tot. Era una tradició que havia estat lligada a la major part del sindicalisme rabassaire i que, almenys la Unió dels anys vint aconseguí recuperar. Per altra banda, si bé aquest sindicat rabassaire va integrar elements procedents de l'anarcosindicalisme o del comunisme, també va incorporar -i molt possiblement amb major nombre que aquells- elements provinents o acostats a la reformista UGT⁹⁶.

La Unió de Rabassaires i la UGT es bellugaren dins d'uns esquemes sindicals molt pròxims i ambdues organitzacions es disputaren una mateixa clientela sindical amb uns missatges molt semblants. La proximitat de les dues entitats s'evidencià ja el 1923 quan la Unió de Rabassaires mantingué contactes amb societats agràries ugetistes d'arreu d'Espanya per constituir una *Federació Nacional Agrària*. I encara s'evidenciaria més durant els anys de la guerra civil quan ambdós sindicats es trobaren sota la influència política d'un mateix partit, el PSUC, i compartiren un mateix programa de defensa de la petita propietat agrària davant el procés de col·lectivització de l'economia que s'havia posat en marxa des del juliol de 1936. D'aquí que durant aquests anys del conflicte bèl·lic hi hagueren diversos intents des de la UGT per integrar l'organització rabassaire o bé actuar coordinadament a través de comitès d'enllaços⁹⁷.

⁹⁵ POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell..."

⁹⁶ El paper reformista de la UGT al camp s'ha destacat també a l'apartat 2.3. en parlar de la Federació de Societats Obreres Agrícoles del Penedès dels anys 1919-1922.

⁹⁷ Vegeu l'explicació detallada d'aquests intents a BALLESTER, David: *Marginalitats i hegemònies: la UGT de Catalunya, 1922-1939*, Tesi Doctoral, UAB, 1995:491-495. Tots els intents d'integració foren frustrats fonamentalment perquè la Unió de Rabassaires no volgué arriscar-se a perdre l'hegemonia sindical que ostentà al camp català durant la guerra. En la Primera Conferència Nacional del PSUC, el 24 de juliol de 1937, es presentà un informe en què es demanava evitar la competència sindical al camp entre la Unió de Rabassaires i la UGT: "allí on hi hagi seccions de la Unió de Rabassaires, el Partit, després d'amplis debats, (...) ha acordat mantenir la política de ferma aliança entre la Unió de Rabassaires i la Federació de Treballadors de la Terra", la qual era la secció del camp de la UGT. L'informe continuava dient: "De fet ja heu vist que no són moltes les diferències que les separen. Molts elements de la Unió de Rabassaires són membres del Partit (...). Hem de procurar practicar aquesta política d'aliança, procurant que els grups sindicals treballin dins de la Unió de Rabassaires i dins de la Federació de Treballadors de la Terra, per tal que les dues grans forces agràries puguin un dia arribar a ajuntar-se" (COLOMER, Víctor: *Informe presentat a la Primera Conferència Nacional del Partit Socialista Unificat de Catalunya*, Barcelona, 1937:14).

El sindicat rabassaire tingué als anys vint col.laboradors ugetistes i socialistes. El principal fou la propagandista cooperativista Regina Lamo, militant de la Federació Regional Catalana de la UGT. Lamo col.laborà en la campanya de mítings de la Unió des del 1922 així com en *La Terra*. Un altre va ser el germà de Lluís Companys, Camil, que a principis dels anys vint pertanyia a les Joventuts Socialistes i col.laborà en la redacció del portaveu del sindicat rabassaire⁹⁸. Tant Lamo com Camil Companys van col.laborar amb la Unió cridats per Lluís Companys, el qual també disposava de bona reputació dins els cercles socialistes. Indalecio Prieto, que es distingí al llarg de la dècada dels vint per estar en estret contacte amb republicans i que encapçalà la tendència del PSOE a pactar amb aquests el 1930⁹⁹, era íntim amic de Lluís Companys¹⁰⁰. De fet, molt probablement, de portar-se a terme la transformació del Partit Republicà Català després del Congrés de 1920 hauria acabat sent un partit socialista català, avançant-se en tres anys a la creació de la Unió Socialista de Catalunya. D'aquí que en l'editorial d'*El Diluvio* de l'endemà del famós Congrés del PRC s'afirmà que aquest es convertiria en un PSC: "el Partido Republicano Catalán por votación de sus componentes, va a ser el Partido Socialista de Cataluña, en contacto espiritual con el sindicalismo"¹⁰¹. Marcel·lí Domingo ja havia avançat el 1919 que "si el republicanismo moderno ha de ser socialista, y si el socialismo se inclinara hacia los republicanos, sería necesario que no fueran dos disciplinas distintas, sino una sola disciplina, una sola orientación y una sola comunidad. El intervencionismo del Estado no constituye una doctrina discutible, sino una realidad indiscutida"¹⁰². Domingo ens avançava el que es pretendria fer amb el PRC l'any següent o el que seria el Partit Republicà Radical Socialista que ell fundarà el 1929 i al qual hi estigué fermament vinculat durant els

⁹⁸ *La Terra*, 12-1-1924:3.

⁹⁹ BEN-AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República española: Anatomía de una transición*, Madrid, 1990:198-200.

¹⁰⁰ *A L'Avenir*, 28-3-1925:1, es publicà una carta de Prieto a Companys on es demostra la gran relació i amistat que es tenien i que també col.laboraven i estaven en contacte per a activitats polítiques.

¹⁰¹ *El Diluvio*, 29-9-1920:10. Tota la literatura al voltant de la creació el 1920 d'un hipotètic partit laborista impulsat per Layret amb la col.laboració de socialistes i cenetistes moderats cal atribuir-la a Pere FOIX als seus llibres *Serra i Moret*, 1967:111, i *Apòstols i mercaders*, 1976:94-97. Molt probablement, la constitució d'aquest hipotètic partit escampada per Pere Foix es limità a l'intent de refundació del PRC en el Congrés de setembre de 1920. És molt possible que Layret, abans d'aquest Congrés, contactés amb socialistes i cenetistes moderats per tal d'aconseguir la seva integració en el partit refundat.

¹⁰² *El Sol*, 2-9-1919, citat per BLAS GUERRERO, Andrés de: *Tradición republicana...*: 114.

primers anys el mateix Companys així com el ressuscitat PRC¹⁰³.

El mateix president de la Unió de Rabassaires a partir de finals de 1932, Josep Calvet, havia iniciat de ben jove la seva trajectòria sindicalista dins l'òrbita de la UGT: va col·laborar a fundar el 1904 un sindicat d'oficis varis a Argentona federat a la UGT¹⁰⁴. En aquesta població existí durant la dècada dels deu un important nucli de pagesos socialistes militants de la Federació Comarcal d'Obrers Pagesos la Fraternitat amb seu al feu socialista de Mataró¹⁰⁵. El nucli de pagesos socialistes d'Argentona, dintre del qual cal comptar-hi Calvet, fundà el 1916 la societat agrària la Redemptora. Entre 1920 i 1921 aquesta estigué en contacte amb la Federació de Societats Obreres Agràries del Penedès, la qual, en aquests anys, es mogué també en l'òrbita de la UGT¹⁰⁶. El 1928 la Redemptora ingressà a la Unió de Rabassaires. El sindicat Germanor de Canet i l'Associació d'Agricultors de Teià, que es federaren al sindicat rabassaire respectivament el 1924 i el 1922, també havien estat pròxims a la UGT¹⁰⁷. Certament el Maresme va

¹⁰³ El fet que Marcel·lí Domingo mantingués una doble militància entre el PRC i el PRRS determinà que aquests dos partits mantinguessin una línia d'actuació gairebé idèntica durant el 1929 i 1930. Domingo era el líder principal d'ambdós partits. Noguer i Comet, del PRC, reconegué el desembre de 1929 que a Domingo "tots considerem i respectem com al nostre capdavanter" (*La Nau*, 6-12-1929). En el manifest que publicà aquest partit català pocs dies després d'aquestes declaracions de Noguer es feia una manifestació de pràctica adhesió al Partit Republicà Radical Socialista: "Estima al propio tiempo que el partido radical socialista representa una selección de hombres del republicanismo español, los más capacitados para merecer la confianza de las multitudes republicanas". Per altra banda el PRC es declarava en el manifest disposat a integrar-se dins una conjunció de forces republicanes catalanes i se solidaritzava amb l'esquerra espanyola amb el desig d'acoblir-s'hi. Firmaren el document: Domingo, Companys, Alfred Pereña, Pere Mias, Noguer Comet, Riu Vendrell, Humbert Torres, Eduard Layret, Duran i Cañameras i Puig Pujades (*El Diluvio*, 11-12-1929:14). Finalment Companys i Noguer i Comet signaren el Manifest del PRRS que es publicà el maig de 1930 (SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'esquerra*, Barcelona, 1986:61).

¹⁰⁴ *La Terra*, 1-2-1936:1.

¹⁰⁵ *El Consciente* -Argentona-, juny 1914. A Argentona existia una societat pagesa d'adscripció socialista almenys des del 1912. Aquesta federació comarcal s'havia constituït el 1914 a Mataró. El seu primer president fou Josep Roldós, de la mateixa població. En la primera junta de l'entitat també hi havia pagesos de Vilassar de Mar, Argentona i Premià (*El Consciente* -Argentona-, juny 1914). En aquestes tres poblacions, a més de Vilassar de Dalt, almenys des de 1912 existien societats de pagesos d'adscripció socialista (*Vida Nueva* -Mataró-, 21-6-1912, 26-7-1912, 2-8-1912, 25-4-1913).

¹⁰⁶ Calvet participà com a representant de La Redemptora al Congrés que la federació penedesenca va celebrar a Sant Sadurní el maig de 1921 (*La Terra*, 1-2-1936:1).

¹⁰⁷ Ambdues societats enviaren representants també al Congrés de la federació penedesenca citat a la nota anterior (*La Terra*, 1-2-1936:1).

ser un important feu socialista¹⁰⁸.

La constitució de la Unió de Rabassaires i el seu posterior desenvolupament col·laboraren a limitar decisivament l'espai socialista al camp de la província de Barcelona. Les societats rabassaires de la Federació de Societats Obreres Agràries del Penedès que a partir de 1920 s'identificaren més en els postulats ugetistes que en els republicans reformistes que defensava el diputat de districte Josep Zulueta acabaren tanmateix integrant-se a la Unió de Rabassaires en lloc de fer-ho en el sindicat socialista. D'aquesta manera la presència ugetista en l'àmbit agrari català fou molt limitada. En el Congrés Regional extraordinari de la UGT de maig/juny de 1922 -existia formalment una Federació regional Catalana de la UGT des de l'octubre de 1920- hi participaren únicament com a societats agrícoles els *Obrers Agricultors* de Sitges representada per Francesc Carbonell i Rossend Mirabeny, *Obrers Agricultors* de Tortosa¹⁰⁹, representada per Felip Panisello, *Obrers Agricultors de Mataró i els seus contorns* representada per Florenci Llinàs i *Viticultors de Mataró* representada per Josep Solà¹¹⁰. El congrés aprovà que el comitè procurés que les organitzacions agràries de Catalunya assistissin al pròxim Congrés de la UGT que se celebraria a Madrid el novembre del mateix any on havia de constituir-se la Federació Nacional de Treballadors

¹⁰⁸ Des de Mataró s'havia anunciat el febrer de 1921, quan el projecte de la Unió de Rabassaires començava a gestar-se, la constitució d'una Federació socialista catalana d'obriers agrícoles "integrada por buen número de secciones, alguna de las cuales, como la de Mataró y la de Argentonan cuentan en su seno con elementos convencidos y entusiastas de la organización obrera" (*El Socialista*, 3-2-1921). Però, molt probablement tot es quedà en l'intent. També serà del nucli mataroní i rodalies, a més de Sitges i de Barberà de la Conca, d'on sorgirà la recuperació ugetista al camp català a partir de 1928. Entre aquest any i 1930 estaven adherides a la UGT societats d'agricultors del Masnou, Vilassar de Mar, Premià de Mar, Mataró, Sitges i Barberà de la Conca. Aquestes tres darreres participaren al Congrés de la Federació Regional Catalana de la UGT l'abril de 1930 (*El Socialista*, 27-4-1930). Segons *La Batalla*, a mitjan 1930, una assemblea de sindicats de pagesos del Maresme celebrada al Masnou el 29 de juny acordà -provisionalment a l'espera de la ratificació de cada assemblea de cada sindical local- separar-se de la UGT mentre no es formés la Federació Nacional de Treballadors del Camp (*La Batalla*, 4-7-1930:3).

¹⁰⁹ A la província de Tarragona, on la UGT havia tingut durant els anys deu major força entre la pagesia que a la resta de Catalunya, els anarcosindicalistes havien impedit l'agost del 1919 la creació d'una Federació provincial agrària adherida a la UGT en un Congrés provincial de sindicats agraris amb la participació de 37 societats que representaren a 4.227 associats (CAPDEVILA, Dolors i MASGRAU, Roser: *La Justicia Social...*; *El Socialista*, 2-8-1919; "Actas UGT, vol. 1919-1921. Referencia AARD, 23-8-1919").

¹¹⁰ *Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, juny 1922:1304. A Mataró es formaria el 1922 -formalment el 17-1-1923- el sindicat també socialista *Producció Agrícola*, que segurament deuria tractar-se d'una refundació de la Societat d'Obrers Agricultors *El Progrés*. Aquesta havia de ser la que en aquest Congrés anomenen "Obreros Agricultores de Mataró y sus contornos". La tantes vegades citada "Federació de Treballadors Agrícoles del Maresme", nascuda hipotèticament el 1918, és probable que no hagués existit, ja que no he trobat cap font directa que certifiqui la seva existència.

de la Terra. Federació que no es crearia finalment fins al 1930¹¹¹.

Curiosament també la Unió de Rabassaires intentaria posar-se en contacte amb societats agràries ugetistes o pròximes al sindicat socialista d'arreu d'Espanya per constituir una federació agrària d'abast estatal i de signe sindical reformista entre 1922 i 1923.

3.4.2.1. L'impuls d'una *Federación Nacional Agraria*.

L'inici dels treballs per constituir aquesta federació cal situar-lo, de fet, en el mateix context de formació de la Unió de Rabassaires. L'entrada en contacte de Companys, sobretot a partir d'incis de 1921 quan comença a exercir de diputat, amb altres polítics d'esquerra que estaven relacionats amb el sindicalisme camperol d'altres regions li permeté adquirir una dimensió molt més àmplia del problema social agrari. Eren polítics que, com ell, estaven dedicant bona part dels seus esforços professionals a aconseguir una reforma agrària a Espanya.

El reformista Filiberto Villalobos, el republicà castellà Julio Senador Gómez i el capellà republicà i sindicalista agrari gallec Basilio Álvarez foren alguns d'aquests polítics, amics personals de Companys, que mantingueren estretes relacions amb la Unió per agermanar sindicats pagesos d'arreu d'Espanya. Tots tres constaren com a col.laboradors oficials de *La Terra* durant el 1922 i tots tres es desplaçaren a Catalunya per participar en assemblees o mítings de la Unió i per negociar amb aquest sindicat acords sobre la finalment nonada *Federación Nacional Agraria*.

El primer d'aquells polítics a visitar Catalunya per invitació de la Unió fou Villalobos, diputat agrarista per Béjar (Salamanca) i a qui ja s'ha esmentat en altres capítols perquè tenia presentat al Congrés des del 1918 un projecte de llei de reforma agrària. Aquest viatjà a Catalunya el novembre de 1922 i assistí a l'assemblea de delegats de la Unió del dia 26 d'aquell mes¹¹². Amb ell fou el primer que es tractà d'establir algun conveni entre rabassaires i cultivadors de fora de Catalunya, en aquest cas, castellans¹¹³. Per això, pocs

¹¹¹ Segons David Ballester el 1931 "la FTT a Catalunya només tindrà afiliats a Barcelona i Tarragona i just arribarà al miler d'adherits en total, exactament 1.027. El 1932 es podrà parlar d'un cert creixement i s'arribarà a les 11 seccions -sempre centrades a Barcelona i Tarragona- i els 2.541 afiliats; de tota manera, escàs bagatge si comparem aquestes xifres amb les dels 329.953 que agrupava llavors la FNNT" (BALLESTER, David: *Marginalitats i hegemonies...*:136).

¹¹² *La Terra*, 15-12-1922:2-3.

¹¹³ *L'Avenir*, 17-12-1922.

dies després de la visita de Villalobos, el vice-president de la Unió, Josep Ricart, parlà ja de la possibilitat de crear una *Federació Nacional Agrària*, tot i que reconegué que encara els rabassaires catalans no tenien cap relació amb les societats agràries de les diferents regions espanyoles¹¹⁴.

A partir del gener de l'any següent es començaren a donar els primers passos en ferm per constituir aquella federació. Ja en el Congrés de la Unió del dia sis d'aquell mes s'acordà "solidaritzar-se amb tots els demés treballadors de la terra d'Espanya" i Companys concretà l'acord manifestant que "tenim el propòsit de reunir a Madrid un congrés de tots els treballadors del camp d'Espanya". Els periòdics republicans de Madrid recolliren la importància d'aquestes manifestacions. El dia 11 del mateix mes Julio Senador -a qui Francesc Hostench titllà com a un dels "propagandistas más puramente agrarios"¹¹⁵ - envià una carta a Companys felicitant-lo per les conclusions del Congrés. A més, li deia que havia treballat molt per tal que el "partido republicano" adoptés unes conclusions iguals i que només abraçant un programa agrari com el de la Unió de Rabassaires podrien els republicans espanyols recuperar l'antic prestigi. Acabava dient que "es para mi una satisfacción poner mi humilde pluma a disposición de usted para luchar por la justicia. Que la Asamblea de los rabassaires sea la Covadonga de una nueva Reconquista"¹¹⁶. A partir d'aquest moment Senador es convertí en el més convençut promotor d'aquests projectes de la Unió a la resta d'Espanya i des del mateix mes de gener començà a fer propaganda de la *Federación Nacional Agraria* a través de la premsa madrilenya. A principis de febrer Senador i Companys signaren un article al periòdic *La Libertad* de Madrid, on concretaren la proposta per a la creació d'aquesta Federació Nacional, tot fent una crida a la unió dels pagesos de tot l'estat¹¹⁷.

A finals de gener d'aquell 1923 Basilio Álvarez, convidat per Companys, visità els rabassaires catalans¹¹⁸. Álvarez participà com a orador en diversos actes propagandístics

¹¹⁴ Ricart afirmà que "no fóra gens estrany que es treballés per a la creació d'una Federació Nacional Agrària i els expoliats fessin sentir el pes de la seva força social" (RICART, Josep: "Lo mateix Catalunya, que Galícia i a Andalusia" a *Democràcia*, 9-12-1922).

¹¹⁵ *El Diluvio*, 26-1-1923:14.

¹¹⁶ *La Terra*, 15-1-1923:3.

¹¹⁷ *L'Avenir*, 17-2-1923; i *El Diluvio*, 7-3-1923:15.

¹¹⁸ Vegeu per a uns apunts biogràfics de Basilio Alvarez com a sindicalista agrarista: DURAN, J.A.: *Cròniques-I. Agitadores...* Possiblement abans que Álvarez vingués a Catalunya, Companys ja havia visitat Galícia ja que el mes d'abril del 1922 ell mateix anuncià que aniria a Galícia a fer propaganda agrària i a "fomentar la unió necessària, que tan convenient és per al triomf, puix ja és sabut que els governs sols atenen els qui procuren, primer, constituir una força" (*L'Avenir*, 15-4-1922). En realitat, el cas dels

agraris -sempre destacant l'agermanament de rabassaires i forers gallecs-, donà una conferència a Barcelona sobre el problema agrari a Galícia i fins visità la seu de l'IACSI¹¹⁹. En l'estada a Catalunya d'aquest propagandista es tractà l'assumpte d'aconseguir una unitat d'acció entre rabassaires i forataris. Fou amb aquests pagesos gallecs, a través principalment de Basilio Álvarez, amb qui la Unió tingué contactes més continuats¹²⁰.

Durant el mateix mes de gener el sindicat rabassaire començà a mantenir correspondència amb sindicats agraris de la resta de l'estat. El primer pas, que no s'acabaria complint, seria el de celebrar el congrés agrari a Madrid amb dos objectius: per una banda de concretar la federació de les diferents organitzacions agràries que es volguessin acollir al projecte, i de l'altra aprovar un projecte de llei de reforma agrària per presentar al govern. Quants més assistents i adhesions tingués el congrés, més pressionat es veuria el govern a acceptar la reforma sol·licitada. Companys havia repetit innumerable vegades en els mítings rabassaires que els governs espanyols només atenien als qui tenien força, i per això demanava una Unió poderosa. Ara pensava que una *Unió* de pagesos no només catalans, sinó espanyols, podia atènyer la fortitud que, segons ell, era necessària perquè el govern atengués les seves propostes i complís les promeses fetes quan era a l'oposició. Cal recordar, per altra banda, que el programa de reforma agrària

foros i la seva problemàtica social agrària foren històricament molt observats -i fins envejats- pels rabassaires catalans, ja que des de finals del segle XVIII -quan el *foro* aconseguí un caràcter emfitèutic i perpetu- sempre s'intentà equiparar aquest tipus de contracte amb el de la rabassa morta per tal que aquesta guanyés també l'atribució de perpetuïtat. En la instància que els rabassaires dirigiren al rei Carles IV el 1806 es demanava que "de la mateixa manera que havia fet el rei Carles III de suspendre tot comiat iniciat contra els forers de Galícia, la qual cosa convertia de fet els *foros* en una concessió a perpetuïtat, es declarés que les concessions a rabassa morta eren emfitèutiques i, per tant, perpètuas" (DURAN CAÑAMERAS, F.: "Història de la qüestió agrària a Catalunya,...

¹¹⁹ Tota la visita de Basilio Álvarez a Catalunya està ben documentada a *La Terra*, 30-1-1923:1-2. Duran i Cañameras explica en el seu *Dietari*:709-711 que quan Álvarez arribà a Barcelona "el bisbat [de Barcelona] va publicar en la premsa una nota que deia que havia sigut rector d'una parròquia de Galícia i que estava suspès de llicència" per participar a actes sindicals i polítics. Duran també explica (p.709) que Álvarez anava vestit de paisà i Companys li va demanar que es posés sotana de capellà per participar als actes. Després de molt pressionar-lo, ho va aconseguir. Curiosament als únics mítings rabassaires en què assistí Salvador Seguí, el Noi del Sucre, foren els que participà com a orador Basilio Álvarez.

¹²⁰ L'agost de 1922 l'ex-diputat català de la UFNR, Lluís Zulueta, en aquells moments resident a Madrid i políticament reformista, però també en contacte amb la Unió de Rabassaires ja que serà un dels col.laboradors oficials de *La Terra* el 1922, participà en un Congrés de forataris a Vigo al costat de Basilio Álvarez (*Boletín del Instituto de Reformas Sociales*, agost de 1922:286.). Al novembre d'aquest mateix any Lluís Companys fou requerit per agraristes gallecs perquè es desplaçés a Galícia a orientar la campanya agrària dels forataris. Per excés de feina no pogué complir la petició (*L'Avenir*, 18-11-1922).

de la Unió era aplicable a tot l'estat i no es limitava a la qüestió rabassaire¹²¹.

El dia 20 de febrer una delegació rabassaire es traslladà a Madrid, "y además de entrevistarse con el Gobierno se ocuparon de establecer relaciones con los foreros de Galicia, León, Asturias, los colonos de Castilla y los jornaleros andaluces"¹²². A finals d'aquell mes la Unió començà a rebre cartes d'associacions agràries de fora de Catalunya en què s'adherien a les propostes rabassaires. També es reberen cartes d'amics personals de Companys com Jesús Vicente Pérez i Emilio Vellando animant-lo en l'empresa, expressant-li el segon que tan sols espera "ponerme a sus órdenes para cuánto se ofrezca para esta justa causa", i dient-li el primer que a la Unió de Rabassaires, amb "merecido honor, corresponde el puesto de vanguardia en esta cruzada del campo español"¹²³.

Les adhesions que he pogut recollir són les següents:

- *Sociedad Campo Agrario de Castejón de Valdecaza de Zahinos* (Badajoz).
- *Sociedad Agraria de Zayonas* (Badajoz).
- *El Progreso de Labradores y Granjeros de Zara de Montánchez* (Càceres).
- *Agrupación de Jornaleros de Manzanares* (Ciudad Real).
- *Sociedad de Socorros Mutuos de Pravia La Merced* (Oviedo).
- *Sociedad Agraria La Unión de Pravia* (Oviedo).
- *Sindicato de Labradores Langreganos* (Langreo, Oviedo).
- *Sindicato de Agricultores Asturianos* (Oviedo).
- *Sociedad Agraria de Canduela* (Palència).
- *Sociedad Agraria de Uncastillo* (Saragossa).
- *Sociedad Agraria de Justibol* (Saragossa).

A més d'aquestes organitzacions, cal afegir-n'hi dues més a les quals no s'indicava el nom de la població (*Sociedad de Labradores* i *Agrupación Obrera Socialista*) i una altra que no he aconseguit identificar-ne la província (*Sociedad Campo Agrario de Castellón*

¹²¹ El dirigent rabassaire Josep Ricart havia dit: "latifundis, foros, rabasses, etc., tot és el mateix problema social agrari; en tot, tingui el nom que vulgui hi trobareu explotadors i explotats" (*Democracia*, 9-12-1922); o bé: "no pedimos tan sólo la resolución del problema de la rabassa, sino que junto a ella, pedimos la resolución de los foros, de los latifundios, de los míseros jornaleros y arrendatarios que, a simple vista, parecen distintos; pero, en su fondo, no hay más que dos cuestiones opuestas, la de los explotados y la de los explotadores" (*Democracia*, 3-3-1923).

¹²² *L'Avenir*, 17-2-1923. A finals de febrer Companys anunciava que viatjaria a Andalusia per fer propaganda a favor dels jornalers d'aquella regió (*El Diluvio*, 1-3-1923:26).

¹²³ *La Terra*, 30-3-1923:5 i 30-3-1923:10.

de Videjosa)¹²⁴.

Possiblement les adhesions que rebé la Unió no es limitaren a aquestes. Sorprenentment no apareix cap entitat gallega -tot i que la problemàtica dels foros estava també recollida per les societats asturianes- ni cap d'andalusa. Les tres extremenyas podien estar orientades per Villalobos i les dues castellanen per Julio Senador.

La presència socialista era notòria en aquell llistat. A part de l'*Agrupación Obrera Socialista*, s'ha d'esmentar la importància del *Sindicato de Agricultores Asturianos*, afiliat a la UGT -era molt probablement el més important sindicat agrari ugetista en aquell moment-, i de les altres societats de la província d'Oviedo on la UGT hi tenia una presència i pes importants¹²⁵. Almenys en el municipi de Langreo, entre 1917 i 1920 hi hagueren tres seccions diferents que pertanyeren al *Sindicato de Labradores Asturianos* que el 1920 ingressaria a la UGT i es transformaria en el ja citat *Sindicato de Agricultores Asturianos*¹²⁶. També es pot destacar que a Extremadura, i concretament a la província de Càceres, el sindicalisme socialista hi penetrà amb èxit a partir de 1919, i el 1920 la *Federación Provincial de Cáceres*, composta en la seva major part per camperolat, va ingressar a la UGT¹²⁷. Aquests fets indiquen que la Unió es va haver d'acostar molt probablement al sindicalisme agrari espanyol a través de la UGT -que al camp català ja s'ha vist que comptava en aquell moment amb molts pocs efectius-. Julio Senador, el més important interlocutor de la Unió a Madrid, també estava o havia estat en contacte amb organitzacions obreres socialistes¹²⁸. L'abril de 1923, en el congrés del

¹²⁴ El nom d'aquestes societats aparegueren a *La Terra*, 30-3-1923:10 i 15-4-1923:7. El *Sindicato de Agricultores Asturianos* l'he tret de FERNANDEZ, Bernardo i GIRON, José: "Aproximación al sindicalismo agrario en Asturias: 1906-1923" a GARCIA DELGADO, J.L.: *La cuestión agraria en la España Contemporánea*, Madrid, 1976:189. En aquest article es tracta els antecedents del *Sindicato de Agricultores Asturianos* i la vida d'aquesta organització des del seu naixement el 1920 fins al 1923. Des del moment de la seva creació aquest sindicat va pertànyer a la UGT i en el seu congrés de l'abril del 1923 s'aprovà l'acord de "dirigir telegrama de salutación y adhesión a los *rabassaires* de Catalunya, deseándoles el triunfo de sus aspiraciones..."

¹²⁵ La província d'Oviedo, amb 5.501 afiliats a la UGT el 1922, era la tercera província espanyola en nombre d'afiliats després de Castelló i Càceres (BIGLINO, Paloma: *El socialismo español...*:523-524).

¹²⁶ FERNANDEZ, Bernardo i GIRON, José: "Aproximación al sindicalismo agrario en Asturias..."

¹²⁷ SANCHEZ MARROYO, Fernando: *Sindicalismo agrario y movimiento obrero (Cáceres, 1906-1920)*. Càceres, 1979. Càceres era la segona província quant a afiliació a la UGT el 1922 amb 7.574 federats i Badajoz era la cinquena amb 4.771.

¹²⁸ El 1918 Julio SENADOR GÓMEZ publicà l'obra *La ciudad castellana. Entre todos la matamos...*, Barcelona, 1918, la qual estava dedicada (p.5) als sectors ugetistes per excel·lència: als miners d'Astúries i Barruelo i als ferroviaris del Nord i Nord-est. A més, feia una dedicatòria especial a les *Juventudes Socialistas* de Burruelo i Palència.

Sindicato de Agricultores Asturianos, la Unió seria formalment convidada a ingressar a la UGT a través d'un acord d'aquest congrés¹²⁹.

Aquesta invitació significava que aquest sindicat asturià -amb tota seguretat el més potent de tots els que saludaren la proposta de la Unió de constituir una Federació Agrària Nacional- creia que la constitució d'aquesta federació s'havia de canalitzar a través de la UGT. Precisament, el 1922-1923 és el *Sindicato de Agricultores Asturianos* el qui estava treballant més per fer efectiva la Federació Nacional de Treballadors de la Terra (FNNT-UGT) que, des del 1920, s'havia començat a proposar¹³⁰. En aquest sentit, aquest sindicat asturià va aconseguir crear el maig de 1923 la *Federación Asturiana-Leonesa de Campesinos* seguint les recomanacions de l'Executiva de la UGT de crear federacions regionals o interregionals com a base de la futura Federació Nacional. La FNNT, però, com ja s'ha dit, no serà realitat fins al 1930. La fragmentària implantació agrària de la UGT a l'estat -el 1922 només tenia força destacable a Astúries, el País Valencià i Extremadura- seria la causa principal d'aquest ajornament.

Per tant, cal entendre que si la UGT no aconseguí en aquell moment de crear una federació agrària espanyola, menys podria la Unió de Rabassaires fer-ho possible. L'única possibilitat per aconseguir-ho era la que li plantejà el sindicat asturià: ingressar a la UGT i treballar des de dins per arribar al que aquest sindicat socialista no veuria realitzat fins al 1930. Tot i les bones relacions que els dirigents rabassaires poguessin tenir amb sindicats de la UGT d'arreu d'Espanya i fins amb socialistes catalans, sembla que l'ingrés de la Unió de Rabassaires a la UGT era certament difícil d'entre altres coses perquè amb els qui primer s'havia d'entendre per fer efectiva la seva entrada a la UGT era amb els capdavanters de l'ugestisme agrari català. I amb aquests no hi tenia gaire bones relacions si atenem a algunes polèmiques entre dirigents d'ambdós sindicats que recollí *La Terra* i *El Socialista*¹³¹. Polèmiques que no reflectien més que la gran rivalitat sindical que hi havia entre les dues organitzacions dins del territori català. Per altra banda la UGT estava excessivament lligada al PSOE com perquè els dirigents repulicans de la Unió de Rabassaires no s'adonessin de les conseqüències polítiques que fer aquell

¹²⁹ FERNANDEZ, Bernardo i GIRON, José: "Aproximación al sindicalismo agrario en Asturias...":189. En les pàgines d'*El Socialista* no hi faltaria algun article de simpatia cap a la Unió. Un d'ells escrit per Camil Companys i fou transcrit a *La Terra*, 21-7-1923:3.

¹³⁰ BIGLINO, Paloma: *El socialismo español...*:203-215.

¹³¹ Hi hagué alguna polèmica periodística entre dirigents rabassaires i ugetistes agraris catalans com la que recollí *La Terra* els dies 1-6-1924:3-4 i 21-6-1924:4 o *El Socialista*, 13-4-1927 i *El Diluvio*, 27-4-1927:14, que demostren que hi havia certs recels entre ambdues organitzacions i que era realment difícil l'acord entre elles.

pas podia significar.

No menys difícil li hauria suposat a la Unió de Rabassaires basar la federació agrària espanyola anhelada amb societats agràries locals de tendència republicana, ja que la dispersió sindical, política i geogràfica d'aquestes haurien fet del tot impossible que amb sols el lideratge de Companys, sense acords polítics més importants a nivell de tot Espanya, s'hagués arribat a acords mínims per cohesionar un sol projecte sindical.

Després de l'abril de 1923 ja no es tornà a parlar més d'organitzar un Congrés a nivell estatal i de constituir la Federació Nacional Agrària. Possiblement les eleccions generals que se celebraren aquell mes, les quals van desviar l'atenció dels dirigents rabassaires cap a temes més polítics que sindicals, i la posterior arribada de la Dictadura entrebancaren decissivament els projectes. Malgrat tot, es continuaren llançant des de la Unió al llarg de la dècada missatges d'adhesions -simbòlics, més que res- sobretot als forataris gallecs i asturians i als jornaleros andalusos, com el que contenia el manifest de la Unió del juliol de 1925 que acabava amb les següents paraules de salutació als germans pagesos de fora de Catalunya: "singularmente nos dirigimos a los foreros de Galicia, a los jornaleros de Andalucía, a todos los que trabajáis la tierra de España para que se agrupen, y formen federaciones y constituyan una fuerza propia, dirigida por ellos mismos, absteniéndose de nutrir organismos de ninguna clase en los que ejerzan la dirección sus naturales adversarios"¹³².

Per als dirigents rabassaires, la nonada Federació Nacional Agrària fou un intent d'estructurar a nivell estatal un sindicalisme pagès de base republicana en aliança amb el socialisme reformista. D'aquesta manera hauria estat més fàcil fer front al creixent pes que a nivell sindical agrari estaven tenint, o podien arribar a tenir, els sectors comunistes i anarcosindicalistes. Sectors -sobretot els primers- que exercien la seva influència en el mateix si de la Unió de Rabassaires i suposaven una amenaça per a la continuïtat de la línia sindical reformista que els dirigents republicans li intentaven donar.

¹³² GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu a Catalunya...*:19.

3.4.3. L'activació republicana després del trienni bolxevic (1921-1923).

El triomf del reformisme dins del sindicat tingué molt a veure amb el manteniment de la direcció de la Unió per part de polítics republicans. Aquests feren possible conservar ben fermes, malgrat tot, els lligams entre sindicalisme rabassaire i el republicanisme fins als anys trenta. Aquesta conservació estigué en bona mesura recolzada per l'important procés de reorganització i redefinició del republicanisme català i espanyol al llarg de la dècada dels vint.

No sabem com hauria evolucionat políticament Layret si no hagué sigut assassinat i si hauria estat cert, tal com deien els comunistes del BOC, que Layret hauria acabat a les files d'aquesta formació política. Però sí que sabem que Companys no ho féu. I que, malgrat que va conservar al llarg dels anys vint bona reputació en medis sindicalistes i obreristes, va col.laborar activament en el procés de recuperació del republicanisme català i espanyol que féu possible la instauració de la II República. Si Layret havia dit dos mesos abans que atemptessin mortalment contra ell que "los partidos republicanos han muerto" o que "hoy los partidos republicanos no tienen razón de existir ya"¹³³, Companys demostrà que això no era cert. I ho volgué demostrar treballant en un àmbit difícil: en l'àmbit del sindicalisme, el qual l'obligà a situar-se en un sempre compromès punt d'equilibri entre aquest i la política. Companys sabia que la salut i la mateixa vida del republicanisme català depenia en bona mesura de l'estructuració d'un poderós moviment sindical pagès de base republicana. En certa manera es tractava de recuperar un terreny político-sindical on la Lliga Regionalista estava obtenint molt bons resultats a través de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat. Fins la primera dècada del segle els federals havien tingut també prou èxit en l'estructuració d'una força sindical de base republicana. Ara es tractava de tornar-ho a intentar. Només que en aquell moment, a principis dels anys vint, hi havia l'inconvenient que aquest moviment sindical s'havia radicalitzat a cavall de l'experiència del trienni bolxevic i àdhuc a cavall d'un canvi del component social de les bases d'aquest sindicalisme -sent ara més baix, més obrer- i comptava, en definitiva, amb el predomini d'uns sectors que, tot i que podien acceptar la tutela de polítics republicans, no acceptaren a cap preu -en principi- perdre la seva autonomia sindical per identificar-se en cap opció política concreta de partit. Si això havia estat possible als anys noranta del segle XIX, ja no era possible després del trienni

¹³³ *El Diluvio*, 11-9-1920:19; 26-9-1920:32. La segona frase citada la pronuncià durant el congrés del Partit Republicà Català de setembre de 1920. Continua la frase amb les següents paraules: "Eran bases de las fuerzas republicanas las masas proletarias; pero hoy estas no sienten ya los entusiasmos políticos de antes, habiendo evolucionado a una actuación de acción social. Por ello no es que nosotros abandonemos nuestros antiguos ideales, sino que, por el contrario, evolucionamos los mismos a la realidad del momento".

bolxevic i de la gran influència que l'anarcosindicalisme havia tingut dins tot el moviment obrer català durant aquests tres anys.

L'orientació republicana del sindicat que li imprimí Companys s'hagué de donar, doncs, amb molt tacte i sense presses -en certa manera, amb dissimulació-, sense que l'organització com a tal pogués fer cap declaració explícita de republicanisme. En principi Companys i els seus col.laboradors més pròxims es veieren obligats a distingir clarament el que era el seu paper com a directors de la Unió i el seu paper en campanyes i organitzacions de clar accent republicà. Els va caldre distingir la tasca sindicalista de la política, almenys en la teoria. Companys havia de repartir la seva agenda festiva per participar en mítings rabassaires i mítings republicans. Tot i semblar-se -oradors i temàtiques tractades força semblants-, no es tractava d'actes idèntics. La premsa, tret d'algun cas¹³⁴, els distingia molt bé. Una cosa era la campanya rabassaire i l'altra era la propaganda republicana. Sens dubte l'ideal de Companys era fusionar les dues campanyes i per a això treballava i per això es queixaven els sectors més sindicalistes de la Unió. Ja que, en part, Companys ho aconseguí. Aconseguí donar una orientació republicano-reformista al sindicat, aconseguí que el 1930 aquest pogués fer una declaració explícita de republicanisme i aconseguí que el 1931 -tal com el mateix Companys afirmà- portés "a cap un esforç considerable (...) en les eleccions del 12 d'abril (...); el seu ajut, per tant, a la conquesta de la República, fou interessantíssim"¹³⁵. En aquest mateix any la Unió s'identificà amb el desplegament polític d'ERC en un grau important¹³⁶.

Per a Companys, la missió per a la fusió de les dues campanyes -la rabassaire i la republicana- començà, de fet, des del mateix moment en què es comprometé a defensar els interessos de la Comissió de Rabassaires de la Comarca de Sabadell el 1921. No hi ha cap dubte que els republicans intentaren aprofitar la desorganització cenetista que la repressió estava provocant molt eficaçment per recuperar un paper polític i també sindical que havien, en part, perdut¹³⁷. La irrupció de Lluís Companys en el moviment rabassaire com a líder polític i sindical a partir precisament de 1921 en el districte de

¹³⁴ La revista nacionalista *L'Intransigent* -23-8-1922- anuncià com a mítings rabassaires els mítings republicans que s'havien de celebrar a Sallent i a Palau de Plegamans aquell mes.

¹³⁵ PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires...*:16.

¹³⁶ POMÉS, Jordi: "L'ambició per l'hegemonia sindical..."

¹³⁷ Enric Ucelay també relaciona d'alguna manera la repressió en contra el sindicalisme cenetista amb el ressorgir republicà quan afirma que "solament quan la repressió burgesa havia fet desaparèixer els Sindicats Únics serà quan el republicanisme català adquirirà antics quadres organitzadors cenetistes (Martí Barrera, Pere Foix, Sebastià Clarà)" (UCELAY, Enric: *La Catalunya populista...*:89).

Sabadell cal emmarcar-la en el context de certa recuperació i reorganització republicana que es donarà a partir d'aquest any i en el que ell col·laborarà decisivament. És el mateix context i marc en què el nacionalisme radical català de contingut republicà, encapçalat per Francesc Macià, també intentarà obrir-se pas aprofitant la remissió del greu conflicte social i esperant acabar de superar aquest a través del missatge integrador del nacionalisme¹³⁸.

En aquest context de redreçament, a partir de mitjans de 1921, els dos sectors del Partit Republicà Català que s'enfrontaren en el congrés d'octubre de 1920 intentaren reconciliar-se. En realitat el PRC havia deixat d'existir. Aquest, com altres partits republicans de l'època, eren més federacions d'entitats que autèntics partits polítics moderns amb graus mínims de centralització i disciplina interna¹³⁹. La darrera actuació del sector més obrerista, que s'havia quedat amb la direcció teòrica del partit, fou la publicació d'un manifest el març d'aquell any -que va haver de ser publicat per *El Socialista* de Madrid, ja que la censura que hi havia en aquell moment a Barcelona prohibí de publicar-lo en cap periòdic català- en què, a banda de declarar-se hereus del malaurat Layret, feien una dura denúncia de la situació d'extrema repressió que estava sofrint la classe obrera catalana en aquell moment i es refermaven en la solidaritat amb aquesta: "nos declaramos solidarios con las reivindicaciones del proletariado. Queremos formar en Cataluña, y singularmente en Barcelona, un obrerismo orgánico, político, acomodado a la grandeza de nuestra ciudad, cooperante con los núcleos metropolitanos más fuertes de la causa obrera universal". Firmaren el manifest els components del directori del partit: Alomar, Domingo, Casanovas i Companys¹⁴⁰.

El mes de juny de aparegué per primer cop la notícia de reorganitzar l'esquerra política a partir d'una nova entesa entre els diferents sectors republicans catalans. El dia 22 d'aquell mes *El Diluvio* afirmà que Joan Casanovas -col·laborador de Companys dins la Unió- havia rebut l'encàrrec de "cristalitzar" una esquerra catalana i que en principi es

¹³⁸ UCELAY DA CAL, E.: *El Nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*, tesi doctoral inèdita, UAB, 1983:222-231; MOLAS, Isidre: "La Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)" a *Recerques*, núm. 4.

¹³⁹ MOLAS, Isidre: *Lliga catalana. Un estudi d'estasiologia*, 2 vols., Barcelona, 1973:vol. II, 9-12. El mateix Layret digué al congrés del PRC el 1920: cal "mirar que es lo que hasta ahora ha representado el partido republicano catalán. Éste ha sido en realidad sólo de nombre, pues en la actuación nunca ha respondido a la existencia de tal partido" (*El Diluvio*, 26-9-1920:32). A l'agost de 1920 el sector esquerrà del partit criticà els consellers republicans de la Mancomunitat Guarro i Pere Mias per no sotmetre's a la disciplina de partit afegint aquestes paraules: "y no nos vengan con el argumento de que no existe el partido republicano catalán (...). Es un argumento del cual hizo ya uso el señor Riu Vendrell" (*El Diluvio*, 11-8-1920).

¹⁴⁰ *El Socialista*, 5-4-1921:2.

comptava amb la simpatia de Pi i Sunyer, Alomar, Domingo, Eugeni d'Ors, Albert Bastardes, Santiago Albert, Ignasi Iglésies, Jesús Pinilla i Francesc Macià¹⁴¹. Companys no era esmentat, però, en canvi, aquell mateix mes havia fet possible que en el seu districte electoral, el de Sabadell, hi hagués un acord entre tots els grups republicans per presentar una única candidatura en les eleccions provincials d'aquell mes formada per Amadeu Aragay, del Partit Radical, Ernest Ventós, del Partit Republicà Català, i Domènec Palet i Barba, com a republicà catalanista. La candidatura sortí derrotada, però guanyà en aquelles poblacions que seran baluards de la Unió de Rabassaires al Vallès Occidental: Castellar, Sant Quirze, Sentmenat i Rubí¹⁴². Dies abans d'aquestes eleccions Companys inaugurava el Centre Republicà Autonomista de Castellar, que havia d'agrupar totes les esquerres de la població¹⁴³.

L'estiu d'aquell 1921 continuà el moviment de reorganització dels republicans. La bellugadissa no es limitava a Catalunya. El dia tretze de juliol *El Diluvio*, que es va voler fer portaveu d'aquell moviment¹⁴⁴, anuncià que "la Asamblea de la Unión Republicana de Madrid ha contestado a la excitación hecha por Marcelino Domingo para que se forme el bloque de izquierdas". A Madrid s'havia celebrat a finals de 1920 un *Congreso de la Democracia Republicana*, convocat pel Directori de la Federació Republicana format el 1918, al qual pertanyia Marcel·lí Domingo. La iniciativa del congrés, però, la portà el Partit Republicà Radical. En la convocatòria es parlava d'aplegar "a todas las fuerzas republicanas de la nación" en un fòrum obert de discussió. L'assistència de 1.561 congressistes -99 dels quals eren de la província de Barcelona, 42 de la de Girona, 41 de la de Lleida i 65 de la de Tarragona- i d'un bon nombre de personalitats republicanes de fora l'entorn lerrouxista, com Julio Senador Gómez -col.laborador de la Unió-, Roberto Castrovido, Eduardo Barriobero, José Nakens, Fèlix Azzati o el diputat federal per Tarragona Julià Nougués, palesen la importància del congrés¹⁴⁵. Tot i que aquest pogué haver estat mediatitzat en bona mesura pel PRR de Lerroux, per primera vegada al segle XX, segons Álvarez Junco, es debatia amb prou deteniment en un congrés republicà ponències sobre política internacional, agrària,

¹⁴¹ *El Diluvio*, 22-6-1921:15.

¹⁴² Els resultats es publicaren a *L'Avenir*, 18-6-1921. En tractar-se d'eleccions provincials els districtes de Sabadell i Terrassa formaren una sola circumscripció electoral.

¹⁴³ *L'Avenir*, 4-6-1921.

¹⁴⁴ *El Diluvio*, en l'editorial del 7 de setembre de 1921:5, deia: "nosotros hemos sido los primeros en recoger y alentar la restauración de una izquierda catalana".

¹⁴⁵ CULLA, Joan B.: *El republicanisme lerrouxista...*:362-364; RUIZ MANJÓN, Octavio: *El Partido Republicano Radical 1908-1936*, Madrid, 1976:121.

industrial, hisenda pública i política general: "el republicanismo abordaba, al fin, su programa, por etéreo que fuese, y podía dejar de referirse a los escritos y proclamas del siglo pasado"¹⁴⁶.

El 17 de juliol del 1921 el setmanari republicà de Vilanova i la Geltrú *Democracia* publicava un article titulat "Cristalizará una izquierda catalana?" en què s'insistí que Joan Casanovas era l'organitzador d'aquest procés de cristallització i es destacava la seva capacitat i talent per a aquesta tasca. En aquest article s'afegien al llistat de polítics simpatitzants, a part dels que he esmentat més amunt, Santiago Valentí Camp, Lluís Companys, Lluís Figuerola i Ramon Noguer i Comet. Aquest últim i Casanovas, ambdós diputats provincials, proposareren a la resta de diputats republicans de la Mancomunitat actuar conjuntament a partir del juliol d'aquell 1921, ja que sempre havien estat dividits malgrat que la Lliga mai no tingué majoria absoluta en l'Assemblea d'aquesta institució catalana¹⁴⁷.

A l'agost *El Diluvio* oferí el llistat de centres republicans locals que s'adheriren al projecte encapçalat per Casanovas: el de Figueres, Terrassa, Igualada, Vendrell, Tortosa, Torroella de Montgrí, Ripoll i Manresa¹⁴⁸. A partir d'aquell mes s'engegà una campanya de mítings a favor de l'esquerra catalana el primer dels quals fou a Portbou i que a la pràctica empalmaria amb la campanya per a les eleccions municipals de febrer de 1922¹⁴⁹. Ramon Xuriguera parlà d'una "intensa campanya de mítings [que] començà de cap a cap de les nostres terres"¹⁵⁰.

El setembre es feia una reunió de diputats a Corts i diputats provincials catalans -amb l'absència de Companys- amb la idea de constituir un partit català d'esquerra "cuyos principios básicos fundamentales serán la defensa de los ideales nacionalistas y republicanos"¹⁵¹. D'aquesta reunió en sortí una comissió -composta per Salvador Albert,

¹⁴⁶ ÁLVAREZ JUNCO, José: *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, 1990:426.

¹⁴⁷ *El Diluvio*, 27-7-1921:11.

¹⁴⁸ *El Diluvio*, 21-8-1921:11.

¹⁴⁹ *El Diluvio*, 24-8-1921:13. En alguns casos es prohibiren mítings donat l'estat de suspensió de garanties constitucionals en què es trobava Catalunya en aquell moment.

¹⁵⁰ XURIGUERA, Ramon: *Casanovas. Quinze anys...*:60.

¹⁵¹ *El Diluvio*, 3-9-1921:11. Assistiren a la reunió: Briansó, Casanovas, Folch, Iglesias, Irla, Lloret, Mías, Murall, Noguer i Comet, Pereña, Portau, de Quintana, Riu i Puig, Riu Vendrell, Pablo Robert, Salvador Albert, Pi i Sunyer.

August Pi i Sunyer, Pere Mias, Pere Lloret, Joan Casanovas i R. Noguera i Comet- que s'havia d'encarregar de demanar l'opinió de "quantas personalitats s'han significat i distingit en els moviments polítics" d'esquerra en els darrers anys sobre "l'oportunitat i conveniència a Catalunya de constituir un partit per a la defensa dels ideals republicans i nacionalistes que, malgrat tot, predominen en la terra nostra"¹⁵². En el fons es tractava, de fet, de refundar el Partit Republicà Català. I això no havia de ser senzill després que hagués patit una dolorosa ruptura feia justament un any, en el congrés de 1920. Tal com estava composta la comissió -quatre membres del sector que havia votat en contra la proposta de Layret al congrés i només un que sí, Casanovas-, es veia clar que la refundació del partit es pretenia fer partint del programa i postulats del sector moderat, per altra banda el més catalanista. Per això no ha d'estranyar l'absència de Companys en la reunió que escollí la comissió. I per això Domingo contestà a la comissió el mes d'octubre advertint que "constituir un partit nacionalista abans que republicà o socialista, em semblarà una equivocació". I encara que afegí tot seguit que també seria una equivocació "constituir un partit que no fos tan socialista, com republicà o nacionalista"¹⁵³, féu tota una exposició de mínims programàtics que incloïa entre d'altres apartats la "socialització de la terra (...) respectant la petita propietat cultivada", "la nacionalització de mines, ferrocarrils i aigües i indústries que, amb la seva creació puguin satisfer les necessitats públiques avui desateses; obligació de la participació en els beneficis i control obrer en totes les altres indústries d'iniciativa privada". Domingo acabava dient que, tot i que creia en la necessitat de formar aquest partit no veia que aquell moment fos el més adequat ateses la suspensió de les garanties constitucionals, la clausura de la major part de centres polítics esquerrans, la censura en la premsa i la impossibilitat de reunir-se.

Casanovas, l'únic de la comissió que podia convèncer al sector obrerista del republicanisme català de la necessitat de la creació d'un nou partit, insistí el gener de 1922 des de la premsa amb to crític que s'imposava una forta reorganització del partit republicà "saliendo sus directrices de su mutismo y actuando en sentido verdaderamente liberal y sabiendo recoger las palpitations del pueblo"¹⁵⁴. Casanovas s'estava referint als elements de la cúpula directiva del ja desorganitzat Partit Republicà Català dins la

¹⁵² Fons Documental Marcel·lí Domingo (setembre de 1921), Arxiu del Parlament de Catalunya.

¹⁵³ POBLET, Josep M.: *La catalanitat de Marcel·lí Domingo*, Barcelona, 1978:121-126.

¹⁵⁴ *El Diluvio*, 18-1-1922:16.

qual s'hi trobava Companys¹⁵⁵. Un Companys que semblava anar per lliure, amb l'autoritat que li oferia ser diputat a Corts per una banda, i la certa independència política que li exigia encapçalar una nova força sindical al camp amb molta càrrega obrerista. Per això a mitjans d'aquell any afirmà a Rubí que "él no se preocupaba ya de partidos ni de banderías" perquè, "asesinado el gran Layret, yo no encuentro todavía el hombre a quien pudiese seguir i otorgar mi confianza"¹⁵⁶. No era, però, del tot cert. Perquè Companys, precisament pel seu prestigi que estava adquirint en aquell moment com a líder rabassaire i com a diputat per Sabadell, tenia un paper irrenunciable en el procés de reorganització del republicanisme català. Un paper que ell desenvolupà amb molt de tacte -tal com el seu rol dins la Unió li exigia- i sense negligències.

Després d'un relatiu èxit dels republicans a les eleccions municipals de febrer de 1922 -d'alguna manera es recollirien els fruits de l'activitat política del 1921-, i del favorable ambient polític que comportà l'accés al govern de liberals i reformistes a partir del desembre d'aquell mateix any, van tenir lloc nous contactes i més gestions per crear un nou partit català d'esquerres amb l'agrupació del màxim nombre de tendències possibles. En l'àmbit geogràfic inicial de la Unió de Rabassaires he localitzat victòries republicanes en les eleccions municipals de febrer a Martorell, Piera, Mediona, Vilafranca, Santa Margarida i els Monjos, Vilanova i la Geltrú, Sant Pere de Ribes, Olesa, Rubí, Manresa, Sentmenat i Sabadell. Possiblement també guanyaren a Sant Llorenç d'Hortons i a Gelida. N'hi hagueren d'haver, però, moltes més. Hi ha diversos testimonis que donen prova de la satisfacció republicana. *El Diluvio* afirmava l'11 de febrer en el seu editorial que "los triunfos republicanos en las elecciones municipales, que han llevado mayorías y fuertes minorías a las grandes villas catalanas, ha excitado la preocupación por el nacimiento de una fuerza que unifique toda esa fuerza republicana dispersa". Joan Casanovas -l'ànima de la reorganització republicana del 1921- no deixaria escapar l'ocasió per manifestar la seva alegria del fet que "en las últimas elecciones (...) en todas las poblaciones más importantes de Cataluña y hasta en otras de mucha menor categoría, habían triunfado los elementos izquierdistas y republicanos en una ansia de liberalismo contra las derechas, en todas sus modalidades, que venían enfeudando los pueblos y las

¹⁵⁵ Companys havia presidit la junta del partit el 1920. A finals de gener d'aquell any -segons Duran i Cañameras al seu *Dietari*:659- hi hagué renovació de junta en el partit la qual quedà composta per: president: Companys; secretari: Ferrer de Vilches; vice-secretari: Sagués; vocals: Teuler, Font Marió, Duran i Cañameras i Rodríguez. La junta anterior a aquesta era formada per Marcel·lí Domingo com a president; Francesc Layret, Alomar, Pereña i Antoni Estivill com a vocals, i Noguera Comet com a secretari General (*Germanor* -Malgrat de Mar-, 14-9-1919).

¹⁵⁶ *El Diluvio*, 4-7-1922:9.

comarcas"¹⁵⁷. Companys també celebrà al seu districte, a Palau de Plegamans, en una "fiesta republicana" "el resurgir que en las pasadas elecciones ha tenido el republicanismo rural"¹⁵⁸.

En aquest context de reorganització i d'avenços republicans, i en l'entorn del republicanisme radical, sorgiren -tal com s'ha explicat més amunt-, al marge dels conductes oficials del partit diverses iniciatives renovadores com la creació del grup *La Nueva Rebeldía* i l'Agrupació republicana radical *Claridad* a les quals hi estigueren vinculats els propagandistes rabassaires Aragay, Solsona i Griso. El juny del 1922 el partit radical es proposà reorganitzar els republicans dels districtes de Mataró i d'Arenys de Mar. Per a tal fi se celebrà una assemblea al local de la Joventut Republicana d'Arenys de Munt¹⁵⁹. El mes d'octubre fou el districte de Sant Feliu de Llobregat el que reuní en una assemblea al centre republicà El Progrés de Martorell, presidida per Lluís Companys, Rafael Ulled i els diputats provincials Eduard Micó i Joan Giró Prat, representants de bona part del republicanisme de la comarca. Es designà Giró i Companys perquè "es posin d'acord per restablir l'hegemonia d'esquerres al districte de Sant Feliu"¹⁶⁰. La crònica de *El Diluvio* sobre l'acte deia: "los republicanos del distrito de San Feliu de Llobregat parece querer recuperar nuevamente la antigua virtualidad que tantos triunfos les proporcionara (...). Realmente es vergonzoso que un distrito de abolengo tan republicano como el de San Feliu de Llobregat haya caído en manos de hombres de la Lliga. La reconquista se impone. ¡Adelante republicanos del distrito de San Feliu!"¹⁶¹. L'agost d'aquell any 1922 la Casa del Poble de Terrassa havia demanat a Companys que dirigís el setmanari republicà *La Acción*¹⁶².

La Conferència Nacional Catalana que tingué lloc durant els mesos d'abril i maig del 1922 i d'on nasqué Acció Catalana també s'emmarcà dins el procés de recuperació del

¹⁵⁷ *El Diluvio*, 25-2-1922:15. D'altres republicans com Jesús Pinilla expressaren també cert optimisme i complaença per les eleccions municipals de febrer de 1922. Tot comentant els resultats en general a Catalunya afirma: "los trabajadores de la fábrica, del taller y del campo, con sana orientación, han combinado en muchos sitios el asalto a los Ayuntamientos. Sólo coaligado con elementos afines, o por lo menos contrarios de los que usufructúan el poder municipal, el proletariado anuncia con cierto estrépito su intervención en las luchas municipales (...). Esa masa (...) es la que se ha precipitado en asalto a los Ayuntamientos" (*Democracia*, 19-3-1922).

¹⁵⁸ *El Diluvio*, 17-2-1922:10.

¹⁵⁹ *La Vanguardia*, 2-6-1922:6.

¹⁶⁰ *L'Avenir*, 11-11-1922.

¹⁶¹ *El Diluvio*, 20-10-1922:11.

¹⁶² *L'Avenir*, 12-8-1922:4.

republicanisme català del 1921-1923. La iniciativa de la Conferència havia partit de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga Regionalista, en connivència amb antics militants de la UFNR, com Antoni Rovira i Virgili i d'altres republicans independents com Josep M. Pi Sunyer¹⁶³. Les joventuts republicanes del PRC -vinclades al sector obrerista del partit- expressaren el seu rebuig al projecte polític que sortiria de la Conferència en una carta firmada per Ernest Ventós, Duran i Cañameras Ferrer de Vilches, Josep Ricart i R. Martínez, on afirmaven que els elements de la Conferència no sentien "la plenitud de nostre ample ideal de llibertat nacional i humana" (...) "d'extrema d'esquerra"¹⁶⁴.

Aquell estiu de 1922 els sectors nacionalistes radicals jugaren una posició determinant en els intents de conjunció de l'esquerra catalana¹⁶⁵. La qüestió del Marroc, que el 1921 s'havia viscut molt intensament a causa del famós desastre d'Annual, acostaria republicans aparentment allunyats en la temàtica de la qüestió nacional com Marcel·lí Domingo i Francesc Macià¹⁶⁶. Aquest últim, l'abril de 1922, coincidint amb la recuperació de les garanties constitucionals, havia fet una crida a una unió d'esquerres catalanes en una conferència al CADCI "sin excluir a los que sienten la doctrina de Pi y Margall (...). Conviene atraer al nacionalismo la masa obrera concediéndole el máximo de reivindicaciones que permite el estado social actual"¹⁶⁷. Aquesta crida fou recollida seriosament pel periòdic *L'Intransigent*¹⁶⁸. A l'estiu aquest setmanari féu una campanya en favor de la unió reclamada per Macià i el dinou d'agost demanava explícitament la unificació de la Unió Catalanista, el Partit Republicà Català -a qui encara se l'anomenava el Bloc Republicà, en referència a l'antecedent polític més immediat del PRC- i la Federació Democràtica Nacionalista de Macià, per formar l'Esquerra Catalana. El 30 d'agost s'anunciava que "va a constituirse la Federación de

¹⁶³ BARAS, Montserrat: *Acció Catalana, 1922-1936*, Barcelona, 1984:11-23.

¹⁶⁴ *El Diluvio*, 2-6-1922:13.

¹⁶⁵ Vegeu UCELAY DA CAL, E.: *El Nacionalisme radical català...*:233-242, i MOLAS, Isidre: "La Federació Democràtica Nacionalista..."

¹⁶⁶ UCELAY DA CAL, E.: *El Nacionalisme radical...*:241-245.

¹⁶⁷ *El Diluvio*, 4-4-1922:10.

¹⁶⁸ *L'Intransigent*, en el marc de la campanya d'unitat de les esquerres catalanes de l'estiu de 1922, es convertí en un portaveu més de la campanya rabassaire dirigida per Companys. L'anunci d'aquest setmanari adherint-se a la campanya a la Unió de Rabassaires el féu el 14 de juny publicant un dibuix a tota portada d'un segador amb la falç en una mà i la senyera en l'altra amb una inscripció al peu que deia: "Segadors: és hora de conquerir els drets del camp i de reconquerir els de la Pàtria". Lluís Companys agrai a aquest periòdic nacionalista radical l'adhesió a la seva campanya publicant en aquest setmanari un compromès article en motiu de la diada de l'11 de setembre. El líder dels rabassaires argumentava que la causa catalana era el triomf dels ideals de llibertat i que "la mateixa paraula centralisme no és altra cosa que un disfraz de la paraula despostisme" (*L'Intransigent*, 13-9-1922).

izquierda catalana" després que s'haguessin reunit Noguer i Comet, com a representant de la ponència de parlamentaris i diputats provincials catalans que s'havia format el setembre de 1921 per constituir un partit nacionalista republicà, Duran i Albera i Massans i Pagès de la Federació Democràtica Nacionalista, Isern Dalmau, D. Valls i Aiguadé i Miró, president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Riera i Pontí envià la seva adhesió¹⁶⁹. Finalment el 20 de setembre *L'Intransigent* publicà un qüestionari elaborat per la ponència de parlamentaris que presidia Noguer i Comet, amb una carta de presentació firmada per aquest mateix i la resta de la comissió. En la carta s'expressava la intenció de crear un nou partit partint de la voluntat de les entitats que contestessin el qüestionari. L'ambient polític d'unitat creat per aquesta ponència permeté la convocatòria de la important assemblea unitària al CADCI el 2 de febrer de 1923 entre nacionalistes radicals i republicans de cara a una possible fusió¹⁷⁰. Segons Isidre Molas, però, la unificació republicana "esclatà de mala manera" quan "elements separatistes interromperen els discursos de Lluís Companys i de Marcel·lí Domingo i provocaren aldarulls"¹⁷¹. Aquests dos pretengueren tractar en l'assemblea la qüestió de la guerra del Marroc i se'ls contestà des del sector nacionalista amb l'argument que aquest era un problema espanyol i no català. Sens dubte els elements polítics i ideològics que faran possible el 1931 la unió d'aquest republicanisme nacionalista amb el republicanisme del sector obrerista del PRC encara no havien madurat prou el 1923. El contacte, doncs, va fracassar, de moment.

Malgrat que aquesta unió no fou possible en aquell context, el republicanisme català donà mostres evidents que tenia una ferma voluntat de redreçar-se. Electoralment, a la recuperació en les eleccions municipals de 1922 s'hi uní una victòria contundent enfront de la Lliga en les eleccions provincials de 1923, amb una gran col.laboració d'Acció Catalana.

¹⁶⁹ *El Diluvio*, 30-8-1922:13.

¹⁷⁰ UCELAY DA CAL, E.: "La formació d'Esquerra Republicana de Catalunya" a *L'Avenç*, núm. 4, 1977.

¹⁷¹ MOLAS, Isidre: "La Federació Democràtica Nacionalista...":147.

Quadre 3.7. *Diputats provincials elegits al conjunt de Catalunya (1911-1923)*¹⁷².

	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923
Republicans ¹⁷³	18	17	15	14	12	12	20 ¹⁷⁴
Lliga Reg.	8	13	10	19	16	24	9

La província de Tarragona fou on els republicans anaren obtenint millors resultats i la que més diputats republicans aportà a l'Assemblea de la Mancomunitat al llarg de la dècada dels deu. Però fou en la Diputació de Barcelona on l'avenç entre 1921 i 1923 es veié més clar ja que de 5 diputats republicans el 1921 es passà a 14 el 1923 si hi inloem els 7 d'Acció Catalana. Per contra la Lliga davallà de 22 a 15 diputats en aquests dos anys. En el conjunt de la Mancomunitat, els republicans passaren de 27 diputats el 1921 a 39 el 1923, inclosos també els d'AC.

Quadre 3.8. *Composició de la Diputació de Barcelona (1911-1923)*.

	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923
Republicans	10	9	8	8	7	6	14 ¹⁷⁵
Lliga Reg.	11	13	15	17	19	22	15
Altres ¹⁷⁶	15	14	13	11	10	8	7

¹⁷² Font dels quadres 3.7, 3.8 i 3.9: Elaboració pròpia a partir de BALCELLS, Albert i altres: *La Mancomunitat de Catalunya...*:258-296.

¹⁷³ He inclòs dins aquesta força política totes les tendències republicanes, des dels republicans radicals als republicans nacionalistes i també als republicans reformistes. També a Acció Catalana.

¹⁷⁴ Inclosos 6 diputats d'Acció Catalana.

¹⁷⁵ Inclosos 7 d'Acció Catalana.

¹⁷⁶ En aquest concepte s'hi inloen les diferents tendències monàrquiques (conservadors, liberals, tardicionalistes, jaumins, Federació Monàrquica Autonomista (1919), Unió Monàrquica Nacional (1919)).

Quadre 3.9. *Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923).*

	1914	1915	1917	1919	1921	1923
Republicans	32	32	29	26	24	36
Lliga Reg.	20	22	27	34	39	28
Altres	44	42	40	36	33	32

Si bé en la suma del conjunt de candidats republicans catalans vencedors en les eleccions legislatives de 1923 no s'aprecià cap recuperació en relació als comicis anteriors -de 10 diputats republicans el 1920 es passà a 8 el 1923¹⁷⁷-, en canvi en els districtes rabassaires es pogué advertir un important esforç per recuperar l'hegemonia política d'esquerres que en altres ocasions havien tingut. A Sabadell Companys aconseguí els millors resultats electorals del que es portava de segle en el districte -un 60'8% dels vots-¹⁷⁸. A Terrassa es recuperà l'acta republicana després del domini salista des de 1910. A Vilanova, tot i perdre el candidat republicà Ventosa i Roig, tragué també el millor percentatge de vots republicans en tot el es portava de segle en aquell districte -un 44%-. A Sant Feliu hi hagué alhora un intent seriós de recuperar l'hegemonia d'esquerres després que en les eleccions del 1919 i 1920 s'arribés a uns percentatges de vots republicans molt pobres per a aquell districte -un 34'29% i 12'8% respectivament-.

¹⁷⁷ Quadre 3.10. *Diputats a Corts elegits a Catalunya (1901-1923).*

	Partits dinàstics	Lliga i aliats	Conjunt grups republicans
1901	34	7	3
1903	24	6	14
1905	25	8	11
1907	3	20	21
1910	14	10	20
1914	17	13	14
1916	19	14	11
1918	9	23	12
1919	14	17	13
1920	16	18	10
1923	21	15	8

Font: GABRIEL, Pere: "La Restauración y la Dictadura en Cataluña (1875-1930)" a M. BARCELÓ: *Historia de los pueblos de España II*, Barcelona, 1984:338.

¹⁷⁸ Sobre aquestes eleccions vegeu el pròxim apartat.

El candidat que tingué el suport de la Unió Republicana del districte, Pere Álvarez, de l'esquerra liberal albista, molt pròxim al republicanisme reformista, recuperà, amb un 44% dels vots, els percentatges normals de vots republicans obtinguts entre 1914 i 1918. A Vilafranca, només la presentació de dues candidatures republicanes (Josep Zulueta i Joan Casanovas), que féu dividir el vot d'esquerres, majoritari al districte des de 1903, va possibilitar la victòria del regionalista Ràfols. Els dos candidats republicants junts van aconseguir un 56% dels vots.

La Unió de Rabassaires col.laborà en bona mesura entre 1922 i 1923 en aquell reanimament de les forces republicanes en aquests districtes.

3.4.4. El compromís electoral de la Unió de Rabassaires en els comicis de 1923.

La participació i compromís de Companys en alguns dels projectes de reorganització republicana que es donaren entre 1921 i 1923 fou sempre al marge de la Unió de Rabassaires. Aquesta va mantenir en aquest període, com a organització, una clara independència política. El fet que aquest sindicat rebés col.laboracions de propagandistes de totes les tendències del republicanisme refermava el seu caràcter d'independent: republicans radicals com Aragay o Solsona, del PRC com el mateix Companys o Ventós, federals com Estartús, reformistes com Micó. Si alguna cosa unia a aquests era el compromís amb el republicanisme popular de base rural. Era una amalgama pretesament buscada per Companys¹⁷⁹. Els dirigents rabassaires presumiren diverses vegades entre 1922 i 1923 del fet que s'anessin "adheriendo al movimiento [rabassaire] fuerzas y elementos de todas las izquierdas"¹⁸⁰. El febrer de 1923 s'afirmava que dins la Unió hi havia "polítics de tots els partits menys de la Lliga Regionalista"¹⁸¹.

Alguns dels dirigents sindicalistes locals de la Unió també estaven actuant en política a nivell local. Cinc dels set que compongueren el comitè central del sindicat el

¹⁷⁹ D'aquí que en el primer període de *La Terra* també se cerqués la màxima heterogeneïtat de firmes -sempre dins l'acceptació mínima d'un reformisme sindical i social favorable a la pagesia no propietària-, i d'aquí que tingueren cabuda des de firmes anarcosindicalistes com Seguí o Quemades a catòlics socials com Severino Azanar o Ossorio i Gallardo. Vegeu l'apèndix 10 -*Articulistes de La Terra (1922-1930)*. *Nombre d'articles per etapes del periòdic*-.

¹⁸⁰ *El Diluvio*, 11-8-1922:11. Ja s'ha dit que fins i tot es tingué el suport de la revista nacionalista radical *L'Intransigent* durant l'estiu de 1922.

¹⁸¹ *La Terra*, 28-2-1923:7.

novembre de 1922, Riera, Enric Esplugas, Josep Ricart, Joan Bonastre i Josep Raventós, eren o havien estat regidors republicans o republicano-obreristes en els seus municipis o tenien càrrecs de responsabilitat en organitzacions republicanes¹⁸². A part d'aquests, molts altres dirigents pagesos locals de la Unió també estaven, havien estat o estaran compromesos políticament a nivell municipal¹⁸³. Alguns col.laboraren en l'avenç general republicà en les eleccions municipals de 1922. He localitzat fins a deu associats rabassaires que es presentaren en aquests comicis: Pau Pujadas Frígol i Simon Vàrias Suñé, de Sant Sadurní d'Anoia; Magí Bartralot Auladell, de Sant Cugat del Vallès; Lluís Casajuana, de Palau-solità; Jaume Font, de Molins de Rei; Joan Vilatersana, de Castellar; Pere Mestre Molet i Jaume Esteve Ràfols d'Avinyonet; i Josep Calvet i Enric Abril, d'Argentona¹⁸⁴.

Tots aquests -alguns dels quals eren delegats locals rabassaires- hagueren de veure amb bons ulls la proposta de Companys de fer comprometre al màxim el sindicat en les eleccions generals de l'abril de 1923 i les provincials del mateix any -les úniques que se celebrarien al llarg de la dècada-. Companys arrencà del sindicat un compromís per a aquests dos comicis. En els districtes de major implantació de la Unió es negociaren acords entre aquest sindicat i els candidats republicans. La Unió es comprometé a donar

¹⁸² El president Riera, havia estat regidor del 1918 al 1922 a Martorell i directiu del Centre republicà el Progrés en diverses ocasions des del 1908; el vice-president Josep Ricart va ser escollit regidor de Sant Pere de Ribes en una candidatura republicano-obrerista el 1920 i el 1922 aconseguí l'alcaldia; el secretari Enric Esplugas fou regidor de l'Ajuntament de Martorell del 1915 al 1917 i, a l'igual que Riera, directiu del centre el Progrés; el vice-secretari Joan Bonastre formà part del comitè d'Unió Republicana del districte de Sant Feliu el 1923 i als anys trenta seria alcalde Masquefa; i el tresorer Josep Raventós fou escollit com a regidor *obrèr* de Sant Sadurní el 1920. Vegeu les biografies d'aquests dirigents a l'apèndix 9.

¹⁸³ Francesc Escudé, de Rubí, vocal de la junta de la Unió entre 1924 i 1925, fou escollit president del Centre Democràtic Republicà de Rubí el 1920 i el mateix any va entrar com a regidor en aquest Ajuntament. Altres dirigents rabassaires que em consta que als anys trenta exerciren càrrecs polítics locals foren Pere Aguilera de Rubí, Josep Masachs de Vilafranca, Jaume Cortadella de Martorell, Martí Torrents de Vilanova i la Geltrú, Pere Carol de Sant Boi -el 1930 és un dels firmants del manifest dels republicans de Sant Boi en constituir el Casal d'Esquerres Catalanes de Sant Boi de Llobregat-, Joaquim Maurell de Badalona, Pau Baqués de Sant Pau d'Ordal i Jaume Sellés de Sant Vicenç de Castellet. Vegeu també les biografies d'aquests rabassaires a l'apèndix 9.

¹⁸⁴ *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 10-2-1922; 11-2-1922 i 13-2-1922. Cal tenir en compte que en aquest *Boletín* no aparegueren els resultats de totes les poblacions de la província i, per tant, no he pogut comprovar els candidats d'algunes poblacions rabassaires. Per altra banda Josep Calvet i Enric Abril no ingressaran a la Unió fins al 1928. Un altre futur associat i dirigent rabassaire que participà en aquestes eleccions de 1922 fou Joaquim Pou i Mas, de Sant Pol de Mar. Altres associats rabassaires que participaren en altres eleccions municipals foren Josep Masachs de Vilafranca, que es presentà en les eleccions de 1920 (*El Fructidor*, 8-2-1920) i Remigi Pañella, de Sant Feliu de Llobregat, i Joan Papiol Riba, de Vilanova i la Geltrú. Aquests dos últims es presentaren en les eleccions de 1917 (TARDÀ, Joan: *Republicans i catalanistes...*:197; PUIG ROVIRA, Francesc: *El govern municipal de Vilanova (1900-1923)*, Vilanova i la Geltrú, 1989:208).

suport als candidats que per la seva banda es comprometessin per escrit a defensar el programa rabassaire si sortien escollits diputats. D'aquesta manera Companys intentà fer veure a les bases rabassaires que la lluita electoral podia ser útil per a l'obtenció de les reivindicacions que tenia plantejades el sindicat. Era de fet un sistema de lluita molt relacionat amb la línia político-sindical que al llarg dels anys vint seguí la Unió -o millor dit, l'equip directiu d'aquesta- dirigint bona part dels seus esforços a aconseguir una reforma agrària per la via política. L'argument segons el qual el vot era la millor arma de què disposava el rabassaire per aconseguir el seu objectiu màxim d'obtenir una justa llei de contractes de conreu fou esgrimit pels dirigents rabassaires des del mateix naixement de la Unió¹⁸⁵. Era un argument i una estratègia político-sindical que comportà tota mena d'acusacions contra Companys i els seus col.laboradors polítics, provinents d'àmbits sindicals adversaris de la Unió. Segons aquestes acusacions, el sindicat rabassaire no era més que una plataforma política al servei dels republicans¹⁸⁶.

No es pot oblidar, però, que existia una tradició de col.laboració electoral entre prohoms republicans i rabassaires des del segle XIX: Vallès i Ribot, especialment en el districte de Vilanova i la Geltrú, Baldomer Lostau i el mateix Josep Zulueta en el de Vilafranca

¹⁸⁵ *L'Avenir* de Sabadell expressà amb claredat el plantejament electoralista i politicista d'aquest sindicat en un article titulat "Consideracions als rabassaires de Catalunya" el 27-5-1922: "el senyor Alba, que serà al poder junt amb la concentració liberal ben aviat, ha fet un discurs exposant el seu programa agrari que és força avançat (...). Ara falta que quan sien al poder els liberals els districtes de Catalunya enviïn al Parlament diputats que apoïn aquestes reformes (...). Però si en lloc d'anar-hi diputats amics dels rabassers hi van diputats amics dels propietaris allavors el mateix Alba dirà que renuncia a les reformes que havia dit perquè les eleccions hauran demostrat que el poble no les vol (...). Aquesta és la veritat nua i clara. En menys de dos anys poden els rabassaires obtenir moltes coses de les que demanen. Si no les obtenen és que no són, encara, dignes de tenir-les".

¹⁸⁶ August Matons, director de la revista *Agricultura* el 1922 digué: el que la Unió de Rabassaires "vol no és res més que una victòria electoral" i que la campanya d'aquest sindicat "es tracta de propaganda político-social, i ben mirat, potser bastant més política que social" (*Agricultura*, 5-10-1922:507). Per altra banda el propietari Ignasi Fages, des de *La Vanguardia* (8-2-1923:23) acusà la Unió tenir només "fines electorales y políticos". La revista de l'Institut de Sant Isidre, *RIACSI* -febrer de 1923- també acusà a la Unió d'activar la campanya rabassaire quan s'anunciaren les eleccions de l'abril de 1923: "al simple anuncio de unas elecciones ha recrudecido la campaña". Òbviament que les crítiques també arribaren de sectors anarcosindicalistes. Al llibre d'Andreu MAYAYO, *De pagesos a ciutadans...*:132, es recull una denúncia de Pere Segarra feta l'any 1930 contra la Unió de Rabassaires en què l'acusa de ser un instrument del Partit Republicà Català. En el llibre de Ramon SOLANS LAVALL, *El proceso social, agrario...*:84, també es fa, des d'una òptica anarcosindicalista, una crítica a les finalitats polítiques i electoralistes de la Unió. Fins i tot un republicà pròxim a Companys com Ramon Ratés deixà escrit: "¿Quins eren els propòsits de Companys respecte aquesta gent [els rabassaires] que coneixia moltíssim més que jo? Diguem-ho ben clar, vots, no res més que vots" (RATÉS, Ramon: *Memòries d'un cafeter...*:101). De fet, des de la mateixa *Terra* es denuncià el març de 1923 que alguns polítics que s'oferiren a Companys per col.laborar com a propagandistes en la campanya rabassaire tenien interessos electorals ben definits: només en fundar-se la Unió "van brindar-se a fer campanya una sèrie d'homes polítics d'ofici (...) facturats de varis sectors, provant la sort d'una acta de diputat" (*La Terra*, 30-3-1923:3). Josep Ricart, tot referint-se a aquests oradors interessats digué: "naturalment que no haguérem de despedir-los. Ells mateixos se n'anaren un cop verificades les eleccions generals i provincials" (*La Terra*, 13-12-1924:3).